

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІНАНСІВ, ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ
ТА ПРАВА
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ТУРИЗМУ
Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
Очна форма навчання, 6 курс

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему

«Україна на шляху до ЄС: реалії та стратегічні перспективи»

601-ФМ 18029 КРБ

Розробив студент гр. 601-ФМ

___.__.2024 р. _____ В.Б. Нестеренко

Керівник дипломної роботи

___.__.2024 р. _____ В.А. Свічкарь

Консультанти:

___.__.2024 р. _____ І.Б. Чичкало-Кондрацька

із міжнародних економічних відносин

___.__.2024 р. _____ Н.В. Безрукова

із європейської інтеграції

___.__.2024 р. _____ А.А. Буряк

із міжнародної економічної діяльності

Робота допущена до захисту:

Завідувач кафедри міжнародних економічних відносин

та туризму

___.__.2024 р. _____ І.Б. Чичкало-Кондрацька

Полтава 2024

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Україна та Європейський Союз у період 1994-2014 років: динаміка, позиції, результати	8
1.1. Етап встановлення відносин та період інтенсивного розвитку співпраці між Україною та ЄС	8
1.2. Економічні аспекти взаємодії та їх політична основа	16
1.3. Угода про асоціацію України з ЄС як переломний момент у відносинах між державами	26
1.4. Політична та економічна реакція Європейського Союзу на анексію Кримського півострову	34
Розділ 2. Дослідження економічного взаємодії між Україною та Європейським Союзом	42
2.1. Торгівельні обороти між Україною та ЄС: аналіз експорту та імпорту та перспективи переорієнтації української торгівлі	42
2.2. Ключові аспекти Угоди про "Поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом	53
2.3. Вплив безвізового режиму на маятникову міграцію робочої сили: результати впровадження	59
2.4. Компанії європейського ВПК та ринок України	66
Розділ 3. Динаміка та перспективи взаємин України з ЄС у контексті повномасштабної фази російсько-української війни	74
3.1. Стратегії країн ЄС у протидії подальшій ескалації конфлікту.....	74
3.2. Економічна підтримка країн-членів ЄС та політика санкцій в контексті українського конфлікту	81
3.3. Майбутні можливості інтеграції України та роль країн ЄС у процесі повоєнної відбудови	96
3.4. Чорноморська зернова ініціатива та роль ЄС у сприянні українського експорту	105

Висновки	113
Список використаних джерел	116
Додатки	139

ВСТУП

Політика та економіка взаємодіють та визначають життєздатність країн і націй. Суспільства будують свої державні структури та системи на основі накопиченого досвіду. Повна самодостатність у виробництві та задоволенні попиту є непрактичною ідеєю, і тому поділ праці став основою світової економіки. З розвитком інтернаціонального економічного співробітництва відбувся поступовий зміний акцент зі стратегічного значення військових конфліктів на економічні впливи.

Коли епоха безперервних війн поступово витіснялася епохою економічних впливів, роль країн зазнала переосмислення. Політичні та економічні мотиви стали підґрунтям об'єднань у різних проектах, галузях та регіонах. Саме сутність цих інтеграційних процесів стала фундаментальною для глобальної економіки. Взаємодія між об'єднаннями країн стає все більш характерною особливістю.

Цей процес пов'язаний з численними викликами та умовами. Інтеграція економіки та політики країн, які представляють різні культурні регіони, вважається малоефективною, оскільки спільність культур породжує спільні проблеми, які вимагають вирішення. Також важливо враховувати відмінності в рівнях економічного розвитку та ринкових умов, які можуть негативно впливати на імовірність успішної інтеграції. Географічна віддаленість створює конкретні виклики, такі як ускладнена логістика та відсутність спільного кордону.

З урахуванням цих умов інтеграційні процеси, в основному, мають регіональний характер. Тому на сьогодні ми маємо АСЕАН, ЕКОВАС, КОМЕСА, Меркосур, ЄС тощо.

Питання приєднання до різних інтеграційних утворень стає дедалі актуальнішим, і в найближчі роки воно залишиться на порядку денному. Україна вже в минулому зробила стратегічний вибір у сфері свого політичного та економічного розвитку, активно спрямовуючи свої зусилля на інтеграцію до Європейського Союзу. З огляду на умови ефективного інтеграційного процесу, такий вибір для України став очевидним.

Вже з кінця 1990-х років Україна демонструє бажання приєднатися до ЄС та розвиває перспективи членства. Рішення про вступ в ЄС відображало готовність української політичної еліти здійснити необхідні перетворення для вступу. Однак, незважаючи на численні заяви, Україна до сих пір не досягла своєї мети.

У світлі необхідності політичного зближення та однозначної позиції на міжнародній арені, Україна вживає заходів для наближення до членства, впроваджуючи європейські методи та норми в своє політичне життя. Реформи та зближення юридичного поля є основою інтеграції до ЄС.

Важливо враховувати, що влада країни має ключову роль у впровадженні змін і готовність прийняти правила та норми, які існують у ЄС. Однак, також визначальним чинником є бажання країн-членів ЄС та їхня відданість принципам, що вони вважають основоположними. Політичні мотиви та відповідність цілей та дій можуть викликати неоднозначні реакції. Історичні моменти нестачі політичної волі та рішучості призвели до репутаційних збитків для Європейського Союзу в деяких верствах населення країни.

У 2014 році в Україні спостерігався різкий розвиток проєвропейського настрою, який відбувався паралельно із військовим вторгненням Російської Федерації та окупацією. Європейський Союз ухвалив певні заходи, засуджуючи агресивні дії, але не всі можливі важелі були використані. Це призвело до повномасштабної фази російсько-української війни.

Питання відносин між ЄС та Україною є обговорюваним і неоднозначним, оскільки, не зважаючи на публічні заклики політичних лідерів ЄС, практичних дій не було вжито. Думка третьої країни і концепція "сфери впливу" роблять це питання складним для розуміння.

Також слід відзначити процес впровадження реформ, які обговорювалися між делегаціями України та ЄС на різних самітах і зустрічах.

Дослідження цієї теми протягом останніх двох десятиліть стали об'єктом уваги численних науковців і політиків. Такі аспекти, як формування та діяльність Європейського Союзу, процеси інтеграції, зміни економічного стану та

уніфікація законодавства, а також відносини України з ЄС, досліджені в роботах визначених авторів, стали предметом широкого аналізу. Ці й багато інших питань були досліджені в працях П. Ван Елсувеге, Р. Драгневої, К. Волчук, Т. Кузьо, К. Гілліона, М. Щепанського. Серед українських авторів значний вклад здійснили О. Кваша, А. Синякова, Р. Петров, А. Вакуленко, О. Мороз.

Актуальність обраної теми безсумнівно проявляється у довгому та складному шляху України до європейської інтеграції, який включає в себе випробування та досягнення в різних сферах, від політичних до воєнних. Україна має викликану необхідність відстоювати свій вибір на різних фронтах, і цей процес вимагає великих зусиль для реформування країни та покращення шансів на подальшу інтеграцію в Європейський Союз. Хоча не всі кроки були успішними, це не зменшує загального досягнення.

Події, що відбуваються вздовж всіх офіційних заходів ЄС, свідчать про оживлення діалогу між Україною та Європейським Союзом, підтверджуючи актуальність дослідження. Метою дипломної роботи є визначення перспектив повноцінного членства України в Європейському Союзі, аналізуючи динаміку політичних та економічних відносин. Дипломна робота має на меті зробити висновки щодо результатів цього складного шляху співпраці та взаємодії.

Завданням дипломної роботи є:

- аналіз політичних та економічних відносин між ЄС та Україною
- огляд динаміки їхнього прогресу. Розгляд найважливіших угод, документів, що були укладені
- висвітлення економічних зв'язків
- дослідження стану та динаміки двосторонньої торгівлі
- визначення подальшої перспективи інтеграції України

Об'єктом дослідження є історія та проблематика політичних та економічних відносин між Україною та Європейським Союзом. Предметом аналізу є сутність перешкод, неудач та досягнень інтеграційних процесів.

Для проведення дослідження використовується метод огляду та аналізу динаміки прогресу відносин між ЄС та Україною, зокрема, з урахуванням сучасних подій та їхніх наслідків, а також аналітичні методи, такі як системний аналіз, синтез, графічне моделювання, індукція та дедукція.

Інформаційна база дослідження включає офіційні документи Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Європейської Комісії, Європейської Ради, Європейського Парламенту, Державного комітету статистики України, Євростату, а також інші дані від міжнародних економічних організацій та публікації ЗМІ.

РОЗДІЛ 1

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС У ПЕРІОД 1994-2014 РОКІВ: ДИНАМІКА, ПОЗИЦІЇ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

1.1. Початок відносин та період різностороннього поживлення співпраці України та ЄС

Відносини Європейського Союзу та України були природним продовженням загальноєвропейського діалогу, що триває багато століть. Інтеграційні процеси на європейському континенті досягли свого найвищого рівня за всю відому його історію. Політичні, економічні та безпекові цілі стали тою основою, котра спонукала країни Європи до єднання та часткового уніфікування внутрішньої та зовнішньої політик. Професіоналізм та грамотність управління призвели до успіху в багатьох сферах діяльності. Загальний економічний, політичний та соціальний аспект у країнах Європейського Союзу став орієнтиром для багатьох країн-сусідів даного інтеграційного утворення.

Україна не стала винятком із даної закономірності. Перші контакти з ЄС почали виникати в перші роки після відновлення Україною незалежності. Одним із перших найвідоміших офіційних результатів політичного діалогу була Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС. Ця угода була підписана 14 червня 1994 року Радою Міністрів. Вона замінила Угоду про торгівлю та співробітництво 1989 року між Європейським Співтовариством та колишнім Радянським Союзом [1].

У даній угоді було зацентовано увагу на важливості демократичних цінностей, поваги до прав людини та принципів ринкової економіки [1]. Дана угода розглядалася як підґрунтя для подальшої потенційної зони вільної торгівлі [1, article 4].

Цей документ був сфокусований на економічних та соціальних питаннях та необхідності проведення реформ державного управління. Рамки для політичних дискусій були скромними: щорічна зустріч між трійкою ЄС та

керівництвом України та деякі міжміністерські консультації [1, article 7]. Однак і цього було достатньо для поживлення співпраці з іншими демократичними країнами.

Ця угода була певним визнанням і приєднанням України до політичного діалогу, основні моменти якого були вказані в Статті шостій цього документа. Між Сторонами встановлюється регулярний політичний діалог, який вони мають намір розвивати та активізувати. Він має на меті зміцнення та зближення Співтовариства та України, підтримку політичних та економічних змін, що відбуваються в цій країні, та сприяє встановленню нових форм співпраці. Політичний діалог:

- зміцнюватиме зв'язки України із Співтовариством, а отже і з спільнотою демократичних націй. Економічна конвергенція, досягнута за допомогою цієї Угоди, призведе до більш інтенсивних політичних відносин
- призведе до все більшого зближення позицій з міжнародних питань, що становлять взаємний інтерес, тим самим підвищуючи безпеку та стабільність
- передбачатиме, що Сторони намагатимуться співпрацювати з питань, що стосуються зміцнення стабільності та безпеки в Європі, дотримання принципів демократії, поваги та захисту прав людини, зокрема прав меншин, і проводитимуть консультації, якщо необхідно, щодо даних питань [1, article 6].

Перший саміт Україна-ЄС був проведений у Києві в 1997 році [2]. Угода про партнерство та співробітництво 1994 року набула чинності в 1998 році і закінчилася в 2017 році [1]. Другий саміт відбувся в жовтні 1998 року в столиці Австрії [3, articles 114-115]. На цьому саміті було вперше охарактеризовано відносини України та ЄС як «стратегічне та унікальне партнерство». Також даний саміт є визначний, оскільки саме під час його проведення офіційні представники України заявили про прагнення держави досягти асоційованого членства в ЄС. Жодна із зустрічей на вищому рівні не принесла серйозних змін до стриманого підходу ЄС. Очільники країн-членів ЄС здебільшого акцентували

свою увагу на трансформації економіки, демократичних реформах і також особливе місце посідало питання, пов'язане із Чорнобильською АЕС та заходами щодо недопущення поширення забруднення [3, article 115].

Комісар ЄС із питань розширення, Гюнтер Фергойген, песимістично оцінив шанси «європейської перспективи» України. Він вказав, що найближчі 10-20 років це малоймовірно [4]. У 2002 році Президент України, Леонід Кучма, оголосив про наміри підписати угоду про асоціацію з ЄС до 2003-2004 років, а всі необхідні умови щодо набуття членства Україна здатна виконати до 2007-2011 років [5].

Помаранчева революція 2004 року надала новий поштовх для європейського шляху для України. Лідер опозиції Віктор Ющенко натякнув, що буде тиснути на ЄС для поглиблення зв'язків, і описав план із чотирьох пунктів: визнання України ринковою економікою, вступ до Світової організації торгівлі, асоційоване членство в Європейському Союзі і, нарешті, повне членство [6].

Президент України Віктор Ющенко в середині грудня 2004 року звернувся до Брюсселя з проханням надати чітку відповідь щодо «європейської перспективи» України, заявивши, що «Схвалений План дій відображає лише той рівень відносин Україна-ЄС, який ми могли б мати до президентських виборів 2004 року» [7].

13 січня 2005 року Європарламент своєю більшістю ухвалив пропозицію про бажання Європейського парламенту налагодити тісніші зв'язки з Україною з потенційною можливістю набуття членства в ЄС у майбутньому [8]. Хоча до початку переговорів про членство в ЄС попереду ще довгий шлях, Європейська комісія заявила, що майбутнє членство в ЄС не є неможливим.

9 листопада 2005 року Єврокомісія у своєму стратегічному документі припустила, що поточне розширення може блокувати можливість майбутнього приєднання України, Вірменії, Білорусі, Грузії та Молдови [9].

Єврокомісар із питань розширення та Європейської політики сусідства Оллі Рен сказав, що ЄС варто не поспішати із приєднанням нових країн,

додавши, що поточний порядок денний щодо розширення вже досить насичений [7].

Наприкінці березня 2007 року почалися переговори між представниками ЄС та України щодо нової «ширшої угоди», котра матиме на меті встановлення правових рамок та меж задля поживлення економічної співпраці та продовження, поглиблення політичних зв'язків. Результатом цих перемовин було подальше планування контактів делегацій із обговорення потенційного запровадження зони вільної торгівлі між ЄС та Україною. Через деякий час цього ж року пролунала заява, що питання про зону вільної торгівлі внесуть окремою главою в проєкт майбутньої угоди.

Під час підготовки до саміту в Авіньйоні, міністри закордонних справ країн-членів ЄС мали зустріч, на якій було вирішено, що угода про асоціацію ЄС-України буде відмінною від тих, що були підписані навіть із певними постсоціалістичними країнами Східної та Центральної Європи. За інформацією, що була надана ЗМІ, представники Німеччини, Нідерландів, Люксембурга та Бельгії були категорично проти тези «Україна є європейською державою» до юридично завірених документів Європейського Союзу. У цій невдачі та поразці було звинувачено тодішнього посла України в Брюсселі Романа Шпека. Зважаючи на це, Віктор Ющенко видав указ щодо звільнення Шпека й призначення на цю посаду Андрія Веселовського [10].

21 лютого 2005 року Європейська Рада схвалила Спільний план дій Україна-ЄС, що потім був скасований через укладення Порядку денного асоціації Україна-ЄС [11]. Основою даного документа була Угода про партнерство та співпрацю 1994 року. Відповідно до заяв Єврокомісії, він слугував необхідною засадою для співпраці України та ЄС, а також платформою для подальшого впровадження реформ в усіх ключових сферах [11].

Переговори щодо угоди про вільну торгівлю між Україною та Європейським Союзом розпочалися 18 лютого 2008 року між Урядом України та Комісаром ЄС з питань торгівлі [12, с. 1].

22 липня 2008 року було заявлено, що у вересні того ж року буде підписана угода «Про стабілізацію та асоціацію» між ЄС та Україною [13].

Другого жовтня 2008 року Віктор Ющенко оголосив, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС може бути підписаною в найближчі вісім місяців. Уже 20-24 жовтня 2008 року було проведено перемовини щодо однієї із частин майбутньої Угоди про асоціацію, а саме йшлося про зону вільної торгівлі. Дана затримка була оцінена політичними представниками України досить показово.

Двадцять дев'ятого жовтня 2008 року відбулася зустріч між представниками України та комісаром ЄС із питань юстиції Жаком Барро [14]. Основною метою даних перемовин було обговорення потенційного безвізового режиму між Україною та ЄС. Українські представники наполягали на створенні та наданні «дорожньої карти» щодо запровадження безвізового режиму, однак чіткої відповіді не було отримано.

У вересні 2009 року деякі високопосадовці подали пропозицію, аби Україна надіслала заяву на вступ до ЄС у березні 2010 року, після президентських виборів, що відбулися в січні 2010. Але ці пропозиції не були втілені в життя [15].

16 грудня 2009 року Президент Єврокомісії Жозе Мануель Баррозу сказав, що Україна докладаеть недостатньо зусиль на шляху реформ. Він також додав, що зважаючи на ситуацію, що склалася, про розширення поки що не йдеться [16].

На початку своєї каденції Віктор Янукович заявив, що продовжить курс євроінтеграції України. У травні 2010 року він оголосив, що ухвалить необхідні для впровадження зони вільної торгівлі з ЄС законодавчі акти. Він вважав, що безвізовий режим між Україною та ЄС і зона вільної торгівлі будуть запроваджені до березня 2011 року [17].

«Європейські перспективи» лишалися одним із основних напрямків у діяльності Уряду Миколи Азарова, щонайменше на початку його діяльності. За його словами інтеграція України в ЄС була та лишається одним із пріоритетів як внутрішньої, так і зовнішньої політик України [18]. Дане твердження цілком

визнавали й представники ЄС. 12 травня 2010 року Штефан Фюле сказав, що політика українського уряду продовжує залишатися проєвропейською [19].

22 листопада 2010 року було оголошено, що план дій для України щодо впровадження безвізового режиму узгоджено [20]. Цей план містить зобов'язання України щодо поліпшення юридичного боку сфер прикордонного контролю, міграції та надання притулку [21].

Незважаючи на те, що 30 березня 2012 року була парафована Угода про асоціацію з ЄС, [22, с.1] станом на листопад цього ж року вона не була підписана ні Європейським парламентом, ні країнами-членами [23]. Основною причиною для затримки підписання Угоди було політично вмотивоване затримання й подальше тримання під вартою колишнього прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко. Даний випадок спричинив погіршення відносин між ЄС та Україною [24]. Європейський Союз вживав заходів політичного тиску на Януковича та його уряд, аби ця сфальсифікована справа була закрита.

Деякі з європейських лідерів заявили, що угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі не будуть ратифіковуватися, аж поки Україна не повернеться на шлях демократії та захисту й поваги прав людини [25]. 10 грудня 2012 року Рада ЄС заявила, що цілком і повністю підтримує Угоду про асоціацію та Угоду про зону вільної торгівлі, і готова підписати їх, якщо відбудеться прогрес з боку України у виборчій, судовій та конституційних напрямках [26, article 6].

Натомість українська сторона заявила, що відхилила будь-які вимоги [27]. Однак 22 лютого 2013 року більшістю голосів депутатів Верховної Ради України було ухвалено постанову, котра вказувала, що парламент виконає рекомендації Ради ЄС від 10 грудня 2012 року [28]. На 16-му саміті Україна-ЄС, що відбувався 25 лютого 2013 року [29], Президент Європейської Ради Герман ван Ромпей додав до заяви Ради ЄС, що Україна «повинна досягти прогресу в цих сферах не пізніше травня цього року» [30]. Цього ж дня Янукович наголосив, що зробить усе можливе, аби виконати поставлені вимоги. У той же час, паралельно, велися перемовини з Росією щодо розроблення моделі співробітництва з так званим Митним союзом. Зважаючи на дані політичні жести, президент Європейської

комісії заявив, що неможливе перебування в двох інтеграційних об'єднаннях водночас.

Із метою координування підготовки до євроінтеграції Уряд України затвердив План першочергових заходів щодо європейської інтеграції України на 2013 рік [31]. За умови успіху в процесі виконання даного плану, це мало би послужити як одна з передумов, що є необхідними для підписання Угоди про асоціацію. Підписання мало би відбутися на саміті Східного партнерства в столиці Литви [32].

Проте, незважаючи на показові дії демократичності та поваги до верховенства права, відбулися декілька «тривожних інцидентів» щодо представників опозиції, котрі викликали додаткове занепокоєння в представників ЄС. На цьому наголосив комісар ЄС із питань розширення Штефан Фюле в березні 2013 року. Однак через деякий час МЗС України все ж таки припустили, що дана угода буде підписана в листопаді того ж року.

Як жест прихильності до «європейської перспективи», Янукович своїм указом від сьомого квітня 2013 року звільнив з-під варті Юрія Луценка та Георгія Філіпчука. Це були члени команди колишнього прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко [33]. Як продовження цього європейського курсу, Янукович, на засіданні Верховної Ради, чітко наполягав на тому, аби були ухвалені всі необхідні закони, що впливають на можливість вступу України до ЄС. Дану ситуацію пояснюють приближенням запланованої дати підпису Угоди про асоціацію [34]. Зважаючи на це, проєкт Угоди про асоціацію був схвалений Кабінетом Міністрів України 18 вересня 2013 року [35].

Двадцять п'ятого вересня Володимир Рибак, Голова Верховної Ради України, сказав, що не має сумнівів у тому, що народні депутати проголосують за всі законопроєкти, котрі є необхідними для Угоди про асоціацію [36].

На відміну від очікувань європейських політиків, двадцять першого листопада 2013 року Верховна Рада не виконала жодне прохання щодо проведення медичного огляду та лікування Тимошенко [37]. Це була одна із вимог Європейського Союзу на подальшому шляху інтеграції України.

Через певний час Кабінет Міністрів України оголосив про зупинення процесу підготовки підписання Угоди про асоціацію [38]. Натомість було запропоновано провести зустріч трьохсторонньої торгівельної комісії (Україна, ЄС, Росія) задля розв'язання проблем, що виникли між даними сторонами.

Таке рішення української влади стало підґрунтям до посилення протестних настроїв у суспільстві, що спричинило завершення політичної кар'єри Януковича та його уряду.

Дії України із призупинення діалогу про євроінтеграцію нанесли значної шкоди відносинам між Україною та ЄС. Доказом цього є заява президента Єврокомісії Баррозу. Він заявив, що ЄС готовий направити делегацію на перемовини з Україною про більш тісні зв'язки, однак речі мови не може бути про відновлення дискусій щодо Угоди про асоціацію [39].

Другого грудня 2013 року Сергій Арбузов оголосив, що українська влада має на меті підписати «дорожню карту» з ЄС. Однак він потім додав, що ця «дорожня карта» не має жодного відношення до Угоди про асоціацію, вона лиш стосується питань, котрі не були повністю вирішені не в контексті даної Угоди [40].

Після зниження темпів відносин з ЄС, Україна почала нарощувати взаємодію із РФ. Яскравим прикладом цього є підписаний договір від сімнадцятого грудня 2013 року, за яким РФ купуватиме українські євробонди на суму п'ятнадцять мільярдів доларів США. До того ж, РФ надасть знижку на природний газ, що закуповує Україна [41].

Дана ситуація невизначеності щодо політичного та інтеграційного курсів тривала й надалі. Доказом цього є заяви як російських, так і європейських представників. Європейські високопосадовці прямо казали, що ЄС не відкидає можливості підписання Угоди про асоціацію, якщо Україна, усе-таки, виконає необхідні умови. Також вони додали, що не мають нічого проти російсько-українських угод, що були укладені нещодавно. Вони наголошували, що Угода про асоціацію вигідна як Україні та ЄС, так і РФ [42].

Російська публічна позиція щодо цього питання була аналогічної. Юрій Ушаков, радник президента РФ, сказав, що Росія не бачить жодних конфліктів у тому, що Україна підпише асоціацію з ЄС та, водночас, буде спостерігачем у Митному союзі [43].

Українська публічна позиція в даній дилемі була цілком оптимістичною. Двадцятого грудня цього ж року Голова Верховної Ради підтвердив наявність можливості підписання Угоди про асоціацію [44]. Через чотири дні після цього очільник МЗС також запевнив, будуть докладатися всі наявні зусилля в цьому напрямкові. На додаток до цього, він оголосив про відновлення перемовин щодо асоціації після свят [45].

Проте, незважаючи на заяви російської та української сторін, особливо значущих рухів у напрямку відновлення й налагодження відносин із ЄС не відбулося. Політичні рішення української влади щодо придушення мирних мітингів, ухвалення антидемократичних законів, систематичне порушення Конституції призвели до повного замороження контактів із європейськими офіційними особами та повного припинення будь-яких дискусій, розмов, обговорень подальшої європейської інтеграції України.

1.2. Економічний аспект взаємодії та його політичне підґрунтя

Зважаючи на те, що ЄС – це як політичний, так й економічний союз, то кожна угода мала окреме обговорення саме економічних питань. Найперша з цих угод, Угода про партнерство та співробітництво, мала такі економічні заголовки:

- Trade in goods
- Provisions affecting business and investment
- Conditions affecting the establishment and operation of companies
- Economic cooperation
- Financial cooperation

Розділ Trade in goods містить у собі 14 статей, котрі унормовують торгівлю товарами між Україною та ЄС [1, Title III].

У даному розділі зазначається, що сторони запровадять для одна одної режим найбільшого сприяння згідно із статтею 1, пункту 1 ГАТТ [46, Article 1.] Тобто мається на увазі, що даний режим запроваджується обома сторонами на подібні товари щодо тарифів, експорту та імпорту, внутрішніх податків та зборів. Варто зауважити, що в цьому випадку були запроваджені певні переваги участі в ГАТТ до отримання членства Україною. Лише через чотирнадцять років після цієї угоди буде досягнута ця мета. Однак були певні винятки щодо виконання умов першого пункту.

Ця Угода не включала в себе таке:

- переваги, надані з метою створення митного союзу чи зони вільної торгівлі або в результаті створення такого союзу чи зони;
- переваги, надані окремим країнам відповідно до ГАТТ та інших міжнародних угод на користь країн, що розвиваються;
- переваги, надані сусіднім країнам для полегшення прикордонного руху.

Зважаючи на це, можна зробити висновок, що були вжиті певні обережні заходи до укладення цієї Угоди.

Стаття п'ятнадцята вказує на запровадження в торгівлі між Україною та ЄС одного із найголовніших принципів СОТ. Товари, що були імпортовані з території одної Сторони на території іншої Сторони, не можуть прямо чи опосередковано підлягати внутрішнім зборам чи податкам, котрі перевищують ті, що застосовуються, прямо чи опосередковано, до аналогічних вітчизняних товарів [1, Article 15].

Більше того, цим продуктам буде надано не менш сприятливий режим, ніж той, який надається аналогічним продуктам національного походження щодо всіх законів, нормативних актів та вимог, що впливають на їхній внутрішній продаж, пропозицію для продажу, купівлю, транспортування, розповсюдження або використання.

Однією із особливостей даного розділу є Стаття 23: торгівля ядерними матеріалами регулюється положеннями спеціальної Угоди, яка має бути укладена між Європейським співтовариством з атомної енергії та Україною [1, Article 23].

Наступним економічно спрямованим розділом є Provisions affecting business and investment. Цей розділ поділений на чотири частини, котрі регулюють відносини в різних сферах економіки.

Перша частина унормовує відносини щодо праці українських громадян на території країн-членів ЄС і навпаки. У ній вказується на недопустимість дискримінації за національною ознакою, котрі можуть виявлятися в поведінці, заробітній платі тощо [1, Article 24].

Друга частина стосується умов, що впливають на діяльність компаній. Тут вказується, що Сторони запроваджують режим для компаній на своїх територіях не менш сприятливий, ніж для компаній третіх країн [1, Article 30]. Проте значну увагу сконцентровано на Статті 35. Вона проголошує, що компанії однієї Сторони, що почали діяльність на території іншої Сторони, мають право наймати працівників, що є резидентами країни заснування компанії, за умови, що це ключовий персонал. Дозвіл на проживання та роботу таких працівників поширюється лише на період такої роботи [1, Article 35].

Третя частина мовить про транскордонне надання послуг. Особливе значення в цій частині надали міжнародним морським перевезенням. Стаття 39 вказує, що Сторони зобов'язуються ефективно застосовувати принцип необмеженого доступу до міжнародного морського ринку та перевезень на комерційній основі [1, Article 39].

Сторони підтверджують свою прихильність до умов вільної конкуренції як важливої ознаки торгівлі сухими та рідкими товарами.

Застосовуючи принципи пункту 1, Сторони зобов'язуються:

- не застосовувати, з моменту набуття чинності цієї Угоди, будь-які положення двосторонніх угод про розподіл вантажу між будь-якою державою-членом Співтовариства та колишнім Радянським Союзом;

- не вводити положення про розподіл вантажу в майбутні двосторонні угоди з третіми країнами, за винятком тих виняткових обставин, коли авіакомпанії з однієї чи іншої Сторони цієї Угоди не мали б ефективної можливості здійснювати торгівлю до та з відповідної третьої країни ;
- заборонити домовленості про розподіл вантажів у майбутніх двосторонніх угодах щодо торгівлі сухими та рідкими товарами;
- скасувати після набуття чинності цією Угодою всі односторонні заходи, адміністративні, технічні та інші перешкоди, які можуть мати обмежувальний або дискримінаційний вплив на безкоштовне надання послуг у міжнародному морському транспорті.

Четверта частина стосується загальних положень цього розділу. Як висновок, можна це сформулювати так:

- громадяни держав-членів або України мають право в'їжджати або перебувати на території України чи Співтовариства у будь-якій якості, зокрема, як акціонер або партнер компанії чи керівник, чи найманий працівник, постачальник чи одержувач послуги,
- дочірні підприємства або філії компаній Сторін мають право наймати або працевлаштовувати на території іншої Сторони громадян своєї країни,
- надання права компаніям або дочірнім компаніям України на території Співтовариства або філіям українських компаній надавати українським особам діяти від імені та під контролем інших осіб за тимчасовими трудовими договорами,
- надання права компаніям або дочірнім компаніям Співтовариства на території України або філіям компаній Співтовариства наймати працівників, які є громадянами держав-членів, за тимчасовими трудовими договорами [1, Article 47].

Наступним розділом, на який варто звернути увагу є Economic Cooperation. Даний розділ є одним із найбільших та найважливіших у цій Угоді. Він стверджує те, що буде сприяти економічним перетворенням та реформам в

Україні, забезпечить сталий розвиток та подальше втілення необхідних змін [1, Article 52].

За інформацією, що вказана в третьому пункті Статті 52, співпраця між ЄС та Україною буде зосереджена на промисловому співробітництві, сприянню та захисту інвестицій, державних закупівлях, стандартах та оцінці відповідності, видобутку та сировина, науці й технологіях, освіті та навчанні, сільському господарстві та агропромисловому секторі, енергетиці, ядерному секторі, довкіллі, транспорті, телекомунікації, фінансових послугах, запобіганні відмиванню грошей, грошово-кредитній політиці, регіональному розвитку, туризмові, малому та середньому підприємствах, інформації та комунікаціях, захисті прав споживачів, митниці, статистичному співробітництві [58, Article 52]. Особливу увагу приділено заходам, здатним сприяти співробітництву між незалежними державами та іншими сусідніми країнами з метою стимулювання гармонійного розвитку регіону.

У промисловості співпраця сприятиме:

- розвитку ділових зв'язків між економічними операторами обох сторін, наприклад, щодо передачі технологій та ноу-хау,
- участі Співтовариства в зусиллях України щодо реструктуризації та технічного оновлення своєї промисловості,
- вдосконаленню управління,
- розробці відповідних комерційних правил і практик, включаючи маркетинг продукції,
- охороні довкілля,
- адаптації структури промислового виробництва до стандартів розвиненої ринкової економіки,
- конверсії військово-промислового комплексу [1, Article 53].

Щодо сприяння інвестицій та їхнього захисту Сторони домовилися про:

- укладення, за необхідності, між державами-членами та Україною угод про сприяння та захист інвестицій,

- укладення, за необхідності, між державами-членами та Україною угод про уникнення подвійного оподаткування,
- створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій в українську економіку,
- створення стабільних та відповідних законодавства та умов ведення бізнесу, а також запровадження обміну інформацією про закони, нормативні акти та адміністративну практику у сфері інвестування,
- обмін інформацією про інвестиційні можливості у формі, зокрема, ярмарків, виставок, торгових тижнів та інших заходів [1, Article 54].

Також однією із важливих тем цього розділу було питання енергетики. Сторони домовилися про співпрацю в таких питаннях:

- вплив на навколишнє середовище постачання та споживання енергії з метою запобігання або мінімізації екологічної шкоди, спричиненої цією діяльністю,
- покращення якості та безпеки енергопостачання, включаючи диверсифікацію постачальників, економічним та екологічно безпечним способом,
- створення енергетичної політики,
- покращення управління та регулювання енергетичного сектору відповідно до ринкової економіки,
- запровадження ряду інституційних, правових, фіскальних та інших умов, необхідних для стимулювання збільшення торгівлі енергією та інвестицій,
- сприяння енергозбереженню та енергоефективності,
- модернізація, розвиток та диверсифікація енергетичної інфраструктури,
- вдосконалення енергетичних технологій у сфері постачання та кінцевого використання в різних видах енергії,
- управління та технічна підготовка в секторі енергетиці [1, Article 61].

В останньому суто економічному розділі цієї Угоди вказано, що Україна отримає фінансову допомогу від Співтовариства у вигляді грантів для

прискорення економічної трансформації України [1, Article 81]. Більше того, було в Статті 84 вказується що внески Співтовариства здійснюватимуться в тісній співпраці з країнами-членами, іншими країнами та міжнародними організаціями, такими як Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Програми розвитку ООН та МВФ [1, Article 84].

Як можна зрозуміти, зважаючи на наведену інформацію, ця Угода про партнерство та співпрацю доволі скрупульозно розглядала подальшу взаємодію ЄС та України із багатьох економічних питань. Вона ґрунтувалася на принципах ГАТТ (СОТ), хоч на 1994 рік Україна не була учасником цієї міжнародної організації. Різностороння спрямованість можливої співпраці вказує на те, що з боку ЄС було велике прагнення залучити Україну до світової торгівлі та регіональної, європейської взаємодії. Особливу увагу дана Угода виявляла до ринкових реформ та трансформацій, котрі планувалося профінансувати, що відбувалися й спонукалися в Україні.

Протягом 1990-х років основними торговельними партнерами України залишалися Німеччина, Нідерланди та Італія. За даними Євростату, між 2000 і 2007 роками торгівля ЄС з Україною зросла у вартісному розмірі більш ніж утричі: експорт зріс з 5,5 млрд євро до 22,2 млрд, а імпорт зріс з 4,8 млрд євро до 13,9 млрд [47]. Проте це збільшення не зробило Україну одним із основних торговельних партнерів ЄС. У 2007 році на Україну припадало лише 2% експорту ЄС та лише 1% імпорту Європейського Союзу, що знаходиться в нижній частині 20 найбільших торговельних партнерів ЄС.

Згідно з документом Європейської комісії, в торгівлі з Україною переважають промислові товари. Майже половину експорту ЄС до України в 2007 році становили машини та транспортні засоби, а ще чверть — інші промислові вироби. Досить подібну структуру можна побачити і в імпорті: дві п'яті становили неуточнені промислові вироби, а ще одну п'яту — неочищений метал. Якщо говорити детальніше, то основним експортом ЄС в Україну у 2007 році були ліки, автотранспорт та мобільні телефони, а основним імпортом були

вироби із заліза та сталі, а також соняшникова олія, залізонікель, залізна руда та олія.

Серед країн-членів ЄС-27 найбільшим експортером була Німеччина (5,9 млрд євро або 26% експорту ЄС), за нею йде Польща (4,1 млрд євро або 18%). Найбільшим імпортером була Італія (2,4 млрд або 19%), за нею йдуть Болгарія (1,6 млрд або 13%) і Німеччина (1,3 млрд або 11%) [47].

Найбільше позитивне сальдо в торгівлі з Україною в 2007 році спостерігалось в Німеччині (+ 4,6 млрд євро) та Польщі (+2,8 млрд євро), а Болгарія отримала найвищий дефіцит (-1,4 млрд євро) [47].

Торгівля та інвестиції між ЄС та Україною зростали, особливо в період 2003-2005 років. У 2005 році ЄС був другим за величиною торговельним партнером України (після США), на який припадало 30% експорту України та 33% її імпорту [48]. На сталь, енергетику та сільськогосподарську продукцію припадало 50% українського експорту до ЄС, а обладнання, машини, транспортні засоби та хімічні продукти становили 54% імпорту України з ЄС (табл. 1.1.). Станом на початок 2006 року ЄС був безумовно найбільшим іноземним інвестором в Україні, на нього припадало 71% загального обсягу ПІІ (табл. 1.2.) [49].

Однак торговельні відносини ЄС-Україна асиметричні. У 2005 році на Україну припадало лише 1,2% загального імпорту ЄС і 0,6% від загального експорту. Така невелика частка України в торгівлі ЄС у поєднанні з високим значенням ЄС для торгівлі України означає, що Україна буде відчувати набагато сильніше будь-які вигоди чи втрати від тіснішої економічної співпраці, ніж ЄС (рис. 1.1.) [47].

Починаючи з 2005 року ЄС формував свою економічну співпрацю з Україною в основному через ЄПС (європейська політика сусідства) та план дій. Вони, зокрема, передбачали подальшу лібералізацію торгівлі між ЄС та Україною та можливість створення зони вільної торгівлі (ЗВТ).

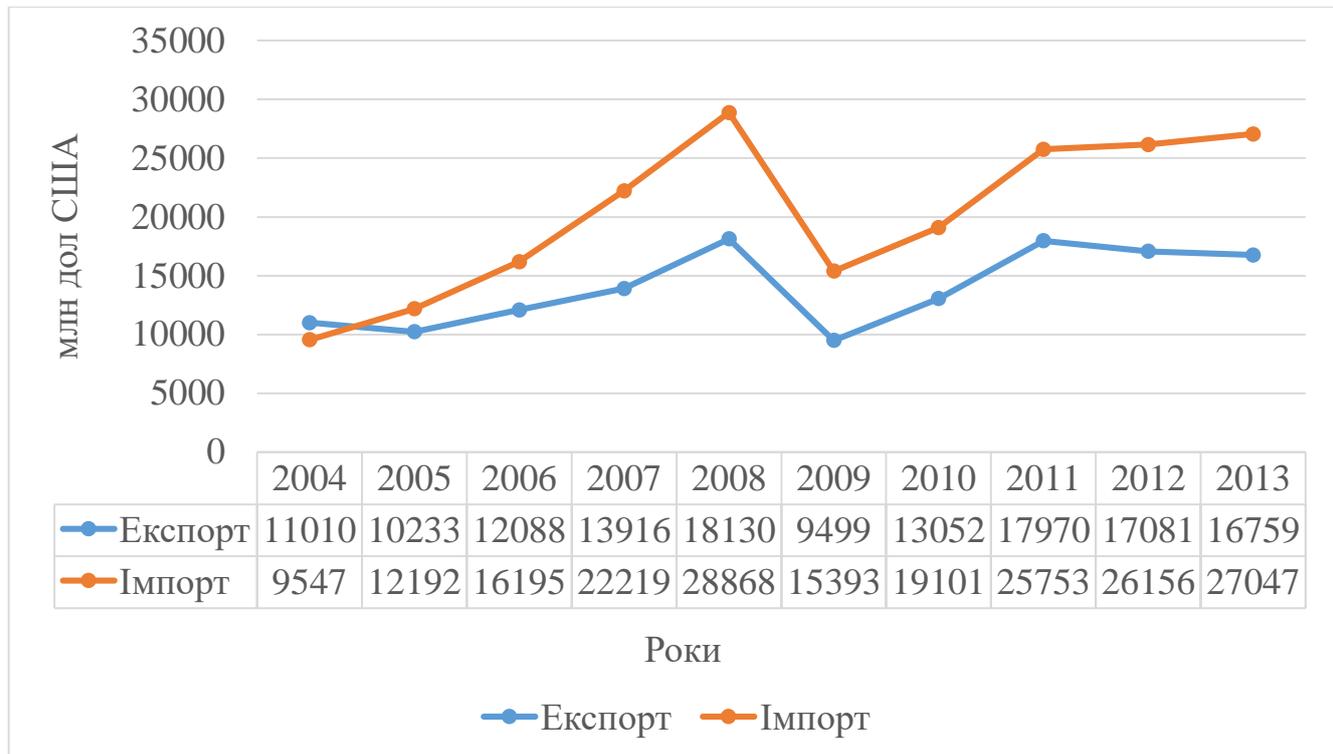

Рис.1.1. Динаміка вартості експортованих та імпортованих товарів Україною до країн ЄС у період 2004-2013 років [47]

Зважаючи на дані, можна зробити висновок, що торгівля між ЄС та Україною якісно різна. Основою для цього твердження виступає склад торгівлі за 2005 рік, котрий вказує на те, що Україна імпортувала здебільшого товари з високою доданою вартістю, а імпортувала навпаки – з низькою.

Таблиця 1.1.

Склад торгівлі України з ЄС за 2005 рік [50]

Товар	Експорт до ЄС, %	Імпорт з ЄС, %
Аграрна продукція	12,2	5,6
Енергетика	13,7	1,3
Несільськогосподарська сировина	0	0,5
Телекомунікаційне обладнання	1,3	12,5
Транспорт	2,5	10,8
Хімікати	6,5	15,3
Текстиль та одяг	6,1	6,3
Залізо та сталь	23,6	0,7
Загальна вартість (млн євро)	7666	13033

Таблиця 1.2.

ПІІ ЄС в Україну, млн дол США [49]

	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006
ПІІ ЄС, млн дол США	3 805	4 946	11 746
Доля ПІІ ЄС, %	56	54,7	71,7
Загальна сума ПІІ, млн дол США	6 794	9 047	16 375

Україна та ЄС також активно співпрацювали в кількох галузях, зокрема в енергетиці, транспортній сфері, телекомунікаціях та дослідженнях.

План дій також передбачав можливість участі України у спільному розвитку пан'європейських коридорів, а також у програмі TRACECA (транспортний коридор між Європою та Азією). На саміті в грудні 2005 року ЄС та Україна підписали декілька меморандумів, які передбачали поступову інтеграцію українського газового та електроенергетичного сектору у внутрішній енергетичний ринок Європейського Союзу, поглиблення співпраці в контексті формування єдиного повітряного простору [51].

Також даний План дій Україна-ЄС перелічує такі заходи, які необхідно вжити для створення в Україні повноцінної ринкової економіки:

- забезпечити вільне ціноутворення
- усунути невідповідності в чинному Господарському та Цивільному кодексах
- покращити інвестиційний клімат шляхом забезпечення прозорості, передбачуваності та спрощення регулювання,
- провести консультації з вітчизняними та іноземними суб'єктами економічної діяльності для складання робочої програми для подальшого впровадження регуляторної реформи,

— прийняти та запровадити систему оцінки впливу регуляторних заходів та попереднього повідомлення суб'єктів господарювання про зміни в нормативних актах.

Також неабияке поживлення було у сфері інвестування. Прямі іноземні інвестиції залишалися на низькому рівні в період 2000-2003 років. Переломним моментом у цій сфері став 2005-2006 роки. Це прискорення було зумовлено президентськими виборами. Результат Помаранчевої революції став доволі помітним сигналом для багатьох інвесторів, котрі до цього часу оминали Україну через відсутність вільної конкуренції та надміру регулятивності з боку політичних кіл. Свідченням цьому може стати обсяг ПІ, що були інвестовані фізичними та юридичними особами до української економіки (рис. 1.2.) [49].

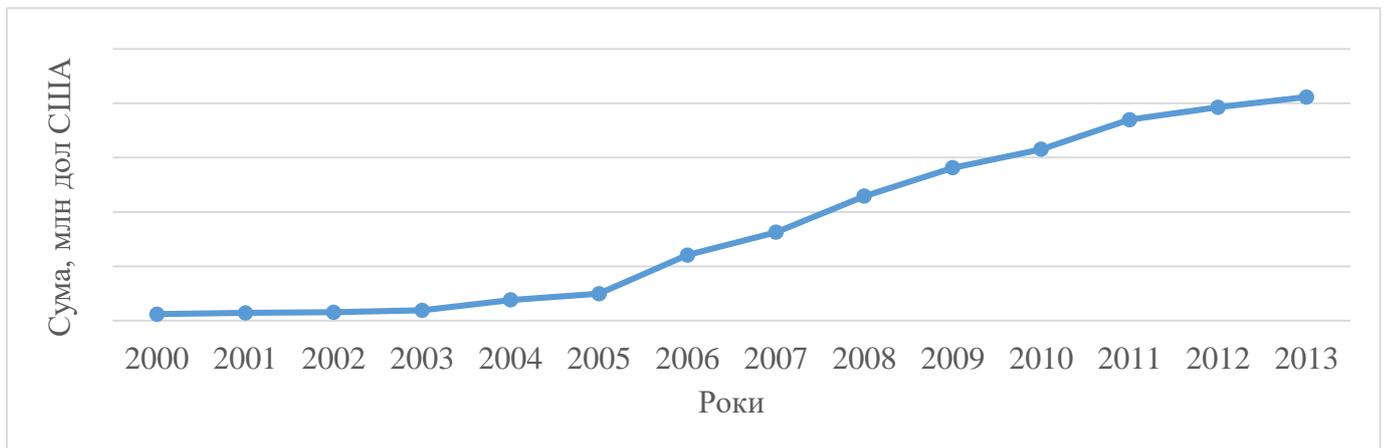

Рис. 1.2. Обсяг інвестицій ЄС в Україну за період 2000-2013 років (млн дол США) [49]

Як можна помітити, 2005 та 2006 роки стали вирішальними для прискорення інвестування. Ця тенденція збільшення притоку інвестицій тривала й надалі, незважаючи на згортання багатьох реформ, що були розпочаті у 2005-2010 роках, у період каденції Януковича.

1.3. Угода про асоціацію України з ЄС як новий етап відносин між країнами

На початку лютого 2014 року Янукович та тогочасний уряд були відсторонені від виконання обов'язків Верховною Радою України після

Революції Гідності 2013-2014 років [51]. Самоусунення Віктора Януковича в неконституційний спосіб стало підґрунтям для РФ здійснити збройну агресію, котра призвела до окупації Кримського пів острова.

Це грубе порушення міжнародного права було засуджено ЄС у березні того ж року [52]. На додачу до політичних заяв, Європейський Союз заморозив рахунки певних українських політичних діячів через «привласнені українські державні кошти» [53]. Також було заборонено в'їзд певним українським та російським політикам та військовим, котрі були відповідальні за жорстоке придушення протестів та зазіхання на територіальну цілісність України.

Після формування нового Уряду України [54] та обрання нового Прем'єр-Міністра була підписана політична частина Угоди про асоціацію України з ЄС. Це відбулося двадцять першого березня 2014 року. Тоді ж було обговорено інші частини Угоди, особливу увагу було надано потенційній зоні вільної торгівлі [55]. Однак їхнє підписання було відкладено до травня того ж року. Це рішення було аргументовано президентськими виборами, що повинні були провести тоді ж.

Після стабілізації політичної ситуації в країні, у квітні 2014 року ЄС тимчасово зняла певні митні обмеження на український експорт [56]. Більше того, було надано значну фінансову допомогу [57].

Двадцять сьомого червня 2014 року була підписана одна із найважливіших частин Угоди про асоціацію – економічна. Підписав її новообраний Президент України Петро Порошенко [58]. Це був прорив у відносинах між ЄС та Україною, позаяк наміри щодо укладення даної Угоди були ще з 2003 року. Ця подія була позитивно сприйнята як на Заході, так і в Україні. Саме це ознаменувало початок нового періоду взаємодії між ЄС та Україною. Шістнадцятого вересня 2014 року Угода про асоціацію була ратифікована Верховною Радою України [59].

Міжнародні угоди, укладені від імені ЄС, включають стандартні умови. Загалом, «ключові елементи», що визначають основні загальні цінності відносин, поєднується з положенням про «призупинення», включаючи процедуру призупинення дії угоди у разі порушення цих істотних елементів.

Такий механізм також включений до Угоди про асоціацію [60, Стаття 2]. Проте, умовність загальних цінностей в цій Угоді відрізняється від подібних положень, включених, наприклад, до Угоди про асоціацію із країнами Західних Балканами [61, Article 5]. По-перше, на додаток до стандартного посилання на демократичні принципи, права людини та основні свободи, визначені міжнародно-правовими документами (Гельсінський Заключний акт, Паризька хартія для нової Європи, Загальна декларація ООН про Права людини), конкретне посилання на права людини та основні свободи включено в Статтю 6 Угоди «Діалог і співробітництво щодо внутрішніх реформ» [60, Стаття 6] та в Статтю 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод», що стосується співробітництва між ЄС та Україною щодо забезпечення незалежності судової влади, зміцнення її, підвищення ефективності [60, Стаття 14]. По-друге, основні елементи Угоди містять цінності, які виходять за рамки «класичних» прав людини, вони включають елементи безпеки, такі як відданості «повазі до незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів», а також «підтвердженню міжнародних зобов'язань Сторін, протидії розповсюдженню зброї масового знищення та засобів її доставки, а також співробітництву з питань роззброєння та контролю над озброєннями» [60, Преамбула].

По-третє, «принципи вільної ринкової економіки», а також перелік інших питань, таких як «верховенство права, боротьба з корупцією, боротьба з різними формами транснаціональної організованої злочинності та тероризму, сприяння сталому розвитку». та ефективна багатосторонність» не включені до визначення ключових елементів. Натомість вони вважаються головними принципами для «посилення» відносин між сторонами.

Крім звичних «загальних цінностей», Угода про асоціацію тягне за собою специфічну форму умовності «доступу на ринок», яка прямо пов'язана з процесом адаптації законодавства. Отже, це один із специфічних механізмів, запроваджених для вирішення проблем інтеграції без членства. Особливо важливим є оцінка та пильнування зусиль України щодо наближення

національного законодавства до законодавства ЄС, включаючи аспекти імплементації та впровадження цих змін [60, Стаття 475 (2)]. Для полегшення процесу оцінки український уряд зобов'язаний надавати звіти ЄС відповідно до термінів наближення, зазначені в Договорі [60, Стаття 475 (2)]. У Статті 475 вказано, що «...Для полегшення процесу оцінки Україна, за необхідності, звітує ЄС про прогрес у наближенні до завершення перехідних періодів, встановлених в цій Угоді. Процес звітності та оцінки, зокрема методи і періодичність оцінювання, буде враховувати конкретні методи, визначені в цій Угоді, або рішення інституційних органів, створених відповідно до цієї Угоди».

На додаток до складання звітів про прогрес, що є звичайною практикою в рамках стратегії «передприєднання» до ЄС, процедура моніторингу може включати «моніторинг може включати роботу місій з перевірки на місцях за участю інститутів ЄС, органів і агентств, неурядових організацій, наглядових органів, незалежних експертів та, за необхідності, інших» [60, Стаття 475 (3)]. Можливо, останній варіант є новим і подальшим інструментом, запровадженим саме для того, щоб гарантувати, що адаптація законодавства виходить за рамки формальної зміни національного законодавства.

Результати моніторингової діяльності підлягають обговоренню в рамках спільних органів, створених згідно з Угодою. Такі органи можуть приймати рекомендації на основі одностайності, але тільки Рада асоціації приймає рішення про подальше відкриття ринку, якщо сторони погоджуються, що необхідні заходи, передбачені частиною угоди про Поглиблена і всеохопна зона вільної торгівлі, були вжиті впроваджуються та виконуються [60, Стаття 475 (5)]. Важливо, що рекомендації чи рішення спільних інституційних органів, а також нездатність досягти таких рекомендацій чи рішень не можуть бути оскаржені відповідно до спеціальної процедури врегулювання спорів щодо ПВЗВТ [60, Стаття 475 (6)]. Іншими словами, умова «відкриття ринку» дуже сувора. З юридичної точки зору, це вимагає згоди обох сторін. Звісно, на практиці Україна буде тією стороною, яка робить запити, що ставить ЄС у потужну позицію для вирішення питання про темпи та обсяги відкриття ринку.

Укладення угод про асоціацію (УА) з європейськими країнами часто сприймається як сходинка на шляху до членства в ЄС. Наприклад, після церемонії підписання 27 червня 2014 р. глави держав або урядів трьох асоційованих країн пов'язували укладення УА зі своїми прагненнями до членства в ЄС [62]. Однак автоматичного зв'язку між асоціацією та перспективами вступу не існує.

УА з Україною ретельно уникає будь-яких прямих посилань на перспективи членства України в майбутньому, але дещо дипломатично зауважує, що «Європейський Союз визнає європейські прагнення України та вітає її європейський вибір».

Це формулювання має певні спільності з тими, які використовувалися в старих Європейських угодах з країнами Центральної та Східної Європи. Це не тягне за собою жодних правових чи політичних зобов'язань щодо подальшого розширення від імені Союзу. Таким чином, Угода про асоціацію не є угодою про попередній вступ, як-от Угоди про стабілізацію та асоціацію з країнами Західних Балкан [63]. Однак, з точки зору подальшої перспективи членства, в преамбулі зазначено, що «ця Угода не визначатиме наперед і залишає відкритим майбутній розвиток відносин Україна - ЄС».

Крім того, сторони чітко визнають, що «Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу (ЄС) і налаштована підтримувати ці цінності».

Паралелі з першим реченням Статті 49 Договору про Європейський Союз є очевидними. До того ж, варто зазначити, що декілька положень відображають формулювання Копенгагенських критеріїв передприєднання. Політичні критерії, такі як стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та фундаментальні свободи не лише визначаються як «ключові елементи» УА, вони також є невід'ємною частиною встановленого політичного діалогу [60, Стаття 6] та співпраці у сфері свободи, безпеки та правосуддя [60, Стаття 14]. На економічному рівні створення ПВЗВТ розглядається як інструмент «завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі

шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС» [60, Стаття 1 (2)]. Не в останню чергу, вся угода ґрунтується на зобов'язанні України досягти «наближення з ЄС у політичній, економічній та правовій сферах».

Тим не менш, Угода про асоціацію має на меті не підготовку до вступу України до ЄС, а «сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках» [60, Стаття 1 (2)].

Іншими словами, ключовою метою УА є забезпечення часткової інтеграції України в ЄС без надання будь-якої конкретної перспективи членства.

Відомо, що такий процес створює значні проблеми з точки зору *acquis communautaire* ЄС і, зокрема, для єдиного тлумачення та застосування спільної правової бази в правових системах третіх країн.

З цією метою УА з Україною запроваджує посилені інституційні рамки, розширені форми умовності та складні механізми для наближення законодавства та вирішення спорів, які відрізняються від інших існуючих моделей інтеграції без членства.

Угода про асоціацію України з ЄС встановлює багаторівневу інституційну структуру, яка ґрунтується на практиці угод про асоціацію з ЄС, але має деякі значні нововведення.

Зустрічі на найвищому політичному рівні відбуватимуться на щорічній основі, на яких будуть обговорюватися загальні вказівки щодо імплементації угоди та обговорюватимуться питання, що становлять взаємний інтерес [60, Стаття 460]. Це є підтвердженням вже існуючої практики, хоча в Угоді про партнерство та співпрацю такого чіткого положення не було.

Більш значущою подією для відносин між ЄС та Україною є створення Ради асоціації, яка засідає на рівні міністрів і має повноваження ухвалювати рішення.

Рада асоціації відіграє вирішальну роль у процесі адаптації законодавства. Вона функціонує як форум для обміну інформацією про законодавчі акти ЄС та України та має право оновлювати або змінювати додатки до Угоди, щоб йти в ногу з еволюцією законодавства ЄС [60, Стаття 463]. Комітет асоціації з

представниками на рівні вищих державних службовців допомагає Раді асоціації у виконанні її обов'язків [60, Стаття 464]. Крім того, можуть бути створені спеціальні підкомітети [60, Стаття 466].

Що стосується ПВЗВТ, особливу роль відіграють Комітет з питань торгівлі та спеціалізовані підкомітети, що займаються такими питаннями, як санітарні та фітосанітарні заходи, географічні зазначення чи торгівля та сталий розвиток. Продовжуючи існуючу практику в рамках УПС між Україною та ЄС, парламентський комітет асоціації обмінюється думками та може давати рекомендації Раді асоціації [60, Стаття 467].

Повною новинкою в практиці асоціації ЄС є запровадження двосторонньої Платформи громадянського суспільства, до складу якої входять члени Європейського економічного та соціального комітету (ЄЕСК) з одного боку, і представники громадянського суспільства з боку України, з іншого [60, Стаття 469].

Співпраця з громадянським суспільством становить особливий розділ УА і має на меті, серед іншого, забезпечити краще взаємне знання та розуміння між сторонами [60, Стаття 443-445].

Очікується, що інститути громадянського суспільства відіграють певну роль у сфері торгівлі та сталого розвитку [60, Стаття 299] та будуть залучені до соціального та культурного діалогу [60, Стаття 421, 438].

Цей компонент громадянського суспільства відображає його важливість в рамках Східного партнерства та доповнює багатосторонній Форум громадянського суспільства, який було створено після Празького саміту Східного партнерства 2009 року.

У даній Угоді про асоціацію значну увагу приділено питанням торгівлі й перепонам щодо її провадження. Основні моменти щодо принципів торгівлі повністю повторюють посилання на положення ГАТТ, котрі були використані в Угоді про партнерство та співпрацю між Україною та ЄС 1994 року.

В УА окремим розділом описано подальше торговельне співробітництво, який має назву «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею». Цей розділ описує

взаємні дії щодо мит. У Частині 2 йдеться про мита, збори та інші платежі. Велике значення приділено вивізному миту. У Статті 31 мовиться, що Сторони не можуть уводити чи залишати «будь-які мита, податки або будь-які інші заходи еквівалентної дії, що накладаються на вивезення товарів або запроваджується у зв'язку з вивезенням товарів на іншу територію». Тобто таким чином між Україною та ЄС посилюється торгова взаємодія, так звана її лібералізація.

Однак, не зважаючи на це, можна помітити певний обмежуючий елемент. Стаття 32 забороняє встановлювати будь-які експортні субсидії щодо сільськогосподарських товарів, що призначені для продажу на території іншої Сторони. Оскільки загальновідомо, що основною статтею експорту України є товари АПК, то можна оцінити цю статтю, як обмеження можливої частки українського агровиробника на ринкові ЄС. У подальшому це було підтверджено іншими угодами та подіями.

Ще однією важливою частиною Угоди є визначення цілей макроекономічної співпраці. Було вказано в Статті 343, що Україна та ЄС сприятимуть реформам в економічній сфері за рахунок співпраці в поглибленні розуміння основ діяльності економік та проведення ринкової економічної політики. Було ще раз наголошено на необхідності подальших ринкових перетворень української економіки. Підсумовуючи попередню статтю, Стаття 344 вказує, що Сторони проводять співпрацю, аби:

- обмінюватися інформацією щодо макроекономічних показників та перспектив, а також щодо стратегій розвитку;
- разом аналізувати економічні питання, що становлять спільний інтерес, зокрема заходи економічної політики та інструменти для її імплементації, наприклад методи економічного прогнозування і опрацювання документів стратегічної політики, з метою посилення можливостей України у формуванні політики, яка відповідатиме принципам і практиці ЄС;
- обмінюватися досвідом у сфері макроекономіки;
- співробітництво також включає обмін інформацією щодо принципів і функціонування Європейського економічного та валютного союзу.

Отже, шлях до укладення Угоди про асоціацію був довгим та важким, сповнювався як проривами у співпраці, так і занепадами. І от двадцять сьомого червня 2014 року відбулося історичне підписання даного документа.

Він став наріжним каменем щодо подальших відносин України та ЄС. Заклав основи реформ, розписав план їх впровадження і навіть моніторингу. Сторони детально визначили різні сфери, котрі можуть бути залучені до співпраці між ними. Розставили пріоритети роботи, поживавили реформаційний процес.

Не зважаючи на такий прогрес, до певних статей та пунктів виникають обґрунтовані питання. Викликає занепокоєння щодо неоднозначності можливої перспективи членства України в ЄС, а також певний обмежувальний характер українського експорту.

1.4. Політична та економічна реакція Європейського Союзу на анексію Кримського півострову

Нинішній рівень ворожих відносин між Європейським Союзом і РФ почав формуватися дев'ять років тому. Тривале нехтування РФ міжнародним правом, агресія проти України та ворожі дії проти західних країн призвели до політики санкцій та інших обмежень. Це також спричинило дискусію про необхідність перегляду стратегій співпраці з РФ, переходу від парадигми стратегічного партнерства до ставлення до РФ як до одного з головних джерел нестабільності як у сусідстві, так і серед країн-членів. Першою подією, яка започаткувала цю нову еру у відносинах між ЄС та РФ, стала незаконна анексія Криму. Тому вартує проаналізувати, як ЄС відреагував на це серйозне порушення міжнародного права і як кримський фактор вплинув на відносини між Європейським Союзом і РФ протягом останніх дев'яти років.

Анексія Криму Росією вважається найсерйознішим порушенням європейських кордонів з часів Другої світової війни [64]. Події, що призвели до окупації та подальшої анексії півострова, розпочалися наприкінці лютого 2014

року, коли криваві розстріли протестувальників на київському Майдані змінили шанси на перемогу Революції Гідності. У наступні дні після розстрілів Віктор Янукович залишив Київ, що було розцінено як самоусунення від виконання президентських обов'язків у неконституційний спосіб. 22 лютого Верховна Рада України, усунула Януковича з посади і призначила дострокові президентські вибори на кінець травня [65]. У наступні дні Рада призначила нового спікера та новий уряд, оскільки найближчі союзники Януковича з парламенту та уряду втекли з країни разом з ним. Починаючи з 20 лютого і до 27 лютого, коли новий уряд був затверджений Верховною Радою, Україна зіткнулася з вакуумом влади і гострою політичною кризою.

РФ скористалася ситуацією в Україні. Перші хвилювання почалися одразу після розстрілів на Майдані, які сколихнули Київ. У наступні дні протестувальники поставили під сумнів легітимність нової київської влади, а в різних частинах Криму почали проходити «референдуми» про вихід зі складу України на користь РФ. Починаючи з 25 лютого, адміністративні будівлі були захоплені проросійськими протестувальниками та російськими спецпризначенцями [66], що призвело до заміни прем'єр-міністра Криму Могильова (який був лояльним до Києва) на прем'єр-міністра Аксьонова (який був відверто проросійським). У наступні дні "зелені чоловічки", які насправді були російськими військовими без розпізнавальних знаків, розпочали повноцінну операцію з військового захоплення півострова, санкціоновану Радою Федерації РФ. Хоча ще в 2014 році РФ категорично заперечувала причетність своїх військових і спецпризначенців до анексії Криму і повторювала, що це було волевиявлення місцевого населення, пізніше сам Путін підтвердив, що інтервенція мала місце. Путін заявив: "Разом з тим, у розмовах з моїми іноземними колегами я не приховував, що нашою метою було забезпечити належні умови для того, щоб жителі Криму могли вільно висловити свою волю. І тому ми повинні були вжити необхідних заходів для того, щоб ситуація в Криму не розвивалася так, як вона зараз розвивається на південному сході України. Ми не хотіли ніяких танків, ніяких націоналістичних бойових загонів або людей з

екстремістськими поглядами, озброєних автоматичною зброєю. Звичайно, російські військовослужбовці підтримували сили кримської самооборони. Вони діяли цивілізовано, але рішуче і професійно, як я вже говорив".

Це означає, що «референдум» про статус Криму був проведений в умовах російської військової окупації, а отже, не може розглядатися як законний і обов'язковий до виконання. Тим не менш, РФ використовує його для легітимізації анексії, яка була завершена 18 березня, коли Аксьонов і Путін підписали в Кремлі Договір про приєднання Республіки Крим до РФ. Це стало завершальним актом у швидкій військовій операції з захоплення Криму Росією.

Перш ніж аналізувати реакцію ЄС на анексію Криму, варто нагадати про особливий елемент операції захоплення – інформаційну операцію [67]. Окрім фізичної присутності, росіяни сильно домінували в інформаційному просторі, створюючи дуже розмитий і змішаний образ кримських подій. Крім того, хоча докази російського втручання були очевидними з самого початку, повна картина і характер дій Росії були повністю зрозумілі лише в наступні роки, коли самі росіяни перестали приховувати провідну роль армії в анексії. Проте, коли розгорталася захоплення, російські ЗМІ намагалися приховати його справжню природу за "зеленими чоловічками", місцевими рухами, референдумом, захистом прав російськомовних і т.д. Це може частково пояснити, чому перша міжнародна реакція була досить стриманою, незважаючи на те, що, анексувавши Крим, РФ порушила наступні міжнародні договори:

- Положення про невтручання у Статуті Організації Об'єднаних Націй;
- Гельсінський Заключний акт 1975 року;
- Паризьку хартію 1990 року;
- Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між РФ і Україною 1997 року;
- Будапештський меморандум про гарантії безпеки 1994 року.

Ситуація в Криму була вперше розглянута ЄС під час позачергового засідання глав держав та урядів ЄС 6 березня 2014 року. У спільній заяві лідери ЄС засудили неспровоковане порушення РФ суверенітету і територіальної

цілісності України і закликали РФ негайно вивести свої збройні сили і надати негайний доступ міжнародним спостерігачам [68]. Вони також розкритикували рішення про проведення «референдуму» в Криму. Визнаючи відповідальність РФ за заворушення в Криму, лідери ЄС все ж закликали до переговорів між Україною та РФ і до мирного врегулювання кризи. Жодних обмежувальних заходів оголошено не було, єдиною відповіддю стало призупинення двосторонніх переговорів з візових питань.

Наступна зустріч, на якій обговорювалися події в Криму, відбулася 20 березня, вже після «референдуму» і підписання Договору про приєднання в Кремлі. "Наша мета – зупинити дії РФ проти України, відновити суверенітет України – і щоб досягти цього, нам потрібне рішення шляхом переговорів", – заявив Герман Ван Ромпей, тодішній президент Європейської Ради [69]. Лідери ЄС оголосили про нові персональні санкції, заборони і заморожування активів, додавши 12 нових прізвищ російських і кримських чиновників до списку з 21 чиновника, які вже стали об'єктом санкцій за рішенням міністрів ЄС. Окрім нових імен, Європейська Рада скасувала запланований саміт ЄС-РФ і зазначила, що держави-члени не проводитимуть жодних двосторонніх регулярних самітів з РФ.

Наприкінці червня 2014 року ЄС запровадив обмеження на економічні відносини з Кримом. Заходи поширюються на громадян ЄС та компанії, що базуються в ЄС. Ці заходи включають:

- заборону на імпорт товарів з Криму та Севастополя
- обмеження на торгівлю та інвестиції, пов'язані з певними секторами економіки та інфраструктурними проектами
- заборону на надання туристичних послуг у Криму та Севастополі;
- заборона на експорт певних товарів і технологій [70].

З подальшою ескалацією військового конфлікту на сході України увага ЄС змістилася з Криму на Донбас. Хоча всі офіційні заяви включали кримський кейс, основна увага була прикута після того, як над Сходом України був збитий літак МН17, вторгнення російської армії на територію Східної України та порушення

Мінських угод. Що стосується Криму, то пізніше ЄС включив до санкційного списку більше імен кримських політиків, запровадив санкції проти 3 російських компаній, які постачали газові турбіни до Криму, та 6 організацій, що брали участь у будівництві Керченського мосту [71].

Наприкінці листопада 2018 року нова кримська криза кинула виклик міжнародній спільноті. Кораблі берегової охорони Росії відкрили вогонь по групі кораблів ВМС України в міжнародних водах, коли вони виходили з Керченської протоки [72]. У результаті 24 українських моряки були затримані і передані до Москви, а комерційне судноплавство через Керченську протоку було заблоковано на кілька днів. Яким би серйозним не був інцидент, лише в середині лютого, майже через три місяці після події, дипломати ЄС погодилися запровадити санкції проти російських осіб, причетних до затримання цих українських моряків. Ця запізніла і м'яка реакція відновила старі дискусії щодо адекватності кроків, зроблених ЄС перед обличчям російської анексії Криму.

Через дев'ять років після анексії й через півтора роки після повномасштабного вторгнення очевидно, що санкційна політика ЄС щодо РФ не принесла жодних бажаних результатів. Вона не зупинила анексію і не стримала РФ від подальших агресивних кроків. ЄС не переглянув свою початкову санкційну політику навіть після того, як російські офіційні особи публічно підтвердили, що Крим був захоплений після військової операції. Санкції, запроваджені проти РФ після збиття МН17 та порушення Мінських домовленостей, є значно ширшими та жорсткішими. Знову ж таки, можна стверджувати, що у 2014 році ситуація і в Криму, і в Києві була дуже хаотичною, і природа подій залишалася незрозумілою, поки вони розгорталися. Однак це не стосується нападу на українські кораблі у 2018 році. Цього разу агресивні дії РФ були відкритими та очевидними. Проте ЄС не визнав їх відкритим актом агресії і чекав майже три місяці, щоб оголосити санкції проти відповідальних за цю подію.

Санкційна політика ЄС щодо РФ за незаконну анексію Криму залишається м'якою. ЄС не запровадив широких економічних санкцій проти РФ після анексії

і не наклав санкцій на російських високопосадовців та бізнесменів. Очевидно також, що Крим сам по собі не став переломним моментом у відносинах між ЄС та РФ. Це була радше подія, що спровокувала низку послідовних грубих порушень з боку РФ, що досягло піку 24 лютого 2022 року.

17 березня 2014 року, наступного дня після кримського «референдуму», ЄС випустив пакет санкцій: обмеження на поїздки та заморожування активів були застосовані до 21 посадовця, причетного до анексії та сепаратистських рухів на сході України [73]. Наступного місяця цей список розширився до 36 причетних посадових осіб [73]. У липні 2014 року під санкції потрапили ще 15 осіб, у тому числі колишній прем'єр-міністр Росії Михайл Фрадков і голова Ради безпеки РФ Ніколай Патрушев [73]. До 2015 року список підсанкційних осіб зріс до 155 осіб, включаючи прем'єр-міністра Криму Сергея Аксьонова та командувача ВМС України Дениса Березовського [74]. Також було оголошено про обмеження на поїздки для ключових посадових осіб, залучених до російських державних підприємств, таких як Керченська поромна переправа, яка сполучала Крим із РФ, а також Севастопольський морський торговельний порт, який перейшов під контроль РФ у 2014 році [73].

Санкції накладалися не лише на окремих осіб; їх також розміщували на дипломатичних і торговельних ділянках. У липні 2014 року двосторонні переговори між РФ та ЄС були призупинені через анексію Криму [75]. Однак справжній цвях у дипломатичній «труні» був забитий у березні 2014 року, коли РФ виключили з Великої вісімки (G8), до якої входять Німеччина, Франція, Великобританія та Італія — чотири найпотужніші країни-члени ЄС.

Зустрічі, які мали відбутися в Сочі наприкінці того ж року, були перенесені до Брюсселя [74]. У березні 2014 року ЄС також наклав ембарго на російську зброю, інші військові матеріали та технології, а також на продукти для глибоководної розвідки та видобутку нафти [76]. У липні 2014 року Комітет постійних представників Європейської ради оголосив про продовження попереднього ембарго на постачання зброї, а також заборонив нові інвестиції в транспорт, телекомунікації та енергетику в Криму [77]. Тоді Європейський

інвестиційний банк скасував майбутні фінансові операції в РФ (2022). Також було накладено обмеження на доступ російських компаній до «передових технологій видобутку нафти та газу», що обмежувало нові технології, призначені для допомоги у видобутку нафти та газу [73].

Ці санкції мали на меті тиснути на РФ, щоб вона залишила Крим, про що свідчить прес-реліз ЄС від березня 2014 року, в якому говорилося, що «ЄС [запровадив]... заборону на поїздки та заморожування активів проти російських і українських посадовців... доки Росія не скасує свої рішення» [78]. Отже, чи досягли ці обмеження своєї мети? Враховуючи, що до 2018 року РФ все ще тримала Крим, незважаючи на продовження санкцій ЄС ще на чотири роки, зрозуміло, що в короткостроковій перспективі досягнуто мало успіху [74]. Крім того, у 2022 році повномасштабне вторгнення РФ в Україну продемонструвало, що санкцій ЄС було недостатньо для запобігання ескалації агресії з боку Кремля.

Коротше кажучи, санкції ЄС виявилися неефективними для суттєвої зміни дій РФ щодо Криму зокрема та України загалом.

Як можна зрозуміти цю неефективність? Для початку важливо звернути увагу на масштаби санкцій: багато цільових осіб, дипломатичні зусилля та відносини, не пов'язані з торгівлею нафтою та газом. Згадаймо 155 осіб під санкціями, виключення РФ з G8 та заборону імпорту російської зброї та іншої військової техніки. ЄС дійсно ввів деякі обмеження на нафту і газ, про що свідчать обмеження на доступ російських нафтогазових компаній до «передових технологій виробництва», ембарго, спрямоване на товари, що використовуються для глибоководної розвідки та видобутку нафти, і припинення енергетичних інвестицій у Криму. Проте ЄС не спромігся ввести повномасштабну заборону на імпорт російської нафти та газу чи ввести будь-які обмеження, які могли б суттєво завадити вищезгаданим галузям. Крім того, у відповідь на ці санкції РФ звернулася до КНР за новими нафтогазовими технологіями та продуктами глибоководної розвідки нафти — дії, які можна віднести до фактичного альянсу між двома країнами після розпаду Радянського Союзу в 1991 році [74].

Слід визнати, що можна провести кореляцію між запровадженням санкцій ЄС і погіршенням торговельних відносин ЄС-РФ нафтою і газом. У той час як у 2014 році РФ експортувала 70% своєї нафти та 90% свого газу до ЄС, експорт скоротився до 50% та 70% відповідно до 2021 року [79].

Однак малоймовірно, що обмежені санкції ЄС спричинили таке зниження. Дійсно, скорочення експорту нафти та газу до ЄС частково пояснюється збільшенням торгівлі РФ з іншими гравцями: станом на 2022 рік РФ експортувала 20% своєї нафти та газу до Китаю, що на 100% більше, ніж у 2012 році [80].

Крім того, намагаючись диверсифікувати свою залежність від російської нафти, ЄС звернувся до поставок нафти та газу з Азербайджану та Ірану в 2014 році [81]. Хоча ця зміна була частково зумовлена недоцільністю імпорту західними країнами російської нафти після окупації Криму, деякі також стверджували прагнення ЄС забезпечити більшу безпеку ресурсів шляхом зменшення своєї залежності від одного постачальника.

Зважаючи на ці змінні, розумно стверджувати, що санкції ЄС проти РФ мало вплинули на зниження торговельних відносин нафти та газу між двома політичними одиницями.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНА-ЄС

2015 – 2021 РР

2.1 Експорт та імпорт товарів між Україною та ЄС й переорієнтація української торгівлі

Переломний момент відносин між Україною та ЄС, котрий стався в 2014 році, сприяв укріплення взаємодії на різних рівнях та в різних сферах. Підписана в тому ж році Угода про асоціацію постала знаковою основою для подальшої співпраці. Означені детально ділянки, на котрі буде спрямовуватися спільна діяльність Сторін, пожвавили свій розвиток неабияк. І от окремою сферою, на яку було сфокусовано чималу увагу в Угоді, була економічна. Загалом, ця тема завжди була певним каменем спотикання у відносинах України та ЄС, проте після подій 2014 року процес поглиблення співпраці в цьому напрямкові пришвидшився, були вирішені проблемні питання. Відбулися зрушення.

Протягом останніх восьми років Україна є ціллю посиленої російської агресії – у військовому, політичному та економічному плані. Фактично, у 2013 році економічний тиск використовувався, щоб переконати президента України Віктора Януковича не підписувати Угоду про асоціацію з ЄС. Хоча цей тиск був частково вдалим, він спровокував протести в листопаді 2013 року, що врешті призвели до краху режиму Януковича в лютому 2014 року та подальшого російського військового вторгнення.

Протягом наступних місяців Росія продовжувала чинити тиск, щоб не допустити підписання Угоди про асоціацію або, принаймні, її торговий компонент, Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі, яку Росія вважала шкідливою для її інтересів.

Незважаючи на зусилля Європейської Комісії уникнути торговельного конфлікту шляхом відкладення, ПВЗВТ зрештою набула чинності 1 січня 2016

року. Росія відповіла в односторонньому порядку скасуванням власної двосторонньої угоди про вільну торгівлю з Україною, яка була чинною після розпаду СРСР в кінці 1991 р. [82].

Військовий конфлікт і подальші торгові санкції Росії завдали важкого удару по українській економіці. Росія довгий час була головним торговельним партнером України, і обидві економіки були глибоко взаємопов'язані з радянських часів. З іншого боку, ПВЗВТ з ЄС відкрила нові можливості для торгівлі та інвестицій.

З початку російської агресії ЄС різко збільшив свою частку в українському експорті, ставши на сьогоднішній день його головним торговельним партнером.

У 2012 році Росія була країною призначення 25,6% українського експорту проти 24,9% в ЄС [83]. Через сім років частка Росії в українському експорті впала аж до 5,1%, а частка ЄС зросла до 39,4% [84]. Частка двох інших найбільших експортних партнерів України – Китаю та Туреччини – зросла з 8% у 2012 році до піку в 13,6% у 2015 році, а потім знову до 9,5% у 2018 році [83]. У 2021 році їхня сукупна частка в українському експорті склала 11,1% (рис. 2.1.) [85].

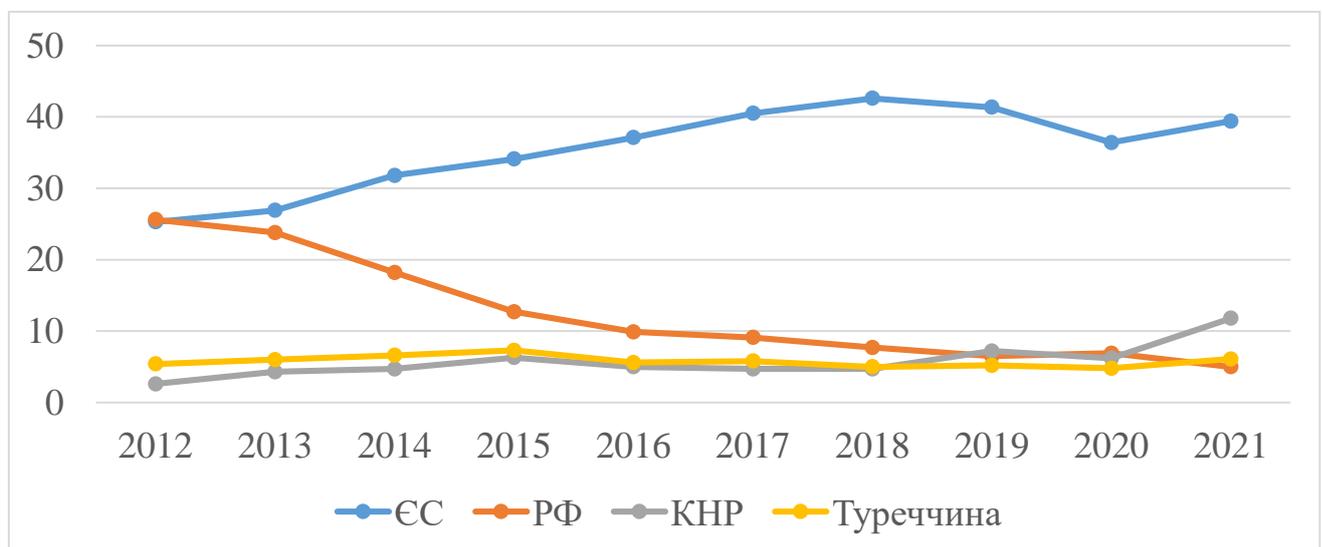

Рис. 2.1. Український експорт товарів за призначенням, % від загального експорту товарів, 2012-2021 рр. [83, 84, 85]

Ситуація із імпортом була аналогічною. Росія була джерелом дещо більшої частки імпорту України, ніж ЄС у 2012 році (32,4% проти 31%) [83]. Однак до 2020 року частка Росії впала до 9,2%, а ЄС зросла до 48,6% [84]. Значна частина

цих змін виникла через переорієнтацію імпорту природного газу: поставки з Росії були замінені реверсними поставками зі Словаччини.

Проте, якщо в 2012 році майже 65% імпорту України надходило з ЄС або Росії, то на 2020 рік цей показник становив 67,8% [83, 84]. Він був забезпечений зростанням ролі ЄС в імпорті до України (рис 2.2.). За цей час частка двох найбільших країн-експортерів зросла з 9,7% до 21,8%. Туреччини і Китаю. Тим часом Китай став важливішим джерелом імпорту, ніж Росія.

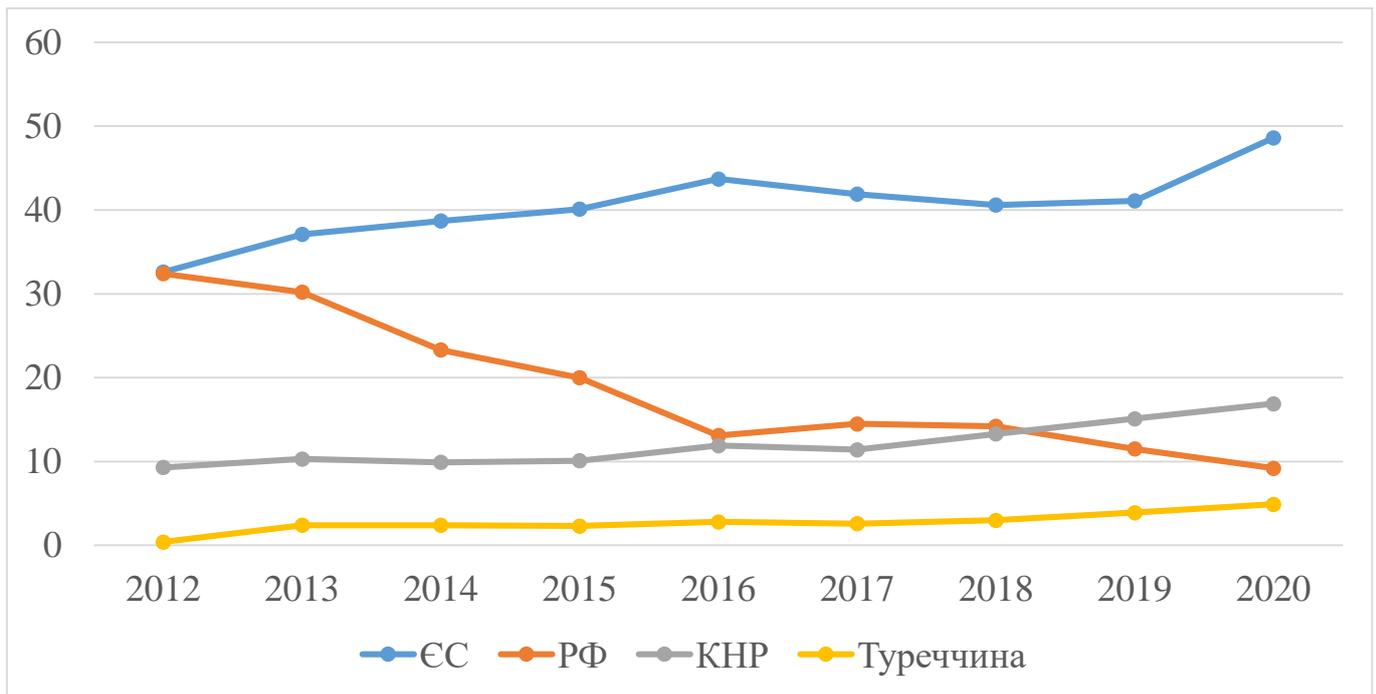

Рис. 2.2. Український імпорт товарів за країною походження, % від загального імпорту товарів, 2012-2020 рр. [83, 84, 85]

Ця яскрава зміна торгових партнерів України не призвела до секторального зрушення.

Три основні категорії експорту з України залишилися незмінними з 2012 по 2021 рр. Це були чорні метали; зернові; рослинні жири та олії. Разом вони складають 48,9% загального експорту (з 38,6% у 2012 році) [50]. Проте відбувся значний перехід від металів до сільськогосподарської продукції. Інші категорії зазнали більших коливань (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Товари українського експорту, 2012 та 2021 рр. [50]

Товар	2012		2021	
	Вартість (млн дол США)	% від загального експорту товарів	Вартість (млн дол США)	% від загального експорту товарів
Чорні метали	15340,427	22,3	13951,273	20,5
Продукти рослинного походження	9213,9	13,4	15538,288	22,8
Мінеральні продукти	7650,416	11,1	8414,377	12,4
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	7026,67	10,2	5272,778	7,7
Зернові культури	6999,871	10,2	12343,875	18,1
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5058,919	7,4	2816,434	4,1
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4211,457	6,1	7037,29	10,3

Імпорт залишився на відносно рівному значенні. Відбулося збільшення імпортування машин та обладнань (у 2012 році 15,5% до 19,5% у 2021 році). Проте було зменшено відсоткову частку імпорту мінеральних продуктів (у 2012 році 32,5% до 20,6% у 2021 році), однак це досі лишається найвагомішою статтею українського імпорту.

Таблиця 2.2.

Товари українського імпорту, 2012 та 2021 рр. [50]

Товар	2012		2021	
	Вартість (млн дол США)	% від загального імпорту товарів	Вартість (млн дол США)	% від загального імпорту товарів
Мінеральні продукти	27542,3	32,5	14969,57	20,6
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	13178,67	15,5	14201,68	19,5
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8586,389	10,1	9740,6	13,4
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	8067,049	9,5	7569,67	10,4
Готові харчові продукти	2965,37	3,5	3575,94	4,9

Динаміка торгівлі чітко дає зрозуміти, що військовий і торговий конфлікт з Росією має значний вплив. Україна пережила глибоку рецесію в 2014-2015 роках, за якою настало помірне відновлення [86]. Імпорт знизився більш ніж вдвічі у період між 2012 та 2015 роками, тоді як експорт знизився майже вдвічі між 2012 та 2016 роками (рис. 2.3.) [83]. Обидва вони частково відновилися між 2016 та 2018 роками.

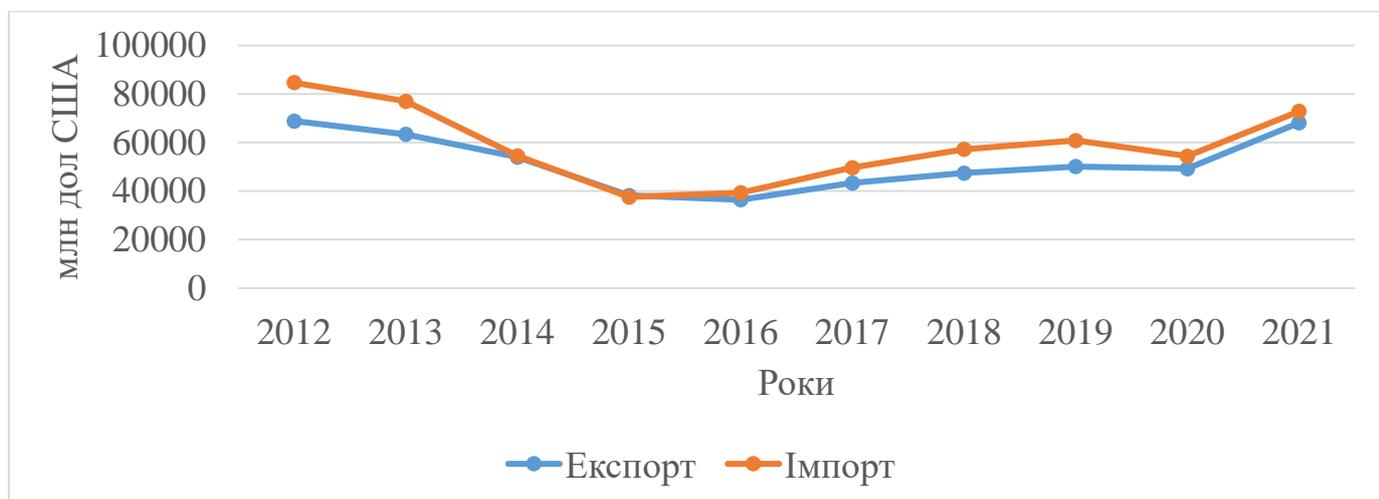

Рис. 2.3. Динаміка українського експорту та імпорту за 2012-2021 рр., млн дол США [83]

Зосереджуючись на торгівлі товарами між Україною та ЄС, варто зрозуміти також їхнє становище на світовому ринкові. Очевидно, що різниця в обсягах торгівлі є разючою, проте огляд цієї статистики вважається необхідним для сприйняття й уявлення становища, котре панує у двосторонніх відносинах.

Беручи це до увагу, варто проаналізувати паралельно позиції України та Європейського Союзу, котрі вони охоплюють у міжнародній торгівлі.

На рисунку 2.4. показано положення України серед найбільших експортерів товарів у світі у 2021 році. Чотири найбільші експортери – Китай (2 268 млрд євро, 18,0 %), ЄС (1 933 млрд євро, 15,4 %), США (1 253 млрд євро, 10,0 %) та Японія (561 млрд євро, 4,5 %) [87]. На рисунку 2.6 є додаткові деталі. З нього видно, що Україна (43 млрд євро, 0,3 %) була 32-м за величиною експортером у світі між Ізраїлем (44 млрд євро, 0,3 %) і Казахстаном (41 млрд євро, 0,3 %).

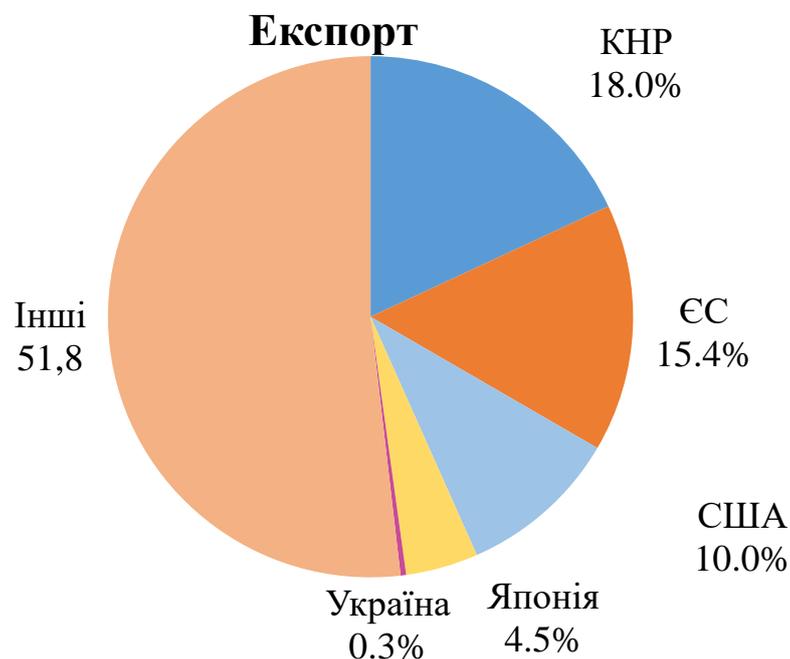

Рис. 2.4. Україна серед найбільших експортерів товарів у 2021 році [87]

На рисунку 2.5. показано становище України серед найбільших імпортерів товарів у світі у 2021 році. Чотири найбільші імпортери були США (2 108 млрд євро, 16,4 %), Китай (1 801 млрд євро, 14,0 %), ЄС (1 717 млрд євро, 13,4 %) та Японія (556 млрд євро, 4,3 %) [87]. З нього видно, що Україна (47 млрд євро, 0,4

%) була 31-м за величиною імпортером у світі між Нігерією (48 млрд євро, 0,4 %) і Бангладеш (46 млрд євро, 0,4 %). [87]

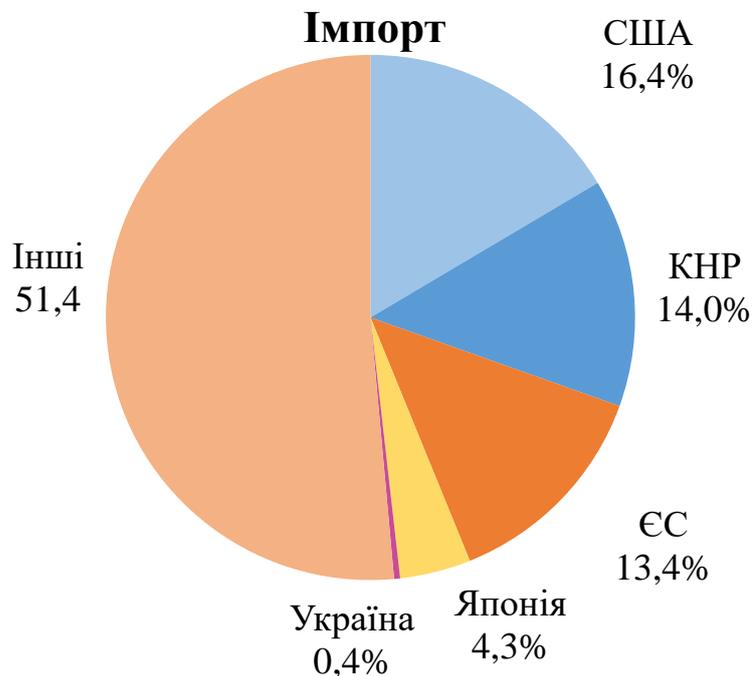

Рис. 2.5. Україна серед найбільших імпортерів товарів у 2021 році [87]

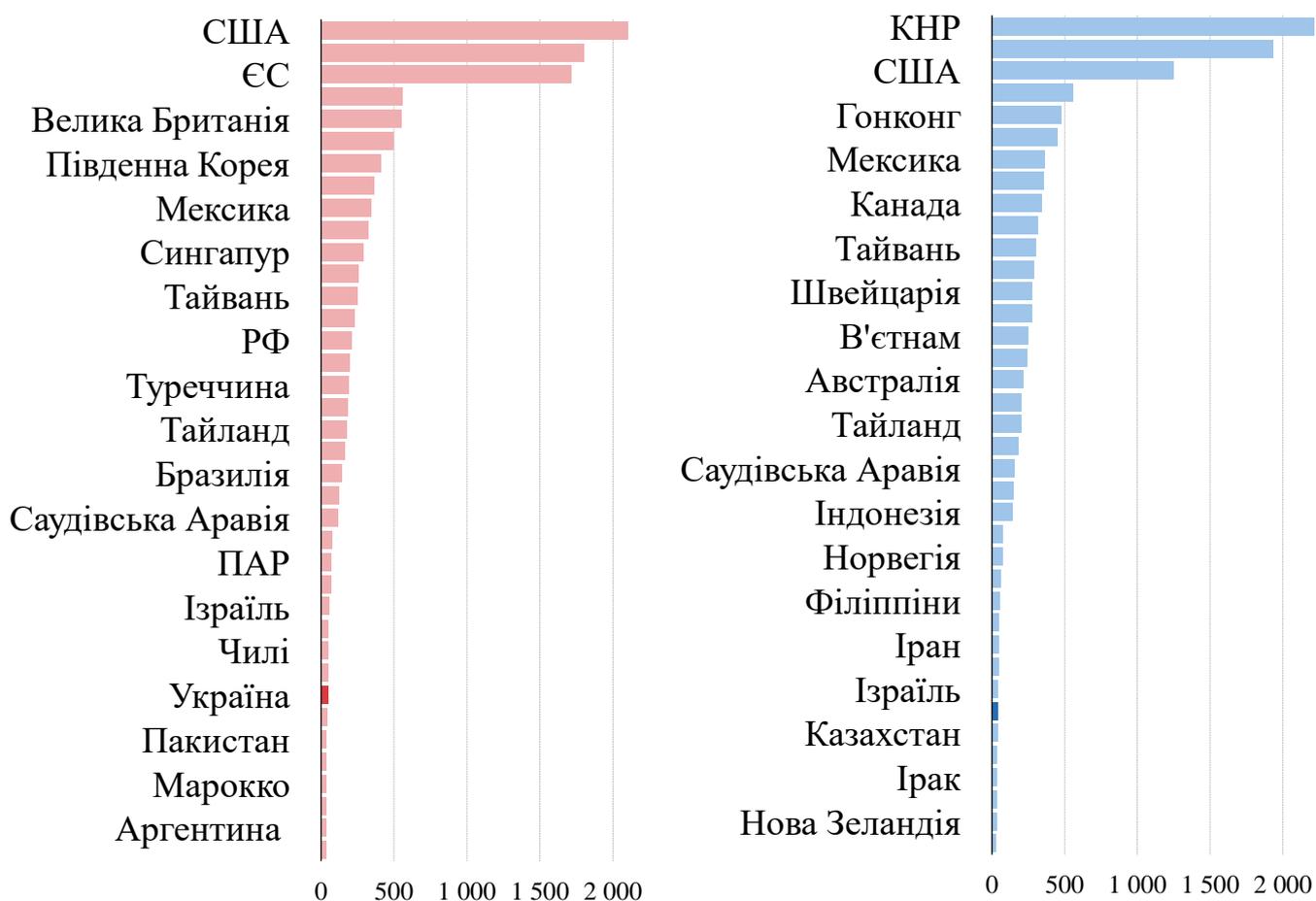

Рис. 2.6. Найбільші експортери та імпортери товарів з фокусуванням на Україну в 2021 році [87]

Імпорт та експорт товарів ЄС та України показані на рисунку 2.7. Там також показаний баланс за цей період. Експорт з ЄС був найнижчим у 2010 році і найвищим у 2019 році і становив [87]. Імпорт до ЄС був найнижчим у 2010 році і найвищим у 2019 році. Коефіцієнт для ЄС був найнижчим у 2011 році (97 %) і найвищим у 2016 році (116 %) і становив 113 % у 2020 році [87]. Експорт з України був найнижчим у 2016 році і найвищим у 2012 році. Імпорт в Україну був найнижчим у 2015 році і найвищим у 2012 році. Баланс для України був найнижчим у 2012 році і найвищим у 2015 році [87].

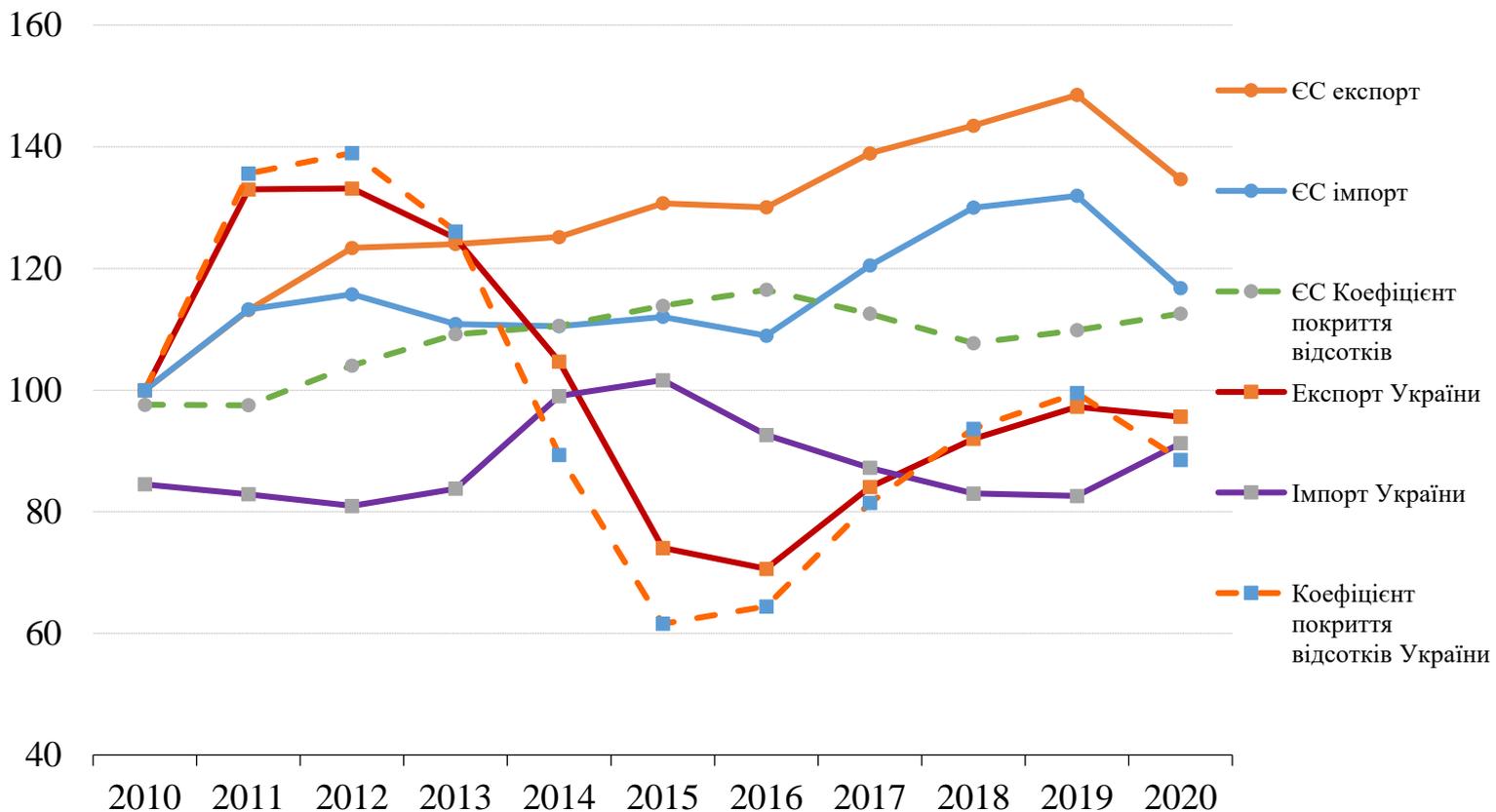

Рис. 2.7. Торгівля товарами ЄС та України на світовому ринкові в 2010-2020 рр [87]

Позицію України серед найбільших торговельних партнерів ЄС у 2021 році можна побачити на рисунках 2.8. та 2.9. Чотири найбільші експортні партнери ЄС – США (18,3 %), Велика Британія (13,0 %), Китай (10,2 %) та Швейцарія (7,2 %).[38] Чотири найбільші імпорتنі партнери ЄС – Китай (22,4 %), США (11,0 %), Росія (7,5 %) та Велика Британія (6,9 %) [88]. Він показує, що Україна (28 млрд євро, 1,3 %) була 17-м найбільшим експортним партнером ЄС між Тайванем (28 млрд євро, 1,3 %) і Сінгапуром (27 млрд євро, 1,3 %).

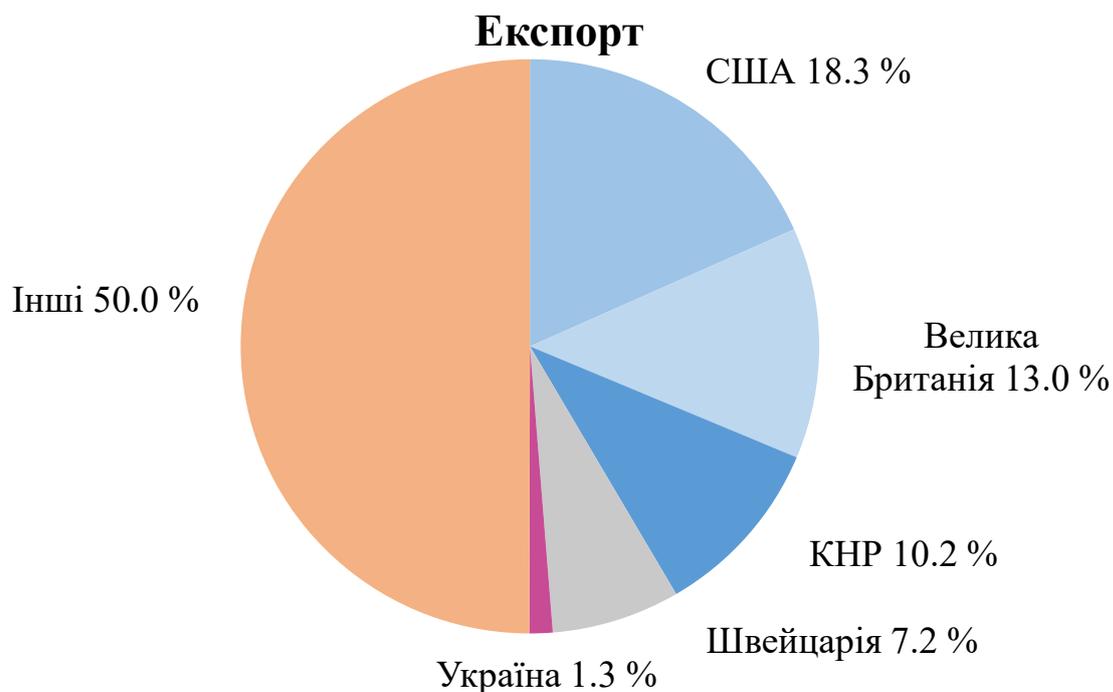

Рис. 2.8. Україна серед найбільших експортерів з ЄС в 2021 році [88]

Чотири найбільші імпортні партнери ЄС – Китай (22,4 %), США (11,0 %), Росія (7,5 %) та Велика Британія (6,9 %) [88]. За імпортом Україна (24 млрд євро, 1,1 %) була 15-м найбільшим партнером ЄС, між Малайзією (29 млрд євро, 1,4 %) та Канадою (23 млрд євро, 1,1 %) [88].

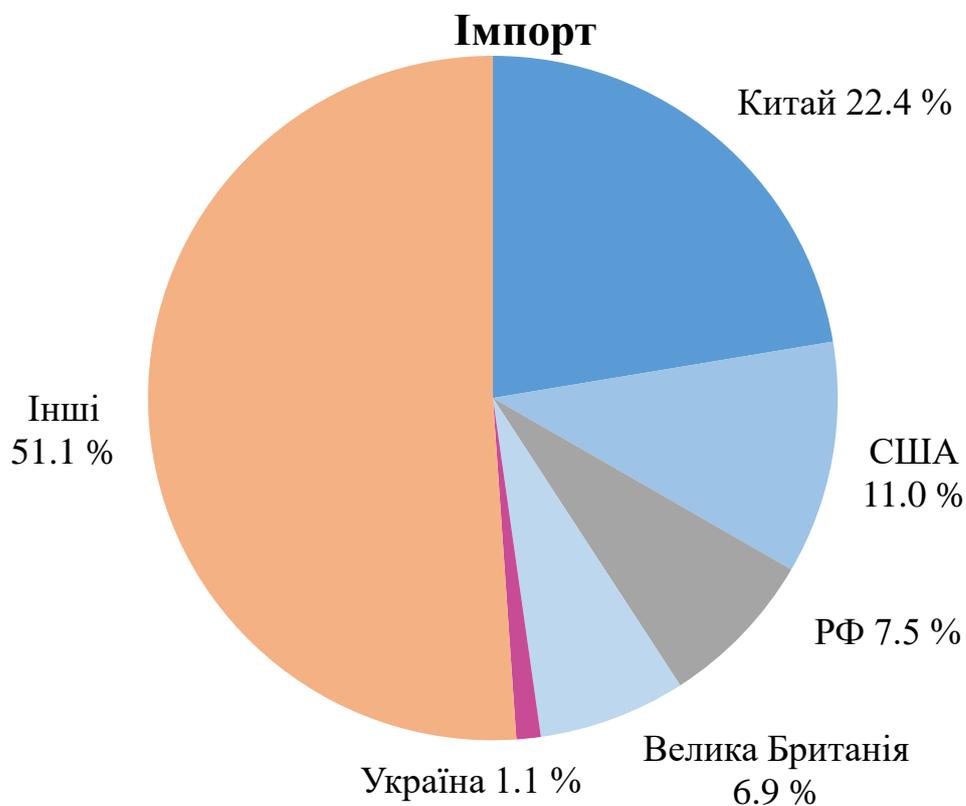

Рис. 2.9. Україна серед імпортерів до ЄС в 2021 році [88]

На рисунку 2.10. показано експорт, імпорт і торговельний баланс між Україною та ЄС з 2011 по 2021 рік. У 2011 році Україна мала від’ємний торговий баланс з ЄС у розмірі 6 мільярдів євро. Від’ємний торговий баланс залишався протягом усього періоду, досягнувши 4 мільярдів євро в 2021 році [88]. Як експорт в ЄС, так і імпорт з ЄС зросли між 2011 і 2021 роками. Імпорт з ЄС в Україну був найвищим у 2021 році (28 мільярдів євро), а найнижчим у 2015 році (14 мільярдів євро). Експорт з України в ЄС був найвищим у 2021 році (24 мільярди євро), а найнижчим – у 2015 році (13 мільярдів євро) [88].

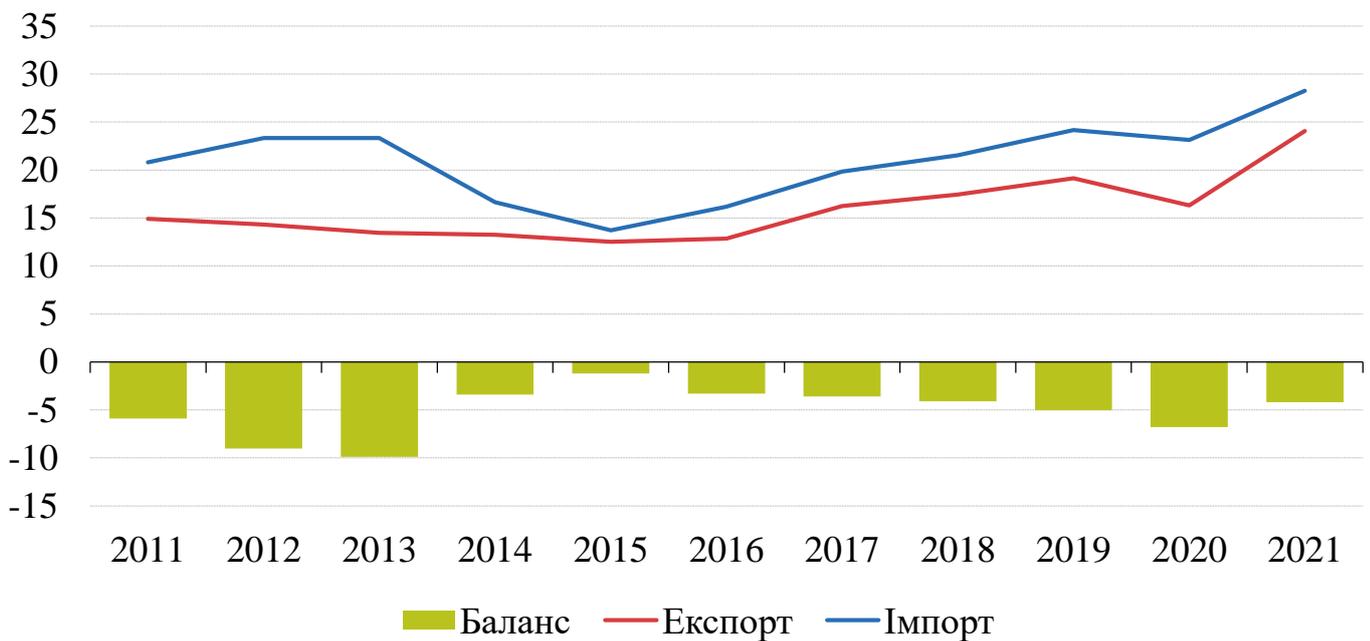

Рис. 2.10. Торгівля товарами між Україною та ЄС за 2011-2021 рр (млрд євро)[88]

Інформацію щодо товарів, якими торгують Україна та ЄС, наведено на рисунку 2.11., де показано 20 товарів, які найбільше торгуються. Статті вказані за SITC-3 (Standard International Trade Classification). Ці 20 найпопулярніших товарів охоплювали 63% загальної торгівлі товарами у 2021 році [89]. Шість належали до машин, транспортних засобів та інших промислових товарів (machinery and vehicles and other manufactured goods), чотири – до сировини, по два – до енергії та хімікатів. Найбільшою торговельною групою товарів на цьому рівні були залізна руда та концентрати [89]. Інший спосіб проаналізувати дані – це дослідити співвідношення (експорт/імпорт) товарів, що продаються, показуючи напрямок торговельних потоків між двома економіками. Дев’ять

продуктів були нижче 50 %, що вказує на те, що експорт в ЄС з України був більш ніж удвічі більшим, ніж імпорт ЄС в Україну [89]. Шість продуктів перевищували 200 %, що свідчить про те, що імпорт з ЄС в Україну був більш ніж удвічі більшим, ніж експорт в ЄС з України. П'ять продуктів становили від 50% до 200%, демонструючи більш збалансовану торгівлю [89].

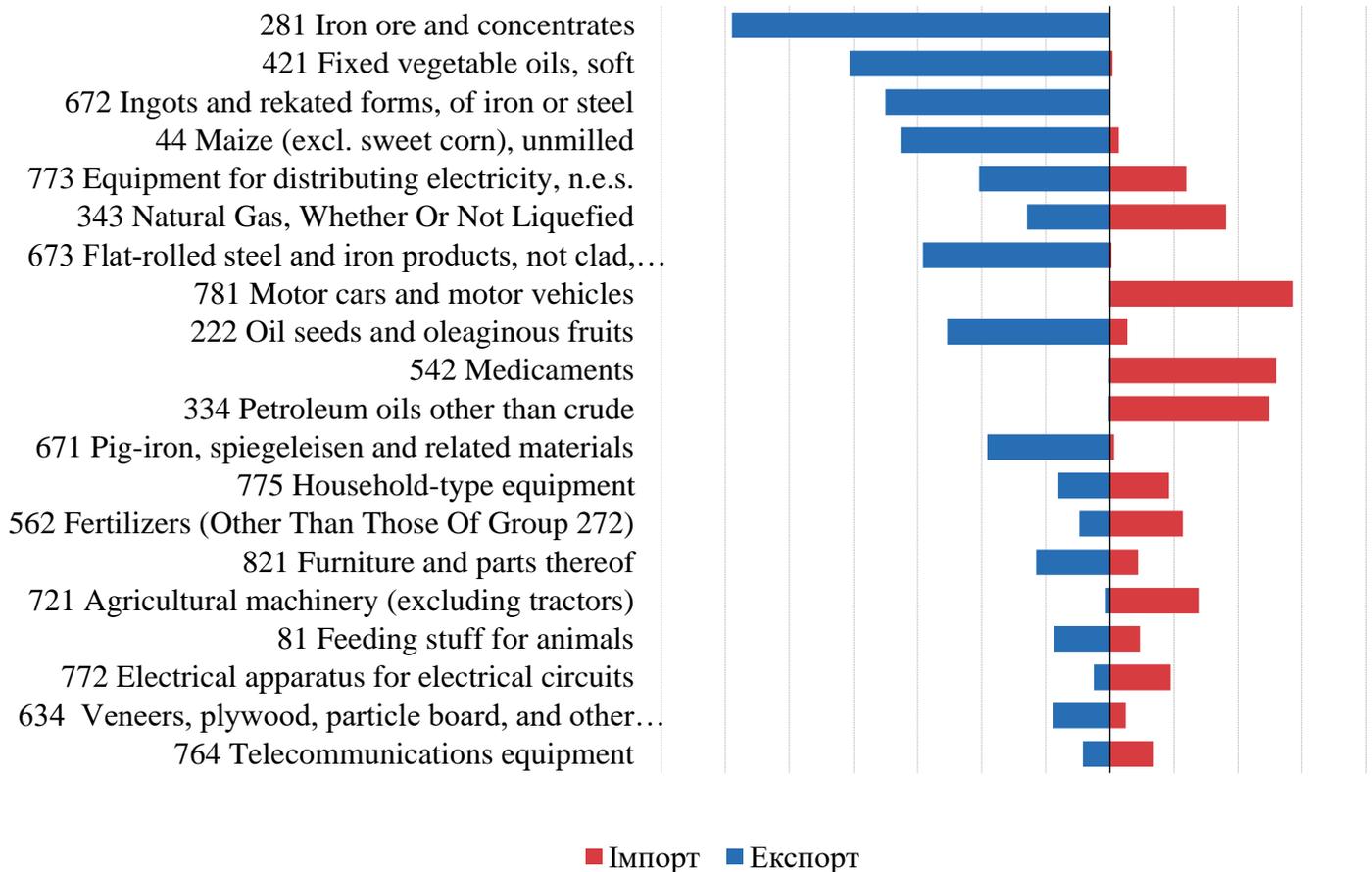

Рис. 2.11. Товари, що найбільше торгуються між Україною та ЄС на 2021 рік [89]

Отже, переорієнтація торгівлі України відбулася хоч і поступово, проте доволі швидкими темпами. Ріст торгівельної взаємодії між Україною та ЄС значний і вагомий. Однак торгівельний баланс лишається від'ємним хоч зараз і присутня тенденція на зменшення відриву. У той час, як доля ЄС в українському імпорті складає близько 40%, Україна є лише сімнадцятим торгівельним партнером ЄС за величиною поставок. Основними товарами, котрі постачає Україна до ЄС є сировина, що також впливає на маломасштабність двосторонньої торгівлі.

2.2 Основні положення угоди про «Поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС»

ЄС та Україна поступово імплементували Угоду про асоціацію з листопада 2014 року. Як частина цієї угоди про асоціацію, з січня 2016 року починає діяти Угода про поглиблену і всеохопну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ). Вона знижує тарифи, з якими стикаються компанії при експорті в Україну й навпаки. Угода полегшує торгівлю шляхом підвищення ефективності митних процедур та поступового наближення українського законодавства, правил і процедур, включаючи стандарти, до законодавства ЄС. ПВЗВТ відкриває ринки для товарів і послуг з обох сторін, на основі передбачуваних і застосовуваних правил торгівлі.

Поглиблена та всеохопна зона вільної торгівлі:

- робить легшим і доступнішим підприємствам України імпорт з ЄС та експорт в ЄС
- запроваджує різноманітні переваги для бізнесу, такі як скасування тарифів, а також ефективне та швидке полегшення перевезень через митниці на міжнародних кордонах

ЄС є одним із найбільших торговельних партнерів України, а це означає, що існує кілька можливостей для імпорту та експорту з ЄС в Україну, і навпаки.

Угода про асоціацію, частиною якої є Угода про поглиблену та всеохопну вільну торгівлю, має на меті запровадити умови для зміцнення економічних і торговельних відносин, які призведуть до поступової інтеграції України у внутрішній ринок ЄС та підтримають зусилля України щодо завершення переходу до функціонуючої ринкової економіки, в тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до вимог ЄС [90]. Інструментами для цього є відкриття ринків через послідовне скасування митних тарифів, надання безмитного доступу в рамках квот, масштабна гармонізація українського

законодавства, норм і стандартів з чинними в ЄС в різних секторах, які прямо чи опосередковано пов'язані з торгівлею.

Створення ПВЗВТ з ЄС лише частково усуває асиметрію торговельних режимів між країнами. Відсоток сільськогосподарської продукції для ПВЗВТ включає:

- негайне скасування чинних ввізних мит для 35,2% товарних груп для України та 83,1% товарних груп для ЄС
- встановлення Україною перехідних періодів від 1 до 7 років на 52% тарифних позицій: часткова лібералізація імпорту на 9,8% тарифних позицій і встановлення безмитних тарифних квот на 3,2% тарифних позицій.
- встановлення ЄС перехідних періодів від 3 до 7 років на 2% тарифних позицій і безмитних тарифних квот на 14,9% тарифних позицій [91].

Оскільки основне скасування мит Європейським Союзом припадає на перші роки імплементації Угоди про асоціацію, загальний рівень тарифного захисту ЄС був значно знижений з першого року, лише незначно коригувавшись у майбутньому. Уже в перший рік дії Угоди ЄС знизив митні збори до нуля для більшості товарних груп [92]. Виняток становлять крупи, різні харчові продукти, овочі, фрукти та напої, де ЄС застосовує тарифні квоти.

Запровадження тарифних квот означає, що окремі українські товари будуть поставлятися до ЄС у певних обсягах без стягнення імпорتنих мит.

У даному випадку мова не йде про обмеження обсягів імпорту, а лише про те, що імпорт цих товарів понад певну суму оподатковуватиметься на тих самих умовах, які діють сьогодні в Україні [91]. Україна встановила тарифні квоти на три види товарів і надала додаткові обсяги для двох з них (свинина, птиця та напівфабрикати з птиці, цукор) (табл. 2.3).

Загалом, статистика використання тарифних квот України з 2014 року свідчить про позитивну динаміку та вплив запровадження цього інструменту. У 2016 році квота на 11 товарних груп була повністю використана, що свідчить про

значне прискорення термінів закриття, оскільки у 2015 році було 8 груп товарів, у 2014 році – 6 груп [93, 94].

Зросла кількість повністю використаних квот, зросли коефіцієнти використання, щороку в ЄС використовуються нові квоти, зросла частка країн ЄС в аграрному експорті України. При цьому для багатьох видів продукції на сучасному етапі розвитку відповідних галузей проблема полягає не стільки в обсягах річних квот, скільки в неможливості виконання вимог щодо якості та безпеки продукції для отримання дозволу на експорт в ЄС.

Таблиця 2.3.

Деякі тарифні квоти на сільськогосподарську продукцію, передбачені ЄС для імпорту з України [91]

Товарна позиція	Квота
Яловичина	12 000 тонн/рік
Свинина	20 000 тонн/рік
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці	8 000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 10 000 тонн/рік
Молоко, вершки, згущене молоко та йогурти	8 000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 10 000 тонн/рік
Вершкове масло та молочні пасти	1 500 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 3 000 тонн/рік
Яйця та альбуміни	1 500 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 3 000 тонн/рік
Мед	5 000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 6 000 тонн/рік
Цукор	30 000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 40 000 тонн/рік
Пшениця м'яка, пшеничне борошно та гранули	950 000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 1 000 000 тонн/рік
Виноградний та яблучний соки	10 000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 20 000 тонн/рік
Етанол	27 000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 100 000 тонн/рік
Гриби	500 тонн/рік
Оброблені томати	10 000 тонн/рік

Хоча наслідки підписання Угоди про асоціацію для розвитку сільських районів у короткостроковій перспективі будуть неоднозначними, у довгостроковій перспективі вони, безумовно, будуть позитивними.

ПВЗВТ є величезним стимулом для розвитку економіки, що вимагає гармонізації законодавства, стандартів і процедур сертифікації, підходів до забезпечення та контролю якості, безпеки, відповідності вимогам та критеріям.

Щодо промислових товарів і сировини, то слід зазначити, що середній рівень тарифного захисту на ринку ЄС для України коливається від 4,4% до 5% [91]. Тому основними перешкодами в торгівлі промисловими товарами з ЄС є не імпорتنі тарифи, а технічні бар'єри. Система технічного регулювання ЄС вважається найбільш ефективним та успішним прикладом усунення технічних бар'єрів у торгівлі. Основні технічні вимоги стосуються безпеки, технічної стандартизації, пакування та маркування продукції.

Іншим аспектом є гармонізація правил походження товарів, передбачених Угодою та спрямованих на запобігання реекспорту товарів, вироблених у третіх країнах, із ЄС;

Взаємне визнання сертифікатів походження, що передбачає тісну співпрацю між відповідними органами України та ЄС, приєднання України до Пан-Євро-Середземноморської кумуляційної території [95], що дозволить використовувати сировину європейського походження у виробничих процесах в Україні та подальший експорт до ЄС за нульовими ставками ввізного мита.

При цьому в Україні є необхідність переглянути правила походження товарів, що змусить українських виробників ретельніше вибирати джерело сировини та на кожному етапі виробництва контролювати наявність усіх документів, необхідних для перевірки походження.

Незважаючи на те, що такі зміни потребують додаткових витрат з державного бюджету, лише такий підхід дозволить українським виробникам повною мірою використовувати можливості пільгового доступу на європейський ринок.

Особливої уваги вимагає вітчизняна металургія. Значна енергоємність галузі, високі ціни на природний газ, низький попит на металопродукцію на зовнішньому ринку та незначні обсяги внутрішнього споживання значно погіршують фінансовий стан галузі та потребують державної допомоги. Проте, на відміну від більшості країн, де реструктуризація металургії до підписання Угоди відбувалася за активної участі держави, український уряд не був суттєво стурбований модернізацією вітчизняних металургійних підприємств, поклавши відповідальність лише на власників. Це означає, що українські металурги майже 15 років не отримували від держави цільової допомоги на модернізацію виробничих потужностей.

При цьому, відповідно до Угоди, такої можливості взагалі немає [90, Стаття 262]. Єдиний спосіб отримати державну допомогу, який не спотворить умов для конкуренції – це змінити структуру державної допомоги в Україні на користь так званих горизонтальних цілей – охорони навколишнього середовища, досліджень і розробок, регіональної допомоги [90, Стаття 262]. Але, на жаль, ці зміни потребують часу та витрат. Як приклад, прийнятий 1 липня 2014 року Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», який встановлює правову основу моніторингу та контролю державної допомоги в Україні відповідно до принципів ЄС [96]. Після передбаченого трирічного перехідного періоду закон повністю набув чинності 2 серпня 2017 року і свідомо не охоплює сільське господарство, рибальство та оборонну промисловість відповідно до вимог Угоди про асоціацію.

Важливою особливістю цього закону є те, що це рамковий закон, який потребуватиме суттєвих доповнень до комплексу підзаконних актів для більш детального врегулювання фактичних прав та обов'язків надавачів та отримувачів державної допомоги, а також обмежень щодо державної допомоги, котрі попередньо будуть введені Антимонопольним комітетом як відповідальним регуляторним органом в Україні [96].

Щодо сировини, то експорт окремих видів товарів, зокрема брухту чорних і кольорових металів і феросплавів, з 1 січня 2016 року істотно не змінився. З

огляду на поступове скасування експортного мита України, цей процес займе тривалий час – від трьох до десяти років, а в разі перевищення встановлених обсягів – до 15 років [91], тобто провідні вітчизняні виробники чорних металів, загалом, не постраждають. Це стосується підприємств Дніпропетровської, Запорізької та частково Донецької областей.

Окремої уваги варто звернути на легку промисловість. Слід зазначити, що на початку впровадження ПВЗВТ європейський ринок одягу та взуття був найбільшим регіональним ринком у світі зі стабільним зростанням попиту на імпорт. Зокрема, за даними Eurostat, зовнішній імпорт одягу та взуття в ЄС протягом останніх 5 років динамічно зростав (щорічно на 4,7% та 6,2% відповідно) [97]. У 2015 році імпорт одягу склав 83,3 млрд євро та 19,9 млрд євро у секторі взуття [97]. Частка України у зовнішньому імпорті ЄС у 2015 році була незначною: 0,3% у сегменті одягу та 0,4% у сегменті взуття у 2015 році, тому потенціал зростання українського експорту є реальним і дуже значним.

Українські виробники мають певні переваги для виходу на європейський ринок, наприклад, короткий термін доставки та невеликі транспортні витрати через кордон України з ЄС. З іншого боку, слід мати на увазі, що експорт нової продукції на ринок ЄС відбувається переважно за рахунок заміни існуючого обсягу споживання на цільовому ринку. Потенціал заміщення залежить переважно від демографічних характеристик цільового сегмента ринку.

Отже, Поглиблена та всеохопна зона вільної торгівлі – це неабияка можливість для українських виробників входження на ринок Європейського Союзу. Поступова адаптація та імплементування вимог та обов'язків щодо виробників тих чи інших товарів дає їм час на переорієнтування та укладення необхідних документів для експорту.

Також увагу варто звернути на квотування, котре присутнє в торгівлі між Україною та ЄС. Однак варто зауважити, що після вичерпання даних квот йде не заборона на їхній експорт, а лише підвищення ввізного мита. Проте це також може трактуватися як тарифний бар'єр.

2.3 Безвізовий режим та маятникова міграція робочої сили як результат його запровадження

Діалог щодо лібералізації візового режиму між ЄС та Україною було розпочато ще в жовтні 2008 року. Два роки пішло на укладення Плану дій з лібералізації візового режиму, який було представлено Україні в листопаді 2010 року. План дій, який був загальною процедурою для всіх країн Східного партнерства, включав чотири блоки стандартів, яким має відповідати країна-партнер, у тому числі:

- безпека документів, у тому числі біометрики;
- управління кордонами, міграція та надання притулку;
- громадський порядок і безпека;
- зовнішні зносини та фундаментальні права [98].

Цільові показники, які обговорюються в плані, мали на меті гарантувати ефективно та стійке досягнення стандартів не лише шляхом прийняття політичних рішень, а й шляхом розробки необхідної законодавчої та інституційної бази для їхньої реалізації. У наступний неспокійний період з 2011 по 2015 роки, незважаючи на труднощі, було опубліковано шість Звітів про хід виконання Плану дій, а Україна нарешті була включена до списку третіх країн, громадяни яких звільнені від візового режиму для відвідування країн Шенгенської зони [99]. Так, у червні 2017 року Україна стала третьою країною після Молдови, яка запровадила безвіз у квітні 2014 року, і Грузії, де безвіз почав діяти з березня 2017 року.

Для країн, які зазнають реформування, безвіз не є становищем, дозволеним раз і назавжди. Для того, щоб політична ситуація не становила загрози подальшому розвитку та безпеці країни-партнера та запобігти зловживанням безвізового режиму, Європейська комісія розробила та опублікувала Перший та Другий звіти в рамках Механізму призупинення візового режиму, який передбачав можливість тимчасового повернення до візових вимог у разі

невідповідності критеріям лібералізації. У Звітах зазначається, що в цілому Україна продовжує відповідати критеріям лібералізації візового режиму, однак необхідно виконати ряд вимог, зокрема забезпечити подальше виконання антикорупційних реформ, що стало головною темою переговорів щодо реформ в Україні. Серед інших проблем, характерних для України як транзитної країни, є причетність організованих злочинних угруповань до акцизного шахрайства, зокрема виробництва та контрабанди незаконних тютюнових виробів до ЄС. Ще одна проблема, що мала місце – різні групи контрабандистів, якими керували громадяни України з Туреччини та Греції через Західнобалканські маршрути. У рамках політики ЄС щодо посилення прикордонного контролю до кінця 2021 року було запроваджено перехресну перевірку через Європейську систему інформації та авторизації подорожей ETIAS для виявлення тих, хто становить загрозу безпеці.

З січня 2015 року, коли було запущено масову біометризацію, до червня 2018 року Державна міграційна служба України видала 9 мільйонів біометричних паспортів, у тому числі 5 мільйонів з червня 2017 року [100]. Національна прикордонна служба України повідомила про 20,3 млн перетинів кордону Україна-ЄС з 11 червня 2017 року по 11 червня 2018 року, в тому числі 4,8 млн подорожуючих з біометричними паспортами та 555 000 безвізових (тобто лише 2,7% усіх перетинів кордону в ЄС були безвізовими) [101].

На основі наявних даних, Європейська Агенція з прикордонної та берегової охорони дійшла висновку, що, незважаючи на побоювання, які циркулювали в українських та європейських ЗМІ напередодні запровадження безвізового режиму, різкого та раптового зростання міграційної активності з України до ЄС не відбулося. Зокрема, на початку першого року (з липня по вересень 2017 року) пасажиропотік з України зріс на 15% порівняно з аналогічним періодом 2016 року, але загальний пасажиропотік з України у звітному році зменшився на 2,6% [102, с.17]. Хоча в цілому Україна залишилася в трійці країн-лідерів за загальною кількістю в'їздів до Шенгенської зони, кількість зафіксованих незаконних перетинів кордону протягом 2017 року

зменшилась на 24%, а кількість перетинів за підробленими документами, у тому числі за фальшивими візами, зменшилася на 34% [102, с. 48,43,49].

За даними Державної прикордонної служби України, 36% безвізових поїздок протягом першого року було здійснено через пункти пропуску через повітряний кордон, тоді як частка авіапасажиропотоку в структурі всіх переміщень через кордони ЄС у 2017 була 57% [103].

На думку українських та європейських експертів, запровадження безвізу дало ряд позитивних і складних іміджевих, політичних та економічних результатів як для України, так і для ЄС.

По-перше, лібералізація візового режиму сприяла впровадженню поглиблених реформ безпеки, надаючи нові переваги не лише для осіб, які подорожують без віз, але й для тих, хто не виїжджає за межі України (наприклад, розширена мережа центрів надання адміністративних послуг населенню, розширення стандартів безпеки документів та персональних даних, покращення контролю за прикордонними процесами, зокрема, за роботою фітосанітарної та митної служб).

По-друге, зріс престиж українського паспорта та громадянства (у Індексі якості національності (The Quality of Nationality Index) Україна піднялася з 99-го місця в 2016 році до 80-го у 2017; це загальна тенденція для країн Східного партнерства, які отримали безвіз на подорожі до ЄС) [90].

По-третє, розвивається транспортно-туристична інфраструктура маршрутів між Україною та ЄС, на ринок виходять лоукостери (наприклад, Ryanair увійшов на ринок України у вересні 2018 року), таким чином подорожі стають доступнішими, можливі перельоти з більшої кількості міст. Водночас є складнощі з логістикою сухопутних переміщень: кількість пунктів пропуску, зокрема, на кордоні з Польщею, недостатня.

По-четверте, усунення логістичних бар'єрів сприяє збільшенню кількості туристичних та ділових поїздок та структурній зміні потоку громадян, покращенню перспектив двосторонніх відносин, розширенню формальних та неформальних відносин, що, зрештою, сприяє покращенню іміджу України в ЄС

та популяризації ЄС в Україні. Водночас на тлі нестабільного економічного становища населення та обмеженої альтернативи транспортних рішень в Україні міжнародні подорожі поки не займають значного місця у структурі дозвілля більшості українців. Це безсумнівно вказує на те, що над інклюзивним потенціалом безвізового режиму для громадян України ще потрібно працювати.

Одним із наслідків упровадження безвізового режиму стало посилення міграції робочої сили з України до країн Європейського Союзу. Це мало як позитивні наслідки, так і негативні.

Опитування ДССУ показують, що основні країни призначення українських трудових мігрантів змінилися після збройного конфлікту 2014 року. Згідно з їх попереднім опитуванням, проведеним у 2012 році, найбільш популярним напрямком була Росія, яка приваблює 43% українців, які працюють за кордоном [104]. У 2017 році найпопулярнішим напрямком для українських трудових мігрантів стала Польща (39%) [105]. Швидке зростання кількості мігрантів до Польщі можна пояснити динамічним зростанням польської економіки та великою кількістю вакансій, проте найвагомішою причиною є лібералізацією візового режиму. Незважаючи на напружені двосторонні відносини між Україною та Росією, остання країна все ще приваблювала 26% українських трудових мігрантів у 2017 році [105]. Італія та Чехія продовжують залишатися третьою та четвертою за популярністю країнами призначення; 67% українських трудових мігрантів працювали в країнах ЄС у 2017 році проти 54% у 2012 році.

Право українців на роботу залежить від національних правил приймаючих країн, а також у межах Європейського Союзу, що частково пояснює вибір мігрантами країн призначення.

Одним із позитивних наслідків міграції робочої сили є грошові перекази до України. Національний банк України оцінює загальний приплив грошових переказів від мігрантів у 2018 році в 11,1 млрд доларів США, або 8,5% ВВП (рис. 2.11.) [106]. Обсяг грошових переказів у доларах США поступово збільшувався до 2016 року, значно зріс із 2017, проте зазнав певного падіння в 2019 році, але з тих пір зростає (рис. 2.12.).

Частка грошових переказів у ВВП України різко зросла у 2015 році (коли ВВП України скоротився на третину в доларах США) і відтоді продовжує зростати, хоча й повільними темпами. Попередні дані за 2019 рік свідчать, що приплив грошових переказів в Україну зріс на 8% в доларах США до 12 млрд доларів, або 7,8% ВВП.

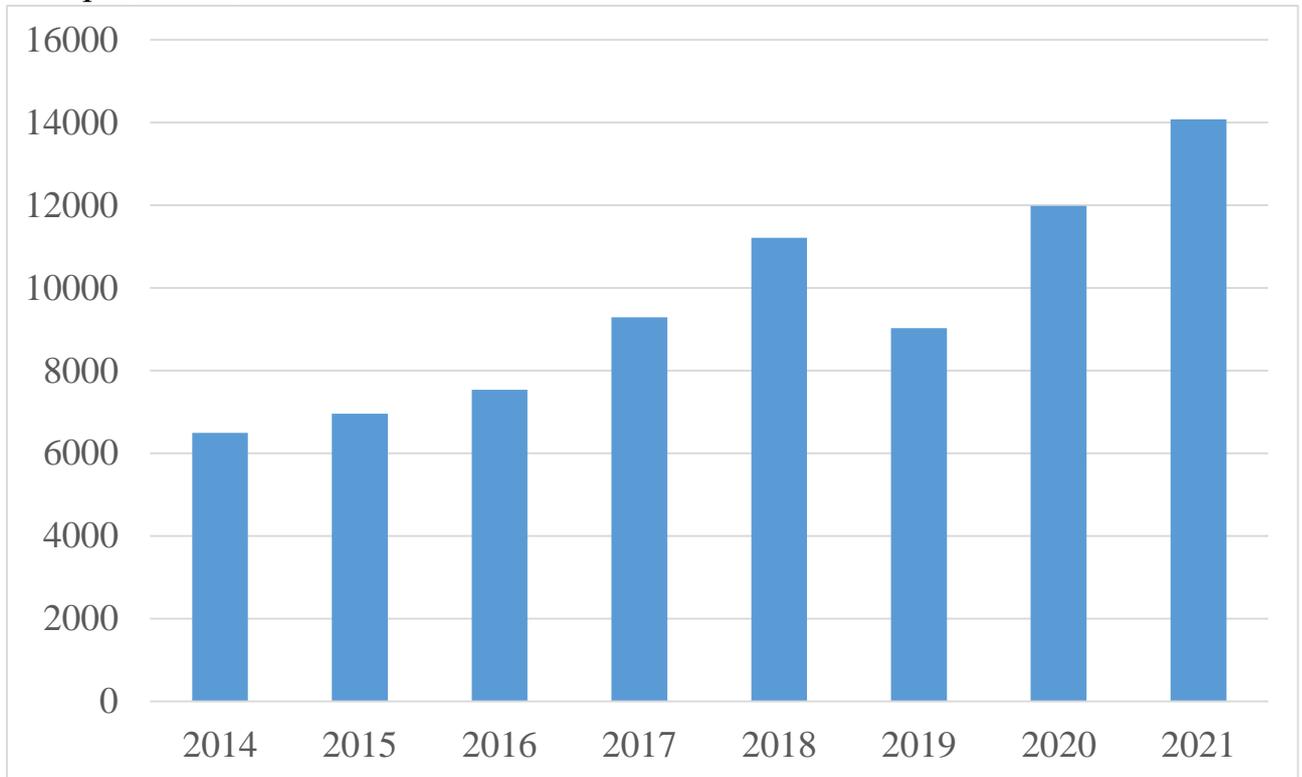

Рис. 2.12. Грошові перекази в Україну з-за кордону з 2014 по 2021 рр. (млн. дол. США) [106]

Загалом, за статистикою НБУ, 40,8% грошових переказів у 2021 році надходило офіційними каналами (тобто через банківські рахунки та системи грошових переказів) і 59% — неофіційними каналами (готівкою). Грошові перекази з неформальних каналів оцінюються за допомогою опитувань, проведених центральними банками, і порівнюються між країнами, які надсилають та отримують грошові перекази [106].

У випадку Польщі та Чехії, за оцінками, 92-94% грошових переказів, які українські мігранти надсилають додому, передаються неформальними каналами. Для Росії це 75%, Італії – 51%, Німеччини – 13%.

У статистиці НБУ грошових переказів, отриманих із США, Великобританії та решти світу, 99-100% грошових переказів зазначено як отримані через

офіційні канали (рис. 2.13.). Це свідчить про те, що загальна сума грошових переказів, яку повідомляє центральний банк, може бути заниженою, оскільки статистика може не включати неофіційні перекази, отримані з деяких країн. НБУ перебуває в процесі розширення свого оцінювання грошових переказів, отриманих неформальними каналами, на більше країн, що може призвести до певного невеликого коригування даних про грошові перекази НБУ в бік збільшення.

Рис. 2.13. Грошові перекази в Україну в 2014-2021 роках за шляхами перерахування (млн. дол. США) [106]

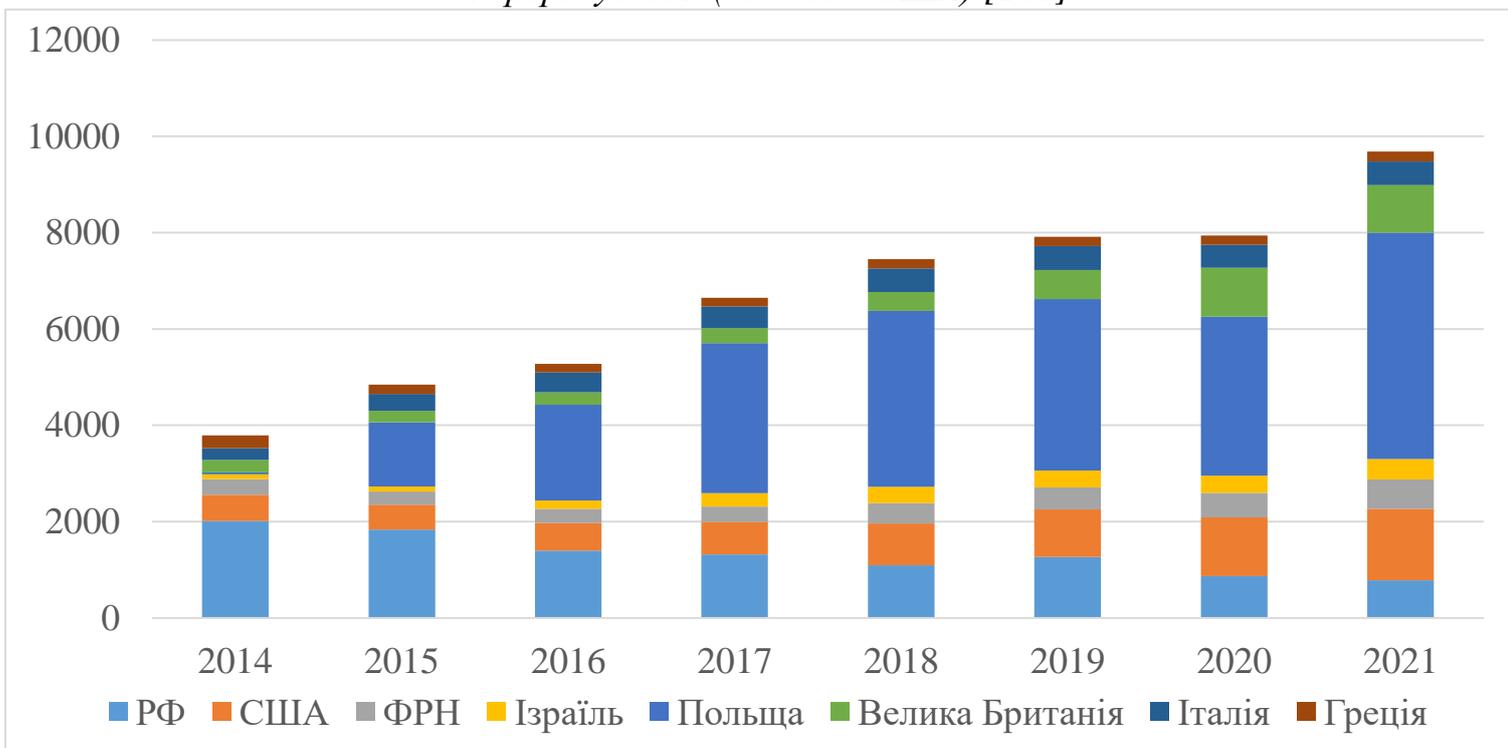

Рис. 2.14. Грошові перекази за країнами в 2014-2021 роках, млн дол. США [106]

Україна є десятим за величиною одержувачем грошових переказів у абсолютних показниках серед країн із низьким і середнім рівнем доходу та другим, після Єгипту, серед країн-сусідів ЄС. Відсоток грошових переказів до ВВП України (рис. 2.15) подібний до таких країн, як Вірменія, Грузія та Ліван, але значно нижчий, ніж у Молдові та Палестині.

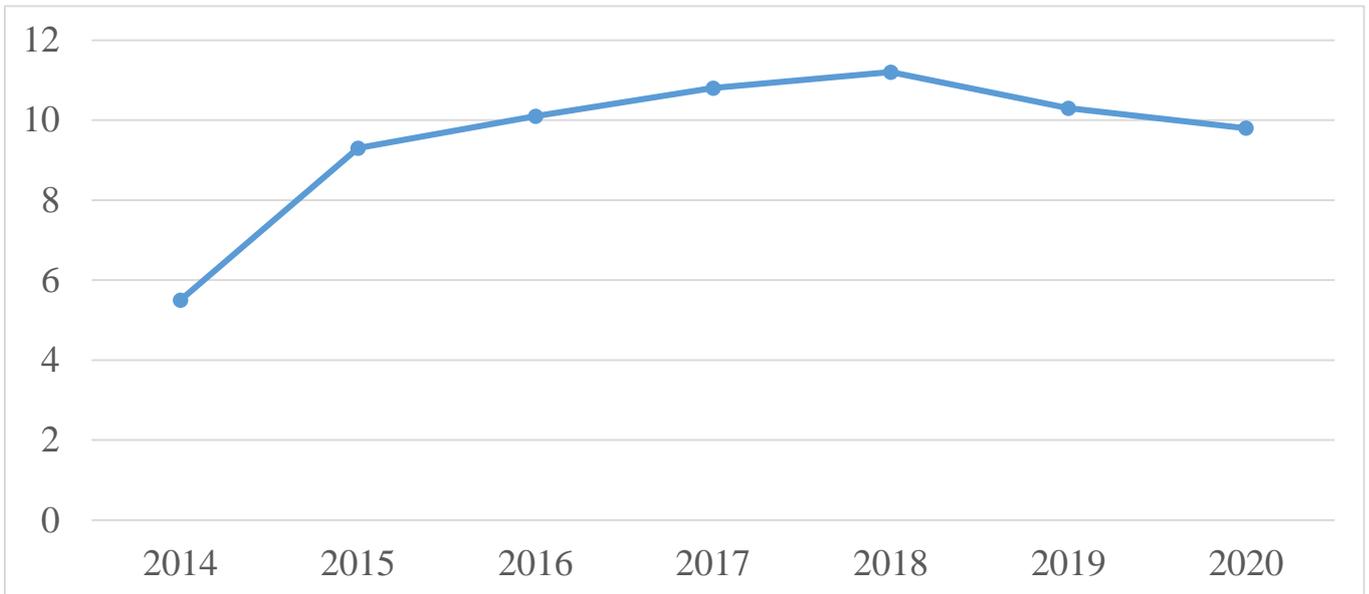

Рис 2.15. Грошові перекази до України у відсотках до ВВП за 2014-2020 роки [107, 108]

Міграція зменшує пропозицію робочої сили на українському ринку праці, а отже, і потенційний обсяг виробництва.

Кількість робочих емігрантів оцінюється в межах від 2,2 до 2,7 мільйонів, що еквівалентно 13-16% загальної кількості працездатних в Україні. Проте не всі українські мігранти були працевлаштовані в Україні до виїзду з країни. За даними опитування ДССУ (2017), лише 58% мігрантів були працевлаштовані. З цієї групи 70% залишили роботу в Україні через низьку зарплату; близько 15% через те, що вони були звільнені або закінчився їхній тимчасовий контракт; і 15% з інших причин. Статус решти 42% мігрантів до виїзду з країни незрозумілий з опитування ДССУ; вони могли бути безробітними або, найімовірніше, працювали в неформальному секторі або на паузі між послідовними періодами роботи за кордоном. Ці цифри свідчать про те, що еміграція залучила від 1,3 до 1,6 млн. осіб безпосередньо від зайнятості на українському ринку праці – 8-10% від загальної кількості зайнятих в Україні [105].

З 2012 по 2018 рік загальна зайнятість в Україні скоротилася майже на 3 мільйони – з 19,3 до 16,4 мільйона. Проте це зниження відбулося майже повністю у 2014 та 2015 роках і відображало той факт, що в статистику після 2014 року не враховано людей, зайнятих на непідконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей. Чисельність трудових мігрантів зросла приблизно на 10% у період з 2012 по 2017 рік (за даними опитувань ДССУ) і мало вплинула на загальне зниження зайнятості [105].

Різниця в рівнях заробітної плати, згідно з опитуванням ДССУ (2017), була основною причиною еміграції, яку назвали 84% українських трудових мігрантів. Незважаючи на поступове зростання, середня місячна заробітна плата бруто в Україні, яка у 2018 році була еквівалентна 276 євро, все ще була меншою за чверть рівня середньої зарплати в Польщі та Чехії. Це також відповідало менше половини середнього місячного валового заробітку українця, який працює за кордоном (640 євро) [105].

Міграція робочої сили набула нових обертів після початку дії безвізового режиму між Україною та ЄС у 2017 році. Це явище мало як позитивні ефекти, так і негативні. Сприятливо впливали на економіку України ті валютні вливання, перекази, котрі здійснювали трудові емігранти. У найбільш нестабільні роки цей фактор неабияк допомагав в економічному сенсі. Однак виїзд громадян за кордон призвів до дефіциту працівників на внутрішньому ринку, про що свідчить статистика.

2.4 Компанії європейського ВПК та ринок України

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що сталося 24 лютого 2022 року, змінило не лише регіональну ситуацію та розклад сил, але також вплинуло на світовий лад, що вилилося в різних аспектах.

Темпи європейських інвестицій до української економіки протягом 2018-2022 років були на стабільно низькому рівні, на що вказують статистичні дані

[109]. Очевидно, що повномасштабна війна негативно вплинула й знизила й так низькі темпи даних прямих іноземних інвестицій.

Причини цього зниження є зрозумілими: постійна небезпека обстрілів, хитке становище української економіки, котра тримається лишень на фінансовій допомозі країн-партнерів, нестабільність політичної системи тощо.

Велика кількість підприємств-філій іноземних компаній були зруйновані російськими військами, значна частина змушена була згорнути чи призупинити свою діяльність на українському ринкові, аби уникнути відчутних збитків.

Проте потреби ринку, котрі сформувалися в умовах війни, дали розвиток для інших галузей виробництва й зробили ці ніші вигідними та цікавими для багатьох європейських «гігантів».

Однією з найважливіших сфер став військово-промисловий комплекс. Наявність в Україні великого державного гравця «Укроборонпрому» почала знижуватися від неможливості повністю закрити потреби Збройних Сил України. Також на це вплинуло насичення та поступовий перехід війська до використання західних аналогів зброї, котра передавалася державами-партнерами.

Тож варто відзначити, що трансформації в попиті на українському ринкові стали підґрунтям для посилення розвитку виробництва зброї та супутніх сфер економіки. Також сильний вплив справили ті фінансові потоки, котрі спрямовуються на розширення та розбудову ЗСУ.

На щастя, дана тенденція не лишилася непомітною серед великих компаній ніші ВПК.

Жодне з цих явищ неможливе було без політичного фону, котрий став невід'ємним у теперішній ситуації.

Одним із яскравих прикладів цього був раптовий неафішований візит Глави НАТО та міністрів оборони Великої Британії та Франції Києва, на знак незмінної солідарності [110].

Усвідомлюючи пом'якшення західної підтримки дорогого бізнесу озброєння, офіційні особи вважали розширення власної української збройової промисловості необхідним економічним розвитком країни, охопленої війною.

Це також потенційно прибуткова перспектива для західних виробників зброї, хоча й ризикована в країні, яка щодня бомбардується РФ.

«Це буде важлива можливість для українських компаній налагодити нові партнерства з галуззю в рамках Альянсу та за його межами», – сказав Єнс Столтенберг, генеральний секретар НАТО на прес-конференції з президентом України Володимиром Зеленським [110]. «Чим сильнішою стає Україна, тим ближче ми наближаємося до припинення агресії РФ».

Ці візити відбулися за день до форуму з міжнародними військовими підприємцями, скликаного українським урядом, який сподівається, що вони приєднаються до розвитку промислового потенціалу для створення та ремонту зброї в Україні. За словами міністра закордонних справ Дмитра Кулеби, у заході взяли участь представники 165 компаній з 26 країн [111].

Західні країни мають проблеми з виконанням своїх зобов'язань щодо зброї перед Україною, зокрема щодо артилерійських боєприпасів, і виснажують власні запаси швидше, ніж їх можна поповнити. Військова промисловість, яка скоротилася після холодної війни, насилу переобладнала та знайшла адекватні запаси матеріалів, щоб наростити виробництво на повну потужність – і навіть цього недостатньо. Військові США підписали контракти з компаніями на будівництво двох нових виробничих ліній для виготовлення артилерійських снарядів і іншої для їх заповнення вибухівкою.

Після зустрічі з президентом Байденом Зеленський сказав, що він уклав «довгострокову угоду» зі Сполученими Штатами щодо спільного виробництва зброї [112].

Британський уряд повідомив, що Грант Шаппс, міністр оборони, зустрівся раніше із Зеленським і міністром оборони України Рустемом Умеровим, щоб обговорити військову підтримку, зокрема зміцнення протиповітряної оборони України [112].

Зеленський також зустрівся з Себастьяном Лекорню, міністром оборони Франції, який чітко дав зрозуміти, що розвиток українського виробництва зброї є комерційною можливістю, а також військовою метою, і повідомив журналістам, що він прибув у супроводі близько 20 представників Франції [24].

«Це також спосіб для нас зберегти курс і встановити інтереси Франції в Києві та Україні в довгостроковій перспективі», – сказав він. «Ми знаємо, що ця війна триватиме довго», – сказав він [113].

Ідея полягає в тому, що з часом, сказав пан Лекорню, буде менше прямої передачі зброї Україні та більше продажів – іноді з субсидіями. У грудні Лекорню заявив, що Франція запустила «інноваційний фонд» на 200 мільйонів євро (211 мільйонів доларів), який дозволяє Україні купувати зброю у французьких промисловців [113].

Деякі виробники зброї вже працюють над тим, щоб закріпитися в Україні. Rheinmetall, німецький гігант виробництва зброї, оголосив у травні, що об'єднується з українським державним «Укроборонпром» для виробництва бронетехніки та танків в Україні.

Наприкінці серпня британська BAE Systems заявила, що підписала угоду про дослідження виробництва 105-міліметрової артилерії в Україні, але не уточнила, коли це почнеться [114].

Опитування громадської думки в Сполучених Штатах і Європі показують, що більшість підтримує продовження озброєння України, але значно менше, ніж на початку війни. Заяви Лекорню відображають амбівалентність французького уряду, який не був головним донором для України [113].

Уряди багатьох із найбільших військових і фінансових спонсорів України, включно з Німеччиною та Великобританією, не виявляли жодних ознак недовіри цьому зобов'язанню.

Найбільш гучним та перспективним напрямком розвитку кооперацію в даному напрямку є співпраця із німецьким концерном Rheinmetall.

Rheinmetall і українське державне АТ «Укроборонпром» створили спільне підприємство в Києві. Про це заявив Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль

під час Німецько-українського бізнес-форуму в Берліні, в якому також взяв участь канцлер Німеччини Олаф Шольц. ТОВ «Український оборонпром «Рейнметал» працює з 18 жовтня 2023 року [115]. Його спільною власністю є Rheinmetall Landysteme GmbH з часткою 51% та Укроборонпром, якій належать 49%.

Стратегічне співробітництво в сфері оборони між двома організаціями почалося ще в травні 2023 року. 28 вересня 2023 року Федеральне відомство з картелів Німеччини дало зелене світло новому спільному підприємству, а на початку жовтня було схвалено відповідними відомствами в Польщі та Україні. Кілька днів потому було офіційно зареєстровано та розпочато роботу компанії Rheinmetall Ukrainian Defence Industry [115].

Спільне підприємство працюватиме у сферах технічного обслуговування, а також збирання, виробництва та розробки військової техніки, і спочатку працюватиме виключно на суверенній території України. «У Німеччині немає збігів конкуренції та жодних ознак занепокоєння, пов'язаного з конкуренцією», — заявило Федеральне управління картелів у прес-релізі від 28 вересня 2023 року [115].

Вперше оголошена у травні 2023 року співпраця між Rheinmetall та українським оборонним сектором спрямована на зміцнення внутрішньої оборонної промисловості України та, зрештою, її національної безпеки. План передбачає створення в Україні об'єднаних можливостей ОПК.

Україна може отримати вигоду від цієї співпраці кількома способами, включаючи створення та розширення потенціалу оборонних технологій у країні, додаткову місцеву додану вартість, а також швидке постачання військового обладнання з Німеччини.

Обслуговування та технічне обслуговування військової техніки, що постачається в Україну безпосередньо або через багатосторонні проекти обміну обладнанням «Ringtausch» уряду Німеччини, є першим кроком у співпраці між Rheinmetall та Укроборонпром. Незабаром співпраця пошириться на спільне виробництво в Україні обраної продукції Rheinmetall [115].

Поодинокі контакти між Урядом України та представниками оборонних компаній траплялися час від часу. Апогеєм даної взаємодії став з'їзд виробників зброї в Києві.

29 вересня відбувся Перший міжнародний форум оборонної промисловості (DFNC1). Згідно з оприлюдненим наступного дня комюніке, Володимир Зеленський оголосив про створення Альянсу оборонних промисловостей, до якого запросив компанії з України та всього світу [116]. За даними МЗС України, на момент закриття Форуму зареєструвалося 38 компаній з 19 країн. Зеленський також заявив про плани створити спеціальний оборонний фонд, який буде фінансуватися за рахунок дивідендів від державного оборонного майна та прибутків від продажу конфіскованого російського майна [116]. Зібрані кошти мають бути спрямовані на додаткову підтримку програм розвитку збройової промисловості, інших важливих для оборони програм, а також на турботу про солдатів.

Прем'єр-міністр Денис Шмигаль заявив, що в проєкті бюджету на 2024 рік на підготовку до виробництва озброєнь заплановано витратити 55,8 мільярда гривень (близько \$1,5 мільярда), що в сім разів перевищує цьогорічний показник. Він також нагадав, що внаслідок атак РФ знищено 37 українських збройних підприємств. У МЗС України зазначили, що під час Форуму, в якому взяли участь 252 компанії з 31 країни, українська сторона підписала з іноземними партнерами 20 документів різного ступеня важливості [116].

29 вересня Міністерство оборони Франції представило результати візиту до Києва делегації на чолі з міністром Себастьєном Лекорню за участю близько 20 представників французької збройової промисловості. Під час Форуму французькі підприємці підписали майже 20 контрактів, листів про наміри та меморандумів про співпрацю з українськими користувачами та потенційними постачальниками послуг бронетехніки, артилерії та безпілотників, а також засобів кібербезпеки та розмінування, що постачаються з Франції [113].

30 вересня керівництво турецької компанії Ваукар повідомило про участь у Форумі. До кінця наступного року компанія планує побудувати в Україні завод

безпілотників за турецькою ліцензією, на якому мають працювати не менше 300 працівників. У цей проект, а також у сервісний центр компанії та офіс у Києві компанія хоче інвестувати 100 мільйонів доларів. Тим часом Міністерство оборони Чехії повідомило, що під час Форуму досягло меморандуму про передачу українській стороні ліцензії на виробництво карабінів CZ BREN 2. Чеська компанія Sellier & Bellot також буде брати участь в організації виробництва стрілецької зброї в Україні [116].

Вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року викликало серйозні зміни в економічному та політичному ландшафті країни. Статистичні дані показують, що темпи європейських інвестицій в українську економіку вже були низькими перед конфліктом та подальше зменшилися внаслідок воєнних дій. Найбільше постраждало підприємства-філії іноземних компаній, які були зруйновані або змушені призупинити свою діяльність через небезпеку та економічну нестабільність.

Незважаючи на це, військово-промисловий комплекс став однією з галузей, яка отримала стимул до розвитку. Попит на зброю та обладнання для українських Збройних Сил зростає, викликаючи інтерес європейських компаній. Розвиток цієї галузі став важливим фактором для забезпечення безпеки країни та збільшення її обороноздатності.

Політичний фактор грає ключову роль у розгортанні подій. Візит глави НАТО та міністрів оборони Великої Британії та Франції в Київ свідчить про солідарність західного світу з Україною. Офіційні особи визначають розширення українського військово-промислового комплексу як стратегічно важливе для економічного розвитку та підтримки країни в умовах воєнного конфлікту.

Загалом, ситуація в Україні після вторгнення визначається нестабільністю та складнощами, проте в деяких галузях, зокрема військово-промислового комплексу, є елементи стійкого розвитку в умовах війни та геополітичної напруги.

Ця ситуація визначається не лише важкими викликами, але і новими можливостями для України. Трансформації на ринку та розвиток військово-промислового комплексу стають важливими факторами, які впливають на економічний та технологічний потенціал країни.

Попри економічні та політичні труднощі, Україна спрямовує свої зусилля на посилення внутрішніх резервів, особливо в сфері виробництва зброї та військово-промислового комплексу. Це стає частиною стратегії для підтримки національної безпеки та збільшення самостійності в умовах конфлікту.

Проведення форуму з міжнародними військовими підрядниками свідчить про намір України залучити зовнішні інвестиції та технології для розвитку оборонної промисловості. Це відкриває можливості для співпраці з європейськими компаніями у сфері оборонної техніки та військового обладнання.

У контексті геополітичних та військових турбулентностей важливо відзначити також прагнення західних країн до підтримки України та збільшення її обороноздатності. Це може виявитися важливим фактором у формуванні нових стратегічних партнерств та підтримці країни в умовах викликів, що стоять перед нею.

Отже, Україна стикається з великими труднощами через вторгнення РФ, але одночасно виникають можливості для внутрішнього розвитку, особливо в галузі військово-промислового комплексу, і розширення міжнародних партнерств у сфері ОПК.

РОЗДІЛ 3

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ФАЗИ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1 Дії країн ЄС щодо запобігання подальшій ескалації

Нагромадження Росією військ і техніки вздовж кордону з Україною у квітні 2021 року мало типові риси вторгнення Росії в Україну в 2014–2015 роках і викликало побоювання щодо чергового раунду російської агресії проти України.

У квітні 2021 року увага міжнародної спільноти була зосереджена на останньому раунді напруженості між Україною та Росією [117]. Київ та його міжнародні партнери звинуватили Москву в неспровокованому зосередженні військ і техніки вздовж українського кордону [118]. У той же час Москва поводитися так, ніби нічого незвичайного не відбувається, і оформила це як черговий раунд перевірок готовності російських збройних сил після зимового періоду навчання [119].

Євросоюз висловив «велике занепокоєння» переміщенням російських військ біля кордону з Україною. "Непохитну підтримку" Києву висловив також глава закордонних справ блоку Жозеп Боррель після телефонної розмови з міністром закордонних справ України Дмитром Кулебою. «Ми з серйозним занепокоєнням стежимо за російськими військовими діями навколо України», – написав Боррель [120].

«Непохитна підтримка ЄС суверенітету та територіальної цілісності України», – додав він. Боррель заявив, що проведе переговори з Кулебою і 27 міністрами закордонних справ ЄС на зустрічі в квітні. Інші західні лідери, у тому числі президент США Джо Байден, заявили, що підтримують Україну.

Росія нерідко використовує перевірки готовності збройних сил для розробки складних сценаріїв із залученням маси військ і техніки. Наприклад, у квітні 2019 року Чорноморський флот Росії та 4-а армія ППО Південного

військового округу відпрацьовували різні елементи інтенсивної війни в регіоні проти гіпотетичної загрози з боку США та НАТО.

Незвичайним були масштаби російських військових дій біля кордону з Україною навесні 2021 року. Звіти та фото- і відеоматеріали про переміщення техніки та військ російських збройних сил до українського кордону нагадували дії Росії у 2014 – 2015 роках. На той час вздовж українського кордону Росія розмістила війська, частина з яких брала участь у бойових діях на Донбасі. Враховуючи цей досвід, тогорічне масове переміщення техніки та військ змусило деяких експертів задуматися про найгірший сценарій — повну агресію Росії проти України — яка виходила б за межі більш обмеженого застосування сили у 2014–2015 роках.

Страх війни навесні 2021 року викликав кілька цікавих питань: по-перше, скільки російських військ було залучено? По-друге, до яких можливих сценаріїв готувалися російські війська вздовж українського кордону? По-третє, яких грандіозних стратегічних цілей Росія хотіла досягти з такою масовою концентрацією техніки та військ? І, нарешті, які ширші геополітичні наслідки міг мати цей страх війни?

Однак 22 квітня 2021 року очільник МО РФ Сергій Шойгу заявив, що певна частина військових, що беруть участь у навчаннях, будуть направлені в місця постійного базування [121].

7 червня 2021 року президент Мішель розмовляв з Путіним по телефону. Президент Мішель передав позицію Європейської ради щодо відносин ЄС-Росія та те, що в травневих дискусіях лідери ЄС засудили незаконну, провокаційну та підривну діяльність Росії проти ЄС, його держав-членів та інших [122].

ЄС є єдиним і солідарним перед лицем таких дій. Відносини ЄС-Росія знаходяться на низькому рівні. Ця ситуація чи її подальше погіршення не в інтересах жодної зі сторін. ЄС залишається відданим п'яти керівним принципам, які регулюють політику ЄС щодо Росії.

Під час розмови президент Європейської ради підтвердив непохитну підтримку ЄС незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в

межах її міжнародно визнаних кордонів і наголосив на частці відповідальності Росії за повне виконання Мінських домовленостей [122].

Після відносної деескалації, котра тривала влітку, поновлення накопичення російських військ на кордоні з Україною почало відбуватися в жовтні 2021 року [123].

Поновлення пересування російських військ у прикордонних районах відбувалося в той час, коли Кремль займав більш жорстку позицію щодо України. Російські чиновники, починаючи з президента Володимира Путіна, в перші місяці осені посилили свою риторичку, зосереджуючи свою увагу на зв'язках ЄС та України й навіть ставлячи під сумнів її суверенітет. Путін заявив, що будь-яке розширення військової інфраструктури НАТО на території України є «червоною лінією» для Москви.

Офіційні особи в Сполучених Штатах і Європі почали помічати переміщення, особливо в останні тижні жовтня, після того, як Росія в середині вересня завершила масштабні спільні військові навчання з Білоруссю, відомі як «Захід-2021» на своєму західному фланзі.

Задля дипломатичного рішення конфлікту та недопущення його ескалації, деякі європейські лідери намагалися вести перемовини та здійснювати візити до Москви.

Одним із найбільш ранніх візитів був приїзд Жозепа Борреля до Москви в лютому 2021 року. Це доволі суперечливо було сприйнято в суспільстві ЄС та України, проте даний візит повністю надав розуміння того, що російсько-українська війна досягає нової ескалації.

Високий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки/віце-президент Європейської комісії Жозеп Боррель відвідав Москву 4-6 лютого 2021 року. Під час візиту Верховний представник провів широку дискусію щодо відносин ЄС-Росія та глобального геополітичного ландшафту із міністром закордонних справ Сергеем Лавровим.

Під час двосторонніх консультацій з міністром закордонних справ Лавровим було розглянуто широкий спектр зовнішньополітичних питань,

включаючи дії Росії в Україні, необхідність поваги до демократичного вибору народу Білорусі та інші конфлікти в сусідстві. Високий представник підкреслив, що відповідно до Гельсінського Заключного акту стабільність у Європі має базуватися на співпраці, повазі територіальної цілісності та суверенітету націй, повазі прав людини та основних свобод.

Підсумовуючи свій візит, Жозеп Боррель сказав: «Дипломатичні канали мають залишатися відкритими не лише для деескалації криз чи інцидентів, а й для прямих обмінів, передачі твердих і відвертих повідомлень, тим більше, коли відносини далекі від задовільних [124]. Я розповім моїм колегам з ЄС про результати мого візиту на Раді міністрів закордонних справ 22 лютого, де ми проведемо спеціальну дискусію щодо відносин ЄС-Росія перед стратегічними дебатами щодо відносин ЄС-Росія на березневій Раді Європейської Ради».

Цей суперечливий візит Борреля до Москви викликав обурення серед дипломатів ЄС і отримав жорстку критику після того, як перший дипломат ЄС став частиною «всезагального приниження».

За його словами, «агресивно організована пресконференція та видворення трьох дипломатів ЄС під час мого візиту свідчать про те, що російська влада не хотіла скористатися цією можливістю для більш конструктивного діалогу з ЄС» [124].

Також вартим уваги можна назвати візит Президента Франції Емманюеля Макрона, котрий відбувся сьомого лютого 2022 року. Тобто за лічені дні до вторгнення. Макрон сказав, що сподівається, що зустріч почне процес деескалації, додавши: «Цей діалог є абсолютно необхідним, як ніколи, для забезпечення безпеки та стабільності європейського континенту» [125]. Він також закликав до більш примирливого підходу до Путіна, ніж Сполучені Штати та Великобританія.

В інтерв'ю, опублікованому у французькій газеті *Journal du Dimanche*, Макрон сказав, що він не вірить, що метою Росії є захоплення України, головна мета – це «прояснити правила співжиття» з НАТО та Європейським Союзом. Росія закликала західні країни скоротити свою присутність у Східній Європі до

рівня середини 1990-х років. Макрон заявив, що Росія має право домагатися гарантій безпеки, наголосивши, що «ефективний і тривалий діалог» з Росією не призведе до «послаблення» регіональних держав, які побоюються російської агресії.

Емманюель Макрон і Путін не досягли прориву в переговорах у Кремлі, спрямованих на запобігання російського нападу на Україну. Після п'ятигодинних переговорів Макрон попередив, що сторонам необхідно працювати швидко, щоб уникнути ризику ескалації.

"Зараз напруга зростає, і ризик дестабілізації зростає", - сказав Макрон, згідно з синхронним перекладом його висловлювань після переговорів. «Ні Росія, ні європейці не хочуть хаосу чи нестабільності, коли нації вже постраждали від епідемії. Тому нам потрібно домовитися про конкретні заходи» [126].

Французький президент був оптимістичним щодо шансів знайти компроміс щодо європейської безпеки, який би переконав Путіна не віддавати наказ про вторгнення, але після прибуття до Москви в понеділок Макрон намагався знизити очікування. «Ми можемо запобігти деяким речам у короткостроковій перспективі», — сказав він у Москві, але додав: «Я не думаю, що є короткострокові перемоги» [126].

Останнім візитом європейського лідера перед початком вторгнення став приїзд новообраного канцлера ФРН Олафа Шольца. Путін і канцлер Німеччини Олаф Шольц зустрілися в Москві невдовзі після того, як Росія заявила, що її війська почали відводити від українського кордону – це оголошення на Заході зустріли з деяким скептицизмом [127].

Путін заявив, що Москва готова до переговорів зі США та НАТО щодо обмежень на розміщення ракет та військової прозорості, хоча Росія не отримала позитивних відповідей на свої вимоги безпеки. Путін наполягав на тому, що він не хоче війни навколо України, після тижнів напруженості, підживленої масовим розміщенням російських військ.

Шольц сказав, що він згоден з тим, що дипломатичні можливості "далеко не вичерпані". Оголошення про відведення військ є "хорошим сигналом", сказав він, додавши, що він сподівається, що "послідує більше" [127].

Шольц зажадав від Росії «чітких кроків для деескалації нинішньої напруженості». І підкреслив єдність Заходу в підготовці до введення жорстких санкцій, якщо Росія все-таки вторгнеться в Україну, хоча ще раз не уточнив, що саме чий бути. Шольц сказав, що «ми в стані будь-якого дня прийняти необхідні рішення» [127].

Звертаючи увагу на безрезультатність проведених перемовин і, як наслідок, розуміння неunikненності подальшої ескалації, певні країни обрали шлях посилення Збройних Сил України як найбільш ефективний у тій ситуації.

Після 2014 року безоплатну нелетальну військову допомогу Україні надавали також європейські країни. Поставки зброї та боєприпасів рідко оголошувалися. Іншу тактику прийняла Литва, яка оголосила про передачу Києву техніки, а потім зброї та боєприпасів, намагаючись змінити ставлення західноєвропейських союзників. Проте поставки з Литви були невеликими – загальна вартість 6 мільйонів євро у 2014–2021 роках.

Наприкінці 2021 та на початку 2022 року, в умовах посилення російського військового тиску на Україну, група європейських членів НАТО (Великобританія, Литва, Естонія та Латвія, Чехія та Польща) вирішила надіслати більші безкоштовні партії зброї та боєприпасів в Україну. Інші країни НАТО, зокрема Данія, також заявили про готовність це зробити. Поставки охоплювали протитанкові системи малої дальності (Javelin, NLAW) і системи протиповітряної оборони (Stinger, Grom) з боєприпасами [128].

Найбільш рішучий крок був з боку Лондона, який у січні 2022 року передав Україні 2000 одиниць протитанкової зброї малої дальності NLAW з боєприпасами [129]. Таким чином Велика Британія стала лідером серед великих європейських держав-членів НАТО за обсягом поставок озброєння українським сухопутним військам. Поставки вписуються в ширшу британсько-українську військову співпрацю, яка зросла після 2017 року.

Країни Балтії оголосили про нещодавні поставки зброї в Україну. Це відповідає їхній активності в політиці безпеки, спрямованій на мобілізацію західноєвропейських союзників для вироблення більш жорсткої позиції щодо Росії. Із цією метою Естонія оголосила про передачу протитанкових ракет Javelin, а Латвія і Литва оголосили про поставки систем протиповітряної оборони Stinger (усі вони отримали від США в попередні роки). Крім того, Естонія хотіла поставити до Києва 9 буксируваних гаубиць Д-30 1960-х років, які досі використовуються українською армією. Таллінн подав заявки на отримання дозволу на їх реекспорт як у Фінляндію, звідки вони були придбані в 2009 році, так і в Берлін, який продав їх до Гельсінкі зі запасів колишньої армії Східної Німеччини. Однак німецькі представники не дали згоду на передачі гаубиць [130].

Україна також отримала значну підтримку від країн Центральної Європи. У січні уряд Чехії вирішив передати 4000 артилерійських снарядів для самохідних гаубиць DANA калібру 152 мм [131]. На початку лютого Польща заявила про готовність постачати різні види боєприпасів і артилерійських снарядів, переносні зенітно-ракетні комплекси малої дальності Grom, легкі міномети та розвідувальні безпілотники [132].

На рисунку 3.1. можна побачити грошове вираження тої допомоги, яку було надано іншими країнами. Задля кращого розуміння вагомості цієї допомоги було зображено лінію відсотка від ВВП. І саме зважаючи на неї, можна зробити висновок, що Естонія виділила найбільшу частину від ВВП на допомогу Україні.

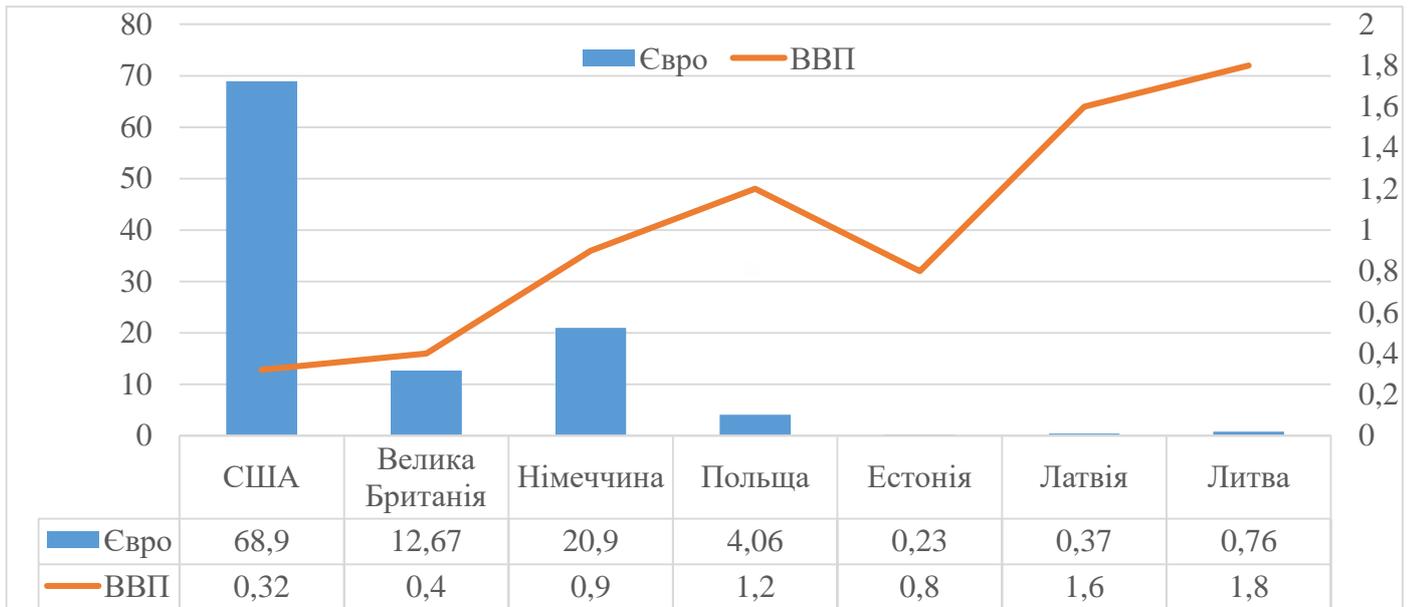

Рис. 3.1. Загальна допомога (мільярди євро) у відсотках ВВП (на 31.10.2023)

[133]

Отже, незважаючи на перемовини, котрі проводилися деякими європейськими політиками та мали на меті запобігти повномасштабному вторгненню РФ, воно відбулося. Заяви та запевнення, котрі лунали від керівництва РФ не мали під собою жодної бази, жодної фактичної дії. Вони слугували лише як намагання затягнути час для підготовки сил вторгнення. Усі спроби європейських дипломатів та політичних діячів зменшити напругу та відвернути катастрофу зустрічали «байдужість» із боку представників РФ.

3.2 Економічна допомога країн-членів ЄС та санкційна політика

Повномасштабна фаза російсько-української війни, котра почалася 24 лютого 2022 року, призвела до страшних наслідків із перших її хвилин. Величезні руйнування, жертви та збитки були вчинені. Одним із секторів, що зазнав і зазнає втрат є економіка. Вивіз капіталу, паніка на ринках, закритий повітряний простір, заблоковані порти та морські шляхи, зруйновані підприємства, постійна небезпека руйнування вцілілих, великі видатки з бюджету на оборону тощо, призвели до спаду економіки України. Очевидно, що в такій ситуації забезпечення відносного функціонування даного сектору є

складним завданням для держави. Проте одним із найбільш дієвих інструментів для виконання цієї задачі можна вважати макрофінансову підтримку з боку іноземних партнерів. Неабияку роль у забезпеченні подальшого функціонування української економіки грає Європейський Союз, котрий почав посилювати економічну допомогу ще за певний час до вторгнення РФ.

Одним із перших етапів економічної допомоги була фінансова підтримка на суму 1,2 млрд євро, анонсована першого лютого 2022 року [134]. Європейська комісія внесла пропозицію щодо нової програми надзвичайної макрофінансової допомоги (МФД) для України на суму до 1,2 млрд євро. Ця пропозиція з'явилася після попереднього запиту української влади та прямих переговорів між президентом Комісії Урсулою фон дер Ляєн та президентом України Володимиром Зеленським [134].

Кошти цієї макрофінансової допомоги будуть доступні Україні у вигляді довгострокових позик на вигідних умовах. Вони сприятимуть підвищенню макроекономічної стабільності та загальної стійкості України в умовах різкого зростання геополітичної невизначеності та її впливу на економічну ситуацію [134].

Швидке прийняття цієї пропозиції Радою та Європейським парламентом дозволило Комісії негайно виплатити Україні перший транш у розмірі 600 мільйонів євро. Другий транш повинно було б бути виплачено після позитивної оцінки прогресу, досягнутого українською владою у впровадженні обмеженої кількості узгоджених короткострокових політичних заходів, однак дані умови були змінені після початку вторгнення [134].

Європейський парламент і Європейська Рада прийняли рішення 24 лютого 2022 року про запуск шостої макрофінансової допомоги Україні з 2014 року [135]. За цим Рішенням ЄС надасть Україні макрофінансову допомогу в розмірі максимальної суми 1,2 млрд євро з метою підтримки економічної стабільності України та виконання суттєвих реформ. Повний обсяг макрофінансової допомоги Союзу надається Україні у вигляді позик. Видача макрофінансової допомоги Союзу залежить від схвалення бюджету Союзу на відповідний рік

Європейським парламентом і Радою. Допомога сприятиме покриттю потреб України щодо платіжного балансу, визначених у програмі МВФ [135].

Комісія погоджує з українськими органами влади чітко визначену економічну політику та фінансові умови, зосереджуючись на структурних реформах та здорових державних фінансах, яким надається макрофінансова допомога Союзу [135].

Третього березня Європейська Комісія та Україна підписали Меморандум про взаєморозуміння, який дозволив виплатити перший транш у розмірі 600 мільйонів євро двома траншами у березні 2022 року [136].

Європейська комісія одинадцятого березня виділила Україні 300 мільйонів євро екстреної макрофінансової допомоги. Видача коштів була швидкою, щоб допомогти підвищити макроекономічну стабільність України в контексті неспровокованого та невиправданого вторгнення РФ [137].

Це була початкова частина першого внеску в розмірі 600 мільйонів євро в рамках нової надзвичайної програми в розмірі 1,2 мільярда євро [137]. Виплата здійснюється після швидкого прийняття Радою та Європейським парламентом пропозиції Комісії щодо нової програми надзвичайних ситуацій.

Паралельно з впровадженням надзвичайної програми макрофінансової допомоги, Комісія готує додаткову програму МФД для подальшої підтримки України в довгостроковій перспективі.

Вісімнадцятого березня Європейська комісія виділила Україні ще 300 мільйонів євро у вигляді екстреної макрофінансової допомоги і прийняла грант у розмірі 120 мільйонів євро для України як бюджетну підтримку у формі контракту про державну підтримку та підвищення стійкості [138].

Європейська комісія двадцятого травня виділила Україні другу частину макрофінансової допомоги в розмірі 600 мільйонів євро [139]. Виплата здійснюється після оцінки прогресу влади у впровадженні заходів структурної політики, погоджених у Меморандумі про взаєморозуміння. Комісія дійшла висновку, що органи влади в цілому вжили заходів для виконання узгоджених умов. Проте нинішні воєнні обставини є форс-мажором, який заважає

ефективному виконанню заходів структурної політики [139]. Як виняткова відповідь на гострі фінансові потреби України, а також оскільки умовність не може бути досягнута на даному етапі через форс-мажорні обставини, Комісія вирішила продовжити видачу другого траншу в терміновому порядку.

Також одним із виявів економічної підтримки України з боку Європейського Союзу стало скасування імпорتنих мит на український експорт на один рік.

Депутати Комітету з міжнародної торгівлі схвалили пропозицію про тимчасову лібералізацію торгівлі українською продукцією через загарбницьку війну Росії, яка заважає Україні торгувати з рештою світу. Застосовані заходи включають повне скасування імпорتنих мит на промислову продукцію, вхідних мит на фрукти та овочі, а також антидемпінгових мит і захисних заходів щодо імпорту сталі протягом одного року.

Суть даної пропозиції полягає в тимчасовому призупиненні дії всіх нескасованих тарифів відповідно до Розділу IV Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, яка встановлює поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі. Це стосується трьох категорій продуктів:

- промислова продукція, що підлягає поступовому скасуванню тарифів до кінця 2022 року;
- фрукти та овочі за системою вхідних цін;
- сільськогосподарська продукція та перероблена сільськогосподарська продукція, на яку поширюються тарифні квоти [140]

Також пропонується тимчасове нестягнення антидемпінгових мит на імпорт походженням з України станом на дату набрання чинності Пропозиції і тимчасове призупинення застосування єдиних правил імпорту щодо імпорту походженням з України [140]. Ці тимчасові та виняткові заходи сприятимуть підтримці та розвитку існуючих торговельних потоків з України до Європейського Союзу. Це відповідає одній з головних цілей Угоди про асоціацію, яка полягає у створенні умов для посилення економічних і

торговельних відносин, що ведуть до поступової інтеграції України у внутрішній ринок ЄС.

Заходи лібералізації торгівлі, передбачені цією Пропозицією, вживаються з дотриманням зобов'язань у статті 2 Угоди про асоціацію, яка закріплює як істотний елемент Угоди сприяння повазі принципів суверенітету та територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежність [140]. У тому ж ключі самі заходи з лібералізації торгівлі будуть обумовлюватися дотриманням тих самих основних принципів, викладених у статті 2, включаючи ті, що передбачають, що повага до демократичних принципів, прав людини та основних свобод і дотримання принципу верховенства права є істотними елементами цієї Угоди.

Ці заходи лібералізації торгівлі будуть узгоджені з імплементацією Угоди про асоціацію і, зокрема, з Розділом IV, що встановлює ПВЗВТ, який передбачає, що Сторони поступово створюють зону вільної торгівлі протягом перехідного періоду максимум 10 років, починаючи з набуття чинності цієї Угоди.

Виходячи з оцінки рівня імпорту з України в 2021 році, Європейський Союз матиме втрату митних надходжень у розмірі менше 31 мільйона євро на рік. Крім того, втрата антидемпінгових мит оцінюється в 34,6 млн євро. Ця цифра, ймовірно, буде значно нижчою, оскільки на рівень імпорту з України вплинуло вторгнення РФ. Тому вплив на власні ресурси ЄС буде дуже обмеженим [140].

Макрофінансова допомога з боку Європейського Союзу є цінною підтримкою в такий складний час для України та її економіки. Проте варто також зазначити, що дії ЄС не обмежуються лишень забезпеченням функціонування української економіки, одним із важелів, котрий використовують країни-члени та Союз загалом є санкційна політика щодо РФ. Із початком ескалації, а потім повномасштабного військового вторгнення, Європейський Союз запровадив п'ять пакетів санкцій проти РФ. Шостий пакет, котрий має на меті обмежити російський експорт нафти, досі є предметом глибоких та важких дискусій.

Перший пакет санкцій був прийнятий Європейським Союзом двадцять третього лютого 2022 року у відповідь на визнання РФ так званих «народних республік» і офіційне відправлення на ці території регулярних російських військ [141]. У рамках існуючих санкцій ЄС поширив обмежувальні заходи на всіх депутатів Держдуми РФ, які 15 лютого проголосували за звернення до президента Путіна визнати незалежність самопроголошених «республік». Крім того, були запроваджені цілеспрямовані обмежувальні заходи щодо 27 високопоставлених осіб та організацій, які зіграли роль у підриві або загрозі територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України [141]. До них належать особи, які приймають рішення, наприклад члени уряду, які були залучені до незаконних рішень; банки та бізнесмени/олігархи, які фінансово чи матеріально підтримують російські операції на території Донецька та Луганська або отримують від них вигоду; старших військових, які відігравали роль у вторгненні та дестабілізаційних діях; та особи, відповідальні за ведення дезінформаційної війни проти України. Європейська Рада вирішила ввести галузеву заборону на фінансування РФ, її уряду та Центрального банку. Обмежуючи можливість російської держави та уряду отримати доступ до капіталу та фінансових ринків і послуг, ЄС прагне обмежити фінансування ескалаційної та агресивної політики [141].

Другий пакет санкцій був ухвалений двадцять п'ятого лютого 2022 року як реакція на повномасштабне вторгнення РФ. Дані санкції стосувалися безпосередньо президента РФ Путіна, міністра закордонних справ Лаврова та багатьох інших [142]. Окрім заморожування активів президента РФ та міністра закордонних справ, ЄС запровадив обмежувальні заходи щодо членів Ради національної безпеки РФ, які підтримали негайне визнання РФ двох непідконтрольних уряду районів Донецької та Луганської областей України як самостійних суб'єктів. Санкції також були поширені на решту депутатів Держдуми РФ, які ратифікували урядове рішення Договору про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу між РФ та двома квазідержавними утвореннями. Цей пакет додатково розширив існуючі фінансові обмеження, тим

самим ще більше обмежуючи доступ РФ до найважливіших ринків капіталу [142]. Він також забороняє розміщення та надання послуг щодо акцій російських державних структур на торгових майданчиках ЄС. Крім того, він запроваджує нові заходи, які суттєво обмежують фінансові надходження з РФ до ЄС, забороняючи приймати депозити, що перевищують певну суму від громадян або резидентів Росії, утримання рахунків російських клієнтів центральними депозитаріями цінних паперів ЄС, а також як продаж російським клієнтам цінних паперів у євро.

Ці санкції спрямовані на 70% російського банківського ринку та на ключові державні компанії, у тому числі й у сфері оборони. Вони підвищують російські витрати на позики, підвищують інфляцію та поступово розмиють промислову базу РФ [142].

ЄС запровадив заборону на експорт товарів і технологій в авіаційній та космічній галузях, а також заборону на надання послуг страхування та перестраховування та обслуговування цих товарів і технологій.

Ця заборона на продаж усіх літаків, запчастин та обладнання російським авіакомпаніям погіршить один із ключових секторів російської економіки та зв'язок країни, оскільки три чверті нинішнього комерційного авіапарку РФ побудовано в ЄС, США та Канаді [142].

Двадцять восьмого лютого Європейський Союз запровадив третій пакет санкцій проти РФ. Європейська Рада додала 26 осіб та одну юридичну особу до переліку осіб, організацій та органів, до яких застосовуються обмежувальні заходи через дії, що підривають або загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України [143].

Ці списки включають олігархів і бізнесменів, які працюють у нафтовому, банківському та фінансовому секторах, а також членів уряду, високопоставлених військових і пропагандистів, які сприяли поширенню антиукраїнської пропаганди та пропагували позитивне ставлення до вторгнення в Україну. Обмежувальні заходи включають заморожування активів та заборону надавати кошти перерахованим фізичним та юридичним особам. Крім того, заборона на

поїздки, що застосовується до перелічених осіб, поширюється не лише на в'їзд, а й на транзит через територію ЄС [143].

Цей пакет також включає заборону на проліт через повітряний простір та доступ до аеропортів ЄС усіх видів російських перевізників, а також заборону на операції з російським центральним банком.

Доповненням до цього пакету санкцій було рішення від другого березня цього року про запровадження:

- відключення від системи SWIFT Банків «Открытие», «Новикомбанк», «Промсвязьбанк», «Банк Россия», «Совкомбанк», «ВНЕШЭКОНОМБАНК» (ВЕБ) і «ВТБ БАНК». Ця заборона поширюється на будь-яку фізичну чи юридичну особу, організацію, зареєстровану в Росії, чії майнові права прямо чи опосередковано належать більш ніж на 50% вищезгаданим банкам [144].
- заборони на інвестування, участь або здійснення внесків у майбутні проекти, співфінансовані Російським фондом прямих інвестицій.
- заборони на продаж, постачання, передачу або експорт банкнот євро до РФ або будь-якій фізичній або юридичній особі, організації чи органу в РФ, включаючи уряд і Центральний банк РФ [144].

Більше того, на додачу до цього ж пакету, дев'ятого березня Європейська Рада вжила таких обмежувальних заходів:

- Виключити з системи SWIFT три банки Білорусі [145]
- заборонити операції з Центральним банком Білорусі, пов'язані з управлінням резервами або активами, а також надання державного фінансування для торгівлі та інвестицій в Білорусь
- значно обмежити фінансові надходження з Білорусі до ЄС, заборонивши приймати депозити, що перевищують 100 000 євро від громадян або резидентів Білорусі, утримувати рахунки білоруських клієнтів центральними депозитаріями цінних паперів ЄС, а також продавати цінні папери, номіновані в євро білоруським клієнтам [145]

- обмежити експорт морських навігаційних товарів і технологій радіозв'язку до РФ
- внести 160 осіб до списку осіб, які підлягають санкції. З цими доповненнями список включає в себе 862 фізичні та 53 юридичні особи [145]

Четвертий пакет санкцій був ухвалений п'ятнадцятого березня. Європейська Рада вирішила ввести обмежувальні заходи щодо додаткових 15 фізичних та 9 юридичних осіб [146]. Серед цих осіб – ключові олігархи Роман Абрамович і Герман Хан, а також інші відомі бізнесмени, які працюють у ключових галузях економіки, таких як металургія, енергетика, банківська справа, засоби масової інформації, ВПК та послуги подвійного призначення. До списку також входять лобісти та пропагандисти, такі як Костянтин Ернст (генеральний директор Першого каналу РФ), які просувають наратив Кремля щодо ситуації в Україні [146]. Під санкції потрапили компанії авіаційного, військового, суднобудування та машинобудування.

Восьмого квітня було затверджено п'ятий пакет санкцій проти РФ. Рада Європейського Союзу на своєму засіданні визначила, буде запроваджено такі заходи:

- заборона на імпорт усіх видів російського вугілля [147]
- повна заборона транзакцій і заморожування активів ще чотирьох російських банків.
- повна заборона російським і білоруським операторам вантажних доріг, які працюють в ЄС. Деякі винятки поширюються на предмети першої необхідності, такі як пошта, сільськогосподарські та харчові продукти, гуманітарна допомога, а також електроенергія. Заборона входу суден під російським прапором до портів ЄС. Винятки застосовуються для медичних, харчових, енергетичних та гуманітарних цілей [147]
- повна заборона участі громадян і організацій РФ в контрактах на закупівлю в ЄС. Обмеження фінансової та нефінансової підтримки

російським державним або підконтрольним суб'єктам за програмами ЄС, Євратом і держав-членів

— розширення заборони на експорт банкнот і продаж цінних паперів, які можна переказувати, громадянам або юридичним особам РФ в усіх офіційних валютах ЄС [147].

3 червня 2022 року ЄС прийняв шостий пакет санкцій проти Росії, який включає:

- Заборона на купівлю, імпорт і пересилання з Росії сирої нафти (протягом шести місяців) і продуктів її переробки (протягом восьми місяців);
- Більше банків відключено від міжнародної платіжної системи SWIFT (Ощадбанк, Московський кредитний банк Россельхозбанк і Білоруський банк розвитку та реконструкції);
- Щоб запобігти пропаганді та фейковим новинам, деяким російським медіакомпаніям більше не дозволяється транслюватися в ЄС;
- Подовжено заборону на експорт товарів подвійного призначення;
- Заборонено надання ряду бізнес-послуг Росії. (бухгалтерський облік, зв'язки з громадськістю, консалтингові та хмарні послуги);
- До санкційних списків потрапляють нові російські та білоруські фізичні та юридичні особи [147].

Вплив заборони на нафту

Що стосується впливу на ЄС, то у всьому світі достатньо запасів, щоб вийти на ринок у середньостроковій перспективі. Обмежені зміни в регулюванні дозволять ЄС та його партнерам своєчасно забезпечити альтернативні маршрути постачання, мінімізуючи вплив на світові ринки. Проте країни-члени особливо залежать від російської нафти, тому для тих, хто найбільше вразливий, було надано ретельно вивірені відступи. ЄС сповнений рішучості якнайшвидше припинити свою залежність від російського викопного палива.

Фінансові та ділові послуги

Звернення до цих послуг не дозволить російському уряду та російським компаніям скористатися перевагами європейських послуг, які полегшують їхній бізнес. Це, наприклад, бухгалтери та консультанти, на яких покладаються багато російські компанії. Очікуються додаткові вказівки ЄС щодо цієї заборони.

21 липня 2022 року ЄС прийняв «пакет підтримки та узгодження», який вважається сьомим пакетом санкцій ЄС проти Росії. Заходи в пакеті спрямовані на обмеження можливостей Росії фінансувати війну проти України, а також на коригування та посилення існуючих санкцій. Пакет включає:

- Заборона на імпорт золота та золотих прикрас, які є найважливішим експортом Росії після енергоносіїв. Заборона на імпорт поширюється на золото, що походить з Росії та експортується з Росії до ЄС або будь-якої третьої країни;
- розширення асортименту товарів і технологій, на які поширюється заборона на експорт подвійного використання;
- Більш широка заборона на доступ до портів ЄС. Заборона була поширена на шлюзи ЄС для боротьби з обходом суден під прапором Росії через канали;
- Розширення заборони на прийом вкладів. Заборона тепер також поширюється на депозити юридичних осіб, організацій та органів, заснованих у третіх країнах, але більшою частиною власності яких є громадяни або резиденти Росії;
- Вимога щодо розкриття активів ЄС. Вперше вимагають, щоб визначені особи та організації розкривали свої активи в ЄС, щоб зробити замороження активів більш ефективним. Нерозголошення активів ЄС становитиме порушення законодавства ЄС про санкції та може призвести до кримінальної відповідальності згідно із законодавством відповідних держав-членів [147];

У відповідь на кризу в Україні ЄС також запровадив (подальші) обмежувальні заходи проти Білорусі, спрямовані проти білоруського фінансового сектора та окремих осіб.

6 жовтня ЄС прийняв 8-й пакет санкцій проти Росії, який включає:

- Значне посилення індивідуальних санкцій проти осіб, які прямо чи опосередковано підтримують дії Росії щодо України. За словами віце-президента Комісії, нові списки спрямовані проти ключових осіб, які приймають рішення, олігархів, високопоставлених військових і пропагандистів, яких вважають відповідальними за підрив територіальної цілісності України.
- Розширення заборони на торгівлю з Росією, що включає додавання нових товарів, заборонених для експорту та імпорту, таких як авіаційні товари, електронні компоненти та спеціальні хімічні речовини, а також товари, що підпадають під Регламент проти катувань, а також розширення заборони про надання послуг, які могли б принести користь Росії (наприклад, фінансові, ІТ-консультації та інші бізнес-послуги) [147].

Крім того, існує також заборона на експорт вугілля, яке включає коксівне вугілля (яке використовується на російських промислових підприємствах), специфічні електронні компоненти (знаходяться в російській зброї), технічні вироби, що використовуються в авіаційному секторі, а також деякі хімікалії. Щодо заборони на імпорт, то вона включає в себе заборону на імпорт російських готових виробів і напівфабрикатів зі сталі, машин і приладів, пластмаси, транспортних засобів, текстилю, взуття, шкіри, кераміки, деяких хімічних продуктів і ювелірних виробів, не пов'язаних з золотом. Крім того, громадянам ЄС буде заборонено входити до керівних органів російських державних підприємств (наприклад, Російського морського реєстру).

16 грудня 2022 року ЄС прийняв 9-й пакет санкцій проти Росії. Цей пакет включає:

- Індивідуальні санкції додатково проти 200 осіб. Ці списки в основному спрямовані проти російських збройних сил, оборонно-промислових компаній, політичних діячів і ключових фігур, причетних до ракетних ударів Росії по мирному населенню, розкрадання української сільськогосподарської продукції та викрадення українських дітей.
- Додаткові заборони на експорт чутливих предметів подвійного використання та передових технологій. Ці заборони включають дрони та двигуни безпілотників, камуфляжне спорядження, додаткове хімічне/біологічне обладнання, агенти боротьби з масовими заворушеннями та додаткові електронні компоненти, що використовуються у військових системах Росії. Заборона на експорт також поширюється на експорт до третіх країн, де існує ризик перенаправлення та військового використання в Росії.
- Найсуворіші експортні обмеження також поширюються на ще 168 російських підприємств, тісно пов'язаних з російським військово-промисловим комплексом.
- Нові експортні заборони та обмеження на такі товари, як складні генераторні пристрої, портативні комп'ютери та обчислювальні компоненти, друковані схеми, радіонавігаційні системи, радіопристрої дистанційного керування, авіаційні двигуни та частини двигунів, камери та об'єктиви.
- Додаткові обмеження накладаються на надання бізнес-послуг, до яких тепер також входять послуги з дослідження ринку та опитування громадської думки, послуги з технічного тестування та аналізу, рекламні послуги.
- Заборона на транзакції для трьох додаткових російських банків, включаючи позначення Московського кредитного банку та

Дальневосточного банку, і повна заборона на транзакції для Російського банку розвитку регіонів.

- Нова інвестиційна заборона стосується російського гірничодобувного сектору, за винятком видобутку певної сировини.
- Розширена заборона на мовлення чотирьох російських ЗМІ НТВ, Первого каналу, Росія 1 і РЕН ТВ [147].

25 лютого 2023 року – через рік після вторгнення Росії в Україну – ЄС прийняв свій 10-й пакет санкцій проти Росії. Цей пакет складається з додаткових переліків, а також додаткових торгових і фінансових санкцій, зокрема:

- Список 121 фізичної та юридичної особи, які вважаються причетними до війни з Росією через свою військову діяльність, включаючи розробку безпілотників, які використовувалися під час війни, політичні рішення, поширення пропаганди, а також тих, хто причетний до нелюдської депортації та примусового усиновлення українських дітей.
- Заходи, вжиті проти іранських фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у виробництві та постачанні безпілотників і компонентів, які використовувалися російськими військовими під час війни, а також членів і прихильників російської групи найманців Вагнера та її діяльності в інших країнах.
- Додаткові обмеження на експорт чутливих технологій подвійного призначення та передових технологій, які сприяють розвитку російської армії, наприклад електронних компонентів, що використовуються в безпілотах, ракетах, гелікоптерах та інших системах озброєння, рідкоземельних металів і теплові камери.
- Обмеження подвійного призначення стосуються 96 суб'єктів переліку, пов'язаних з російською військовою промисловістю, завдяки чому загальна кількість цих організацій досягла 506.

- Додаткові заборони на імпорт російських високодохідних товарів, включаючи бітум і супутні матеріали, такі як асфальт, синтетичний каучук і сажу.
- Додаткові фінансові санкції щодо трьох російських банків Альфа-Банку, Рос-Банку і Тинькофф Банку, а також Фонду національного багатства РФ і Російської національної перестрахової компанії [147].

23 червня 2023 року ЄС прийняв 11-й пакет санкцій проти Росії. Цей пакет представляє новий інструмент для запобігання обходу та накладає подальші торгові, транспортні та енергетичні обмеження, а також додаткові списки. Пакет включає:

- Подальший перелік 71 фізичної та 33 юридичних осіб, у тому числі вищих військових посадових осіб, осіб, які приймають рішення, осіб, причетних до незаконної депортації українських дітей до Росії, суддів, які ухвалювали політично вмотивовані рішення проти українських громадян, осіб, відповідальних за розграбування культурної спадщини, бізнесменів, пропагандист, а також російські ІТ-компанії, що надають критичні технології та програмне забезпечення російській розвідці, банкам, що працюють на окупованих територіях, і організаціям, які співпрацюють із російськими збройними силами.
- Визначення юридичних осіб третіх країн, що дозволяє ЄС накладати заморожування активів і забороняти надавати кошти таким особам і організаціям, якщо вони значною мірою порушують санкції ЄС.
- Новий інструмент боротьби з обходом, який дозволить ЄС обмежувати продаж, постачання, передачу або експорт певних санкційних товарів і технологій до певних третіх країн, які, як вважають, мають «постійний і особливо високий ризик обходу». Цей захід призначений як «останній засіб», який буде використано, якщо інші засоби втручання виявляться недостатніми [147].

3.3 Перспективи подальшої інтеграції України та участь країн ЄС у повоєнній відбудові

Початок повномасштабної фази російсько-української війни поставив питання подальшого розвитку України в усіх сферах та в усіх напрямках. Одним із них була інтеграція до Європейського Союзу, що стала однією з головних цілей декількох скликань парламентів та урядів. Сприйняття даної війни як боротьби за європейські цінності та самовизначення стали рушієм нової дискусії про пришвидшення вступу України. Проте першим етапом, котрий країна повинна пройти перед повноцінним членством є набуття статусу країни-кандидата на вступ. Саме щодо цього статусу йдеться наразі мова.

Європейська Рада надає країні статус «країни-кандидата» на основі висновку Європейської комісії, складеного після подачі заяви країни на членство в Європейському Союзі (ЄС) [148].

Цей статус не дає країні автоматичного права на вступ до ЄС. Комісія ретельно перевіряє заявку відповідно до критеріїв вступу (Копенгагенські критерії), і процес приєднання починається лише з одноголосного рішення Європейської Ради про початок переговорів [148].

Ці критерії були встановлені Європейською радою в Копенгагені в 1993 році і посилені Європейською радою в Мадриді в 1995 році.

Договір про Європейський Союз встановлює умови (стаття 49) і принципи (стаття 6(1)), яким повинна відповідати будь-яка країна, яка бажає стати членом Європейського Союзу (ЄС), а саме:

- стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, прав людини та повагу й захист меншин;
- функціонуюча ринкова економіка та здатність впоратися з тиском конкуренції та ринковими силами в ЄС;
- здатність брати на себе зобов'язання щодо членства, включаючи здатність ефективно впроваджувати правила, стандарти та політику, які становлять

основу законодавства ЄС («acquis»), і дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу [5].

Натомість «acquis» ЄС – це сукупність спільних прав та обов’язків, які виконуються всіма країнами ЄС. Він постійно розвивається і включає:

- зміст, принципи та політичні цілі Договору;
- законодавство, прийняте на основі застосування Договорів та практики Суду ЄС;
- декларації та резолюції, прийняті ЄС;
- заходи щодо спільної зовнішньої політики та політики безпеки;
- заходи, що стосуються юстиції та внутрішніх справ;
- міжнародні угоди, укладені ЄС та укладені між собою країнами ЄС у сфері діяльності ЄС [149].

Залежно від обставин від країни-кандидата може знадобитися розпочати процес реформ, щоб привести своє законодавство у відповідність із існуючим набором законів і стандартів ЄС та покращити свою інфраструктуру та адміністрування. Під час процесу вступу країна-кандидат отримує фінансову та технічну допомогу, щоб допомогти їй підготуватися до членства в ЄС.

Інструмент передвступної допомоги – це засіб, за допомогою якого ЄС підтримує реформи в регіоні розширення за допомогою фінансової та технічної допомоги з 2007 року.

Передвступна допомога надає підтримку країнам-кандидатам і потенційним кандидатам на членство в Європейському Союзі у процесі досягнення відповідності умовам вступу.

Передвступна фінансова допомога є ключовим елементом передвступної стратегії ЄС і надається за допомогою Інструменту сприяння вступу (Instrument for Pre-Accession Assistance) [150].

На період 2021-2027 років даний інструмент має попередньо узгоджений фінансовий пакет у розмірі 14,162 мільярда євро. Його отримувачами є: Албанія,

Боснія і Герцеговина, Косово, Північна Македонія, Чорногорія, Сербія та Туреччина [150].

Наступним етапом наближення країни-кандидата до повноцінного членства є етап переговорів. Даний етап, безсумнівно, є найскладнішою фазою. Європейська комісія відповідальна за ведення переговорів на основі завчасно окреслених умов, погоджених усіма державами-членами [151]. Загалом, країна-кандидат має відповідати трьом умовам, котрі були згадані вище.

Для моніторингу ефективної реалізації політики та законів ЄС, переговори розділені на понад 30 розділів, які включають такі сфери, як транспортна політика, оподаткування, фінансові послуги, сільське господарство, державні закупівлі [151]. Для допомоги країнам-кандидатам у цьому процесі надається фінансова та технічна допомога. Рада одноголосно вирішує закрити розділ, коли комісія оцінить, що країна-кандидат досягла достатнього прогресу.

Останнім етапом є ратифікація. Після закриття всіх розділів етапу переговорів договір про приєднання подається на розгляд Ради. Рада має схвалити його одноголосно, а потім Європарламент з абсолютною більшістю. Далі договір ратифікують усі 27 держав-членів відповідно до їхніх внутрішніх процедур [152].

Наразі, Україна лиш на шляху отримання статусу країни-кандидата, що не є гарантованим навіть у цей час.

28 лютого 2022 року Україна підписала заявку на вступ до ЄС. Вона була подано до розгляду ЄС того ж дня [153]. У день, коли Україна звернулася зі своїм запитом, президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн сказала, що «вони одні з нас, і ми хочемо, щоб вони були з нами». Але вона також згадала про процес, який буде відбуватися «з часом» [153]. Після звернення Зеленського до Європарламенту 1 березня він закликав ЄС працювати над наданням Україні статусу кандидата на вступ в ЄС.

На саміті лідерів ЄС десятого та одинадцятого березня країни-члени заявили, що «Україна належить до нашої європейської родини» [154]. Вони сказали, що Рада ЄС швидко відповіла, запросивши Європейську комісію надати

свій висновок щодо заявки України. Водночас лідери ЄС заявили, що ЄС поглиблюватиме своє партнерство з Україною та підтримуватиме її на «своєму європейському шляху» [154]. Лідери ЄС на засіданні Європейської ради 24 березня підтвердили цю позицію.

Після російського вторгнення президенти Болгарії, Чехії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини та Словенії виступили зі спільною заявою, в якій закликали ЄС надати Україні статус «кандидата» та розпочати переговорний процес щодо вступу до ЄС [155]. Інші країни, зокрема Хорватія, Румунія та Італія, також надали підтримку.

Інші країни-члени прийняли більш обережний тон. На саміті лідерів у березні президент Франції Макрон заявив, що було б несправедливо говорити «ніколи», але відкриття процедури вступу з країною, що перебуває у стані війни, неможливе. Прем'єр-міністр Нідерландів Марк Рютте заявив, що не може бути «швидкої процедури» і що країни Західної Європи погоджуються з цим. Пізніше він попередив, що надання Україні преференцій може стати проблемою для західнобалканських країн, які проводять процес інтеграції довше.

Франція та Нідерланди є одними з держав-членів, які більш скептично ставляться до розширення. Франція запропонувала більш суворий процес вступу та серед держав-членів стурбована дрейфом до недемократичних практик в інших державах-членах, які приєдналися з 2004 року. Це також призвело до більш широких закликів до реформування ЄС щодо прийняття рішень перед погодженням на подальше розширення. Що стосується України, то деякі держави-члени стурбовані корупцією, нестабільністю її інститутів та станом її економіки.

Президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн під час візиту до України, що відбувся восьмого квітня цього року, надала Президенту України опитувальник для заповнення [156]. Дане дійство стало початком для рішення Європейським Союзом щодо надання Україні статусу країни-кандидата.

Опитувальник визначає, чи відповідає країна вимогам для того, щоб стати офіційним членом Європейського Союзу. У випадку, якщо Європейська комісія

рекомендує країну для членства, вона стає офіційним кандидатом на членство і рухається до початку офіційних переговорів.

Опитувальники використовуються ЄС для оцінки готовності країн-претендентів до членства за трьома критеріями вступу, які були визначені на Раді ЄС у Копенгагені в 1993 році.

На вісімнадцяте квітня Україна завершила заповнення першої частини даного опитувальника [157]. А вже дев'ятого травня й друга частина опитувальника була передана представнику ЄС в Україні [88]. Остаточне рішення щодо надання Україні статусу країни-кандидата очікується із результатами зустрічі Європейської Ради, що відбудеться двадцять третього та двадцять четвертого червня [158].

23 червня 2022 року лідери країн Європейського Союзу ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС.

За словами Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольги Стефанішиної, рішення Європейської Ради започатковує правовий механізм, за допомогою якого Україна рухатиметься до повноцінного членства в ЄС, одночасно опрацьовуючи рекомендації Єврокомісії. вже почалося. Наприклад, у понеділок Верховна Рада надіслала дуже позитивний сигнал, ухваливши декілька важливих законів, які роками чекали політичної підтримки, зокрема ратифікацію Стамбульської конвенції та Антикорупційну стратегію.

Окрім офіційно-правового закріплення європейського майбутнього України, статус кандидата на членство в ЄС надає Україні низку інших переваг на євроінтеграційному шляху, зокрема:

- Початок масштабної трансформації країни – підготовка до членства в ЄС передбачає наближення рівня життя, добробуту та правового захисту українців, як у країнах ЄС;
- Доступ до фінансування – Україна матиме доступ до фінансової допомоги для країн, які готуються до вступу в ЄС, включаючи гранти, інвестиції чи технічну допомогу;

- Залучення інвестицій – у ході реформ Україна стане більш привабливою для іноземних інвесторів, а країни ЄС розглядатимуть інвестиції в Україну як інвестиції у зростання та зміцнення ЄС;
- Розвиток співпраці – Україна братиме участь у програмах та ініціативах ЄС, відкритих для країн ЄС та країн-кандидатів.

Ольга Стефанішина також повідомила, що до кінця цього року парламент підготує до голосування понад 30 євроінтеграційних законопроектів.

Зараз на Україну чекає складний і тривалий процес переговорів про повноправне членство, в основі якого має бути відбудова країни, а також законодавче, економічне, соціальне та технологічне наближення до стандартів ЄС. Але, за словами віце-прем'єр-міністра, план реформ, представлений Єврокомісією у висновку, відповідає нашим інтересам.

14 грудня 2023 року лідери Європейського Союзу на саміті в Брюсселі схвалили рекомендацію Європейської комісії про відкриття переговорів про вступ із Україною та Молдовою.

Рішення лідерів ЄС означає, що Європейська комісія без подальшого відтермінування починає готувати технічні аспекти переговорів з Україною про членство (так звану переговорну рамку). Її можуть затвердити на наступному саміті ЄС навесні 2024 року, якщо буде визнано, що Україна виконала всі попередні критерії Єврокомісії.

РФ за три місяці повномасштабної війни вчинила величезні руйнування в багатьох містах України. За допомогою авіації, РСЗВ, артилерії та іншого озброєння були пошкоджені й знищені Маріупіль, Харків, Чернігів, Суми, Сіверськодонецьк та багато інших міст. Очевидно, що кінець війни буде рано чи пізно й виникає питання подальшої відбудови України, пошматованої війною. Наразі є цілком зрозумілим, що значна частина коштів та допомоги в цій справі буде забезпечена нашими партнерами та союзниками, одним із яких є Європейський Союз.

Європейський Союз розглядає можливість випуску спільного боргу для фінансування довгострокової реконструкції України, яка може обійтися в сотні мільярдів євро [159].

Загальна відбудова України вимагатиме всебічної підтримки для відновлення країни після війни, створення підвалин вільної та процвітаючої країни.

Зусилля з відбудови мають базуватися на причетності України, тісній співпраці та координації з допоміжними країнами та організаціями, а також на стратегічному партнерстві України з Європейським Союзом. Реконструкція також потребує мобілізації ресурсів на регіональному та місцевому рівнях. Співпраця та програми, закладені у партнерство між містами та регіонами Європейського Союзу та України, збагатять та прискорять відбудову. Вже можна передбачити чотири основні стовпи реконструкції:

- Відбудова країни, зокрема інфраструктури, медичних центрів, житла та шкіл, а також цифрової та енергетичної систем відповідно до найновіших європейських політик та стандартів;
- Продовження модернізації держави та її інституцій для забезпечення належного управління та поваги до верховенства права шляхом надання підтримки адміністративного потенціалу та технічної допомоги, у тому числі на регіональному та місцевому рівнях;
- Реалізація структурного та регуляторного порядку денного з метою поглиблення економічної та соціальної інтеграції України з ЄС відповідно до її європейського шляху [160];

Зусилля з відновлення мають очолювати українська влада в тісному партнерстві з Європейським Союзом та іншими ключовими партнерами, такими як партнери G7 та G20, а також міжнародними фінансовими установами та міжнародними організаціями.

Буде створено міжнародну координаційну платформу «Платформу відбудови України» під керівництвом Європейської Комісії, яка представляє Європейський Союз та український уряд. Платформа об'єднає партнерів та

організацій, включаючи країни-члени ЄС, інших двосторонніх та багатосторонніх партнерів, а також міжнародні фінансові установи. Український парламент та Європейський парламент братимуть участь як спостерігачі. Таким чином, він діятиме як загальна і єдина точка для всіх дій з відбудови України [160].

Платформа має об'єднати під одним «дахом» як підтримку від ЄС, так й інші ініціативи, започатковані іншими партнерами, такими як Трастовий фонд Світового банку або керований рахунок Міжнародного валютного фонду, забезпечуючи плавний розподіл праці між різними партнерами, уникаючи дублювання та сприяючи синергії, у тому числі шляхом спільного співфінансування конкретних проєктів.

ЄС готовий надати значну частину із загальних зусиль міжнародної спільноти у відбудові України. Спільний підхід ЄС до відбудови України відповідав би інтересам держав-членів та самої України, допомагаючи створити умови для вільної, демократичної, процвітаючої та стабільної України як частини європейської сім'ї [160]. Крім того, фінансові механізми ЄС забезпечують найкращі гарантії належного використання коштів.

Структура внеску ЄС у відбудову України складатиметься з таких напрямків:

- Механізм «Відновити Україну», новий фінансований інструмент ЄС, спеціально призначений для фінансування зусиль з реконструкції та інтеграції економіки України до ЄС;
- Підтримка існуючих програм ЄС, включаючи гарантії в рамках Сусідства, Розвитку та Міжнародного Співробітництва [160].

Відбудова та підтримка стійкості – включно з гуманітарною допомогою, яку потрібно буде посилити та впроваджувати відповідно до гуманітарних принципів – повинні йти пліч-о-пліч протягом ряду років, щоб піклуватися про найбільш уразливі частини населення, наприклад як внутрішньо переміщені особи, діти, жертви війни, у тому числі жертви сексуального насильства, меншини, особи з обмеженими можливостями, люди, які потребують захисту.

Програма «RebuildUkraine» стане основним юридичним інструментом підтримки Європейським Союзом плану реконструкції шляхом поєднання грантів і позик. Вона буде закладена в бюджет ЄС, забезпечуючи тим самим прозорість, підзвітність та надійне фінансове управління цією ініціативою. Механізм буде відповідати українському порядку денному реформ, керованим ЄС, і тому його впровадження має здійснюватися з метою допомогти Україні відновити її економіку з чітким зв'язком з інвестиціями та реформами. Вона базуватиметься на досвіді фінансування інвестицій та реформ у рамках Механізму відновлення та стійкості всередині ЄС, адаптованого до безпрецедентних викликів відбудови України та супроводження її на європейському шляху [160].

Сам Механізм мав би специфічну структуру управління, яка забезпечувала б повну підпорядкованість Україні. Це забезпечить, щоб інвестиції, в тому числі в стратегічну цифрову, транспортну та енергетичну інфраструктури, були приведені у відповідність до кліматичної та екологічної політики та стандартів ЄС.

Реформи допомогли б подальшій інтеграції української економіки в єдиний ринок, покращивши бізнес-середовище для залучення необхідних прямих іноземних інвестицій, сприяли б створенню робочих місць та поступовому узгодженню та дотриманню законодавства ЄС [160]. Це зробить значний акцент на належному врядуванні, верховенстві права, надійному фінансовому управлінні, а також на боротьбі з корупцією.

Хоча міжнародні зусилля з надання короткострокової допомоги та припинення російської агресії тривають, настав час дивитися вперед і готуватися до масштабних зусиль з відновлення, які наступлять після. Цю роботу має очолювати Україна за сильної та стійкої підтримки з боку Європейського Союзу та міжнародних партнерів.

3.4 Чорноморська зернова ініціатива та роль ЄС у сприянні українського експорту

Чорноморська зернова ініціатива [161] (або Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів; у ЗМІ зазвичай називається зерною угодою) — угода між Росією, Україною, Туреччиною та Організацією Об'єднаних Націй (ООН) під час вторгнення Росії в Україну.

Вторгнення в лютому 2022 року призвело до повної зупинки морських поставок зерна з України, яка раніше була великим експортером через Чорне море. Крім того, Росія тимчасово призупинила експорт зерна, що ще більше погіршило ситуацію. Це призвело до зростання світових цін на продовольство та загрози голоду в країнах з низьким рівнем доходу, а також звинувачень у тому, що Росія використовує продовольчу зброю.[1662] Щоб вирішити цю проблему, у квітні почалися дискусії, організовані Туреччиною (яка контролює морські шляхи з Чорного моря) і підтримані ООН. Відповідну угоду було підписано в Стамбулі 22 липня і діятиме 120 днів. Липнева угода створила процедури безпечного експорту зерна з певних портів, щоб спробувати вирішити світову продовольчу кризу. У Туреччині було створено спільний координаційно-інспекційний центр, секретаріатом якого є ООН.

Первісна угода мала закінчитися 19 листопада 2022 року. Росія призупинила свою участь в угоді на кілька днів через атаку безпілотників на російські військово-морські кораблі в іншому місці в Чорному морі, але знову приєдналася після посередництва. 17 листопада 2022 року ООН і Україна оголосили, що угоду продовжено ще на 120 днів. У березні 2023 року Туреччина та ООН оголосили, що вони забезпечили друге продовження щонайменше ще на 60 днів [163]. У травні 2023 року угоду знову продовжили на 60 днів і закінчилися 18 липня [163].

До середини липня 2023 року з українських портів успішно відбуло понад 1000 рейсів, які перевезли майже 33 мільйони тонн зерна та інших продуктів харчування до 45 країн світу [164].

Влітку 2023 року Росія неодноразово заявляла, що вийде з угоди в липні 2023 року, якщо її вимоги не будуть виконані [164]. До 17 липня 2023 року не було досягнуто жодної нової угоди про продовження угоди, через що термін дії угоди закінчився.

Після провалу перемовин щодо продовження угоди Європейський Союз засудив рішення РФ припинити Чорноморську зернову ініціативу. Керівництво ЄС заявило, що своїм рішенням РФ ще більше посилює глобальну кризу продовольчої безпеки, яку вона створила своєю агресивною війною проти України та блокадою українських морських портів; РФ повинна припинити незаконне блокування українських морських портів і дозволити свободу судноплавства в Чорному морі [165].

За словами Європейської Ради, Чорноморська зернова ініціатива мала вирішальне значення для забезпечення експорту українського зерна на світові ринки, допомагаючи вразливим верствам населення, які цього потребують [165].

Разом із «Шляхами солідарності» між ЄС та Україною часткове відкриття чорноморських портів відіграло важливу роль у стабілізації та зниженні безпрецедентно високих цін на продукти харчування, спричинених агресивною війною РФ проти України. Ціни на основні продукти харчування в усьому світі невпинно знижувалися протягом 2023 року, у результаті чого індекс цін на продовольство знизився на 23% порівняно з піком, досягнутим у березні 2022 року [166].

Чорноморська зернова ініціатива дозволила безпечно експортувати майже 33 мільйони тонн зерна та продуктів харчування до 45 країн на понад тисячі суден [166]. Це включає значну кількість зерна, відправленого суднами, зафрахтованими Всесвітньою продовольчою програмою (ВПП) для підтримки її гуманітарних операцій в Афганістані, Ефіопії, Кенії, Судані, Сомалі та Ємені. Навіть протягом війни Україна залишалася найбільшим постачальником

пшениці для ВПП у 2022 році, постачаючи більше половини світових закупівель пшеничного зерна [166].

Навіть не зважаючи на провал перемовин, ЄС пообіцяв докласти всіх зусиль, щоб продовжувати підтримувати своєчасну та стабільну доставку всіх товарів, особливо сільськогосподарської продукції, на світові ринки через «Шляхи солідарності» між ЄС та Україною.

Із початку російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року український експорт зерна був серйозно порушений. Понад чотири місяці російські військові кораблі блокували українські порти в Чорному морі.

У період з липня 2022 року по липень 2023 року існувала угода між ООН, Туреччиною та РФ щодо дозволу експорту через безпечний морський гуманітарний коридор у Чорному морі. За час реалізації ініціативи з трьох українських портів (Чорноморськ, Одеса та Південний) з України вийшло понад 1000 суден із зерном та іншими продовольством [167].

17 липня 2023 року Росія оголосила про своє рішення припинити Чорноморську зернову ініціативу.

Станом на липень 2023 року в рамках Чорноморської зернової ініціативи було експортовано майже 33 мільйони тонн зерна та інших продуктів харчування.

Понад 50% вантажу становила кукурудза, зерно, яке найбільше постраждало від завалів українських зерносклади на початку війни (рис 3.2.). Його потрібно було швидко перенести, щоб звільнити місце для пшениці з літнього врожаю [167].

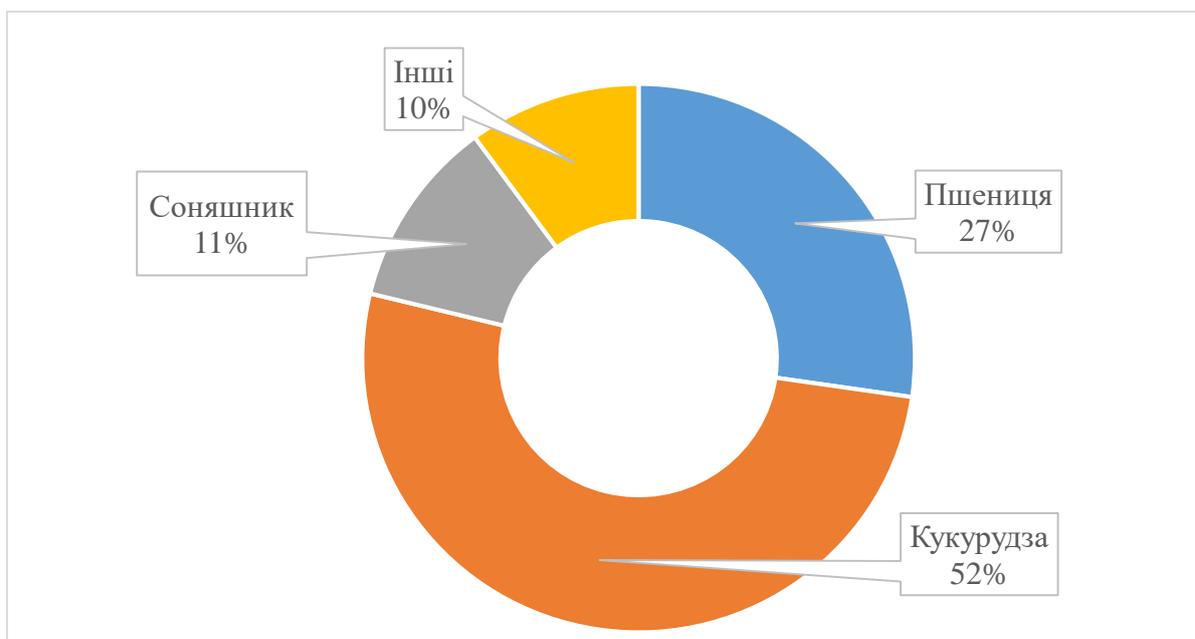

Рис. 3.2. Статті експорту України через «Зерновий коридор» з липня 2022 до липня 2023 [167]

65% пшениці, експортованої в рамках Чорноморської зернової ініціативи, потрапило до країн, що розвиваються (рис. 3.3.).

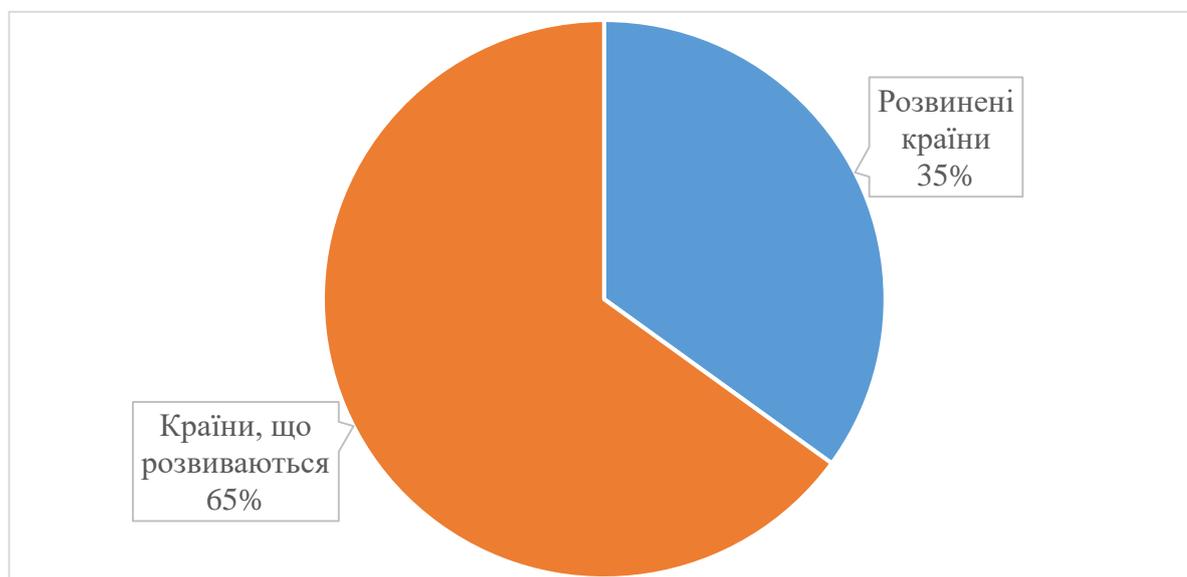

Рис. 3.3. Пункти призначення експортованої пшениці за 2022-2023 роки [167]

Кукурудза майже порівну експортувалася в розвинені країни та країни, що розвиваються.

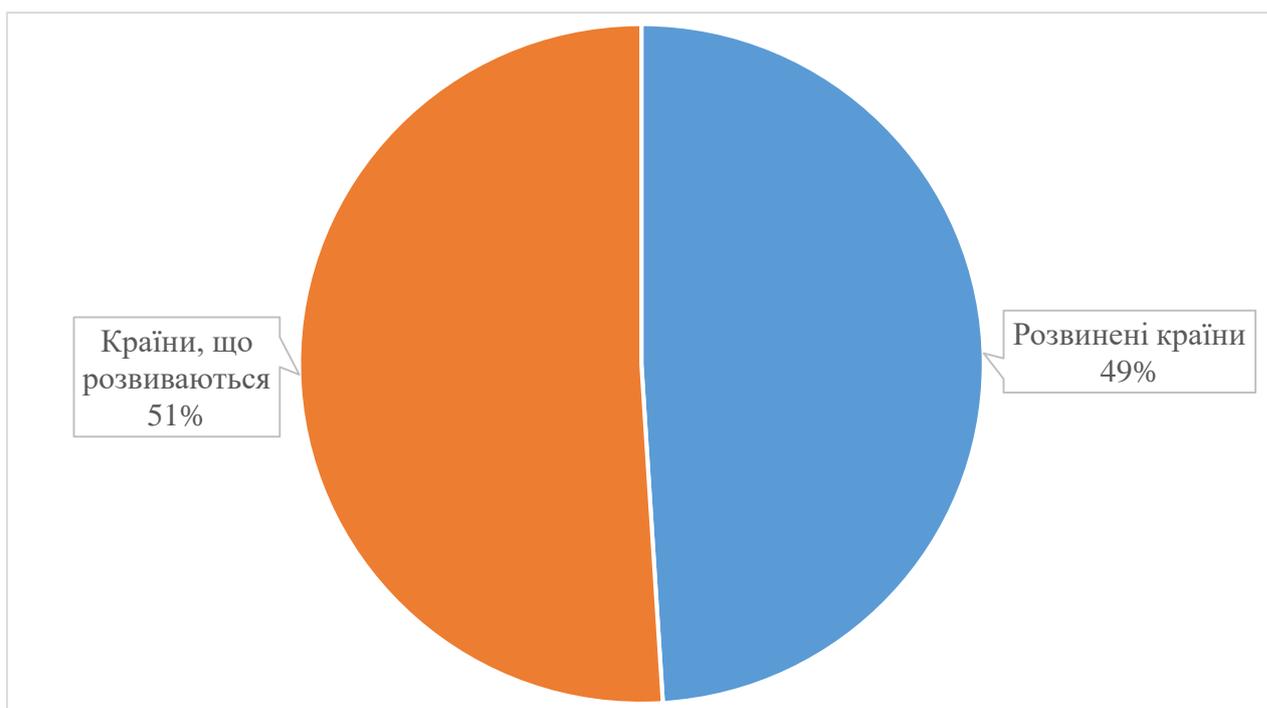

Рис. 3.4. Призначення експортованої кукурудзи за 2022-2023 роки [167]

Всесвітня продовольча програма ООН також відвантажувала пшеницю з чорноморських портів. Станом на липень 2023 року програма закупила в Україні 80% запасів зерна проти 50% до війни. За час реалізації ініціативи з українських портів до Ефіопії, Ємену, Афганістану, Судану, Сомалі, Кенії та Джибуті відправлено понад 725 тис. тонн пшениці [166].

Вторгнення РФ в Україну спричинило значне зростання цін на продукти харчування на світових ринках. Особливо різко зросли ціни на зерно.

Обидві лінії солідарності (маршрути, створені ЄС, щоб допомогти Україні експортувати її сільськогосподарську продукцію, серед інших продуктів) і Чорноморська зернова ініціатива помітно сприяли зниженню цін.

У рамках відповіді ЄС на солідарність з Україною Європейська комісія представила низку дій, щоб допомогти Україні експортувати сільськогосподарську продукцію. Після вторгнення РФ в Україну та блокування нею українських портів українське зерно та інші сільськогосподарські товари більше не могли доставлятися до місця призначення. Ситуація загрожувала глобальній продовольчій безпеці, і виникла нагальна потреба створити альтернативні логістичні маршрути з використанням усіх відповідних видів транспорту.

У травні 2022 року Комісія виклала план дій щодо створення «шляхів солідарності», щоб Україна могла експортувати зерно, а також імпортувати товари, які їй потрібні, від гуманітарної допомоги до кормів для тварин і добрив [167].

Комісар з питань транспорту Адіна Валеан сказала: «20 мільйонів тонн зерна мають залишити Україну менш ніж за три місяці за допомогою інфраструктури ЄС. Це гігантський виклик, тому важливо координувати й оптимізувати логістичні ланцюги, створювати нові маршрути й уникати, наскільки це можливо, вузьких місць [167]. Наше повідомлення стосується надзвичайних рішень, а також середньострокових і довгострокових заходів для кращого з'єднання та інтеграції інфраструктури України з інфраструктурою ЄС. Для отримання як короткострокових, так і довгострокових рішень ми працюватимемо з українською владою та в тісній співпраці, особливо з сусідніми державами-членами, які не шкодували зусиль, щоб допомогти під час цієї кризи».

Незважаючи на негайні зусилля ЄС та його держав-членів полегшити перетин кордону між Україною та ЄС, тисячі вагонів та вантажівок були в черзі на оформлення з українського боку. Тоді середній час очікування вагонів становить 16 днів, а на деяких кордонах – до 30 днів [167]. Очевидно, що умови, котрі склалися на сьогодні, погіршили ці показники. Проте ініціатива досі функціонує та допомагає Україні здійснювати зовнішньоекономічну діяльність.

Серед проблем – різна ширина колії: українські вагони несумісні з більшістю залізничної мережі ЄС, тому більшість товарів потрібно перевантажувати у вантажівки чи вагони, які відповідають стандартній колії ЄС. Цей процес займає багато часу, а потужностей для перевалки вздовж кордонів мало.

Щоб усунути ці перешкоди та створити доріжки солідарності, Комісія разом з державами-членами та зацікавленими сторонами працюватиме над такими пріоритетними діями в короткостроковій перспективі:

– Додатковий вантажний рухомий склад, судна та вантажівки: Комісія закликає учасників ринку ЄС терміново надати додаткові транспортні засоби. Для того, щоб узгодити попит і пропозицію та встановити відповідні контакти, Комісія створить логістичну платформу для пошуку партнерів і попросить держави-члени призначити спеціальні контактні пункти Solidarity Lanes .

– Пропускна здатність транспортних мереж і перевантажувальних терміналів: українські сільськогосподарські експортні поставки мають бути пріоритетними, а менеджери інфраструктури повинні надати залізничні слоти для цього експорту. Комісія також закликає гравців ринку терміново перевести мобільні зерноавантажувачі на відповідні прикордонні термінали для прискорення перевалки. Угода про автомобільний транспорт з Україною також усуне вузькі місця. Щоб заохотити транспортних операторів ЄС дозволити своїм транспортним засобам в'їзд в Україну, Комісія також дослідить варіанти фінансових гарантій поповнення.

– Митні операції та інші інспекції: Комісія закликає національні органи влади застосовувати максимальну гнучкість і забезпечити належний персонал для прискорення процедур у пунктах перетину кордону.

– Зберігання товарів на території ЄС: Комісія оцінить доступні складські потужності в ЄС і координуватиме дії з державами-членами, щоб допомогти забезпечити більше потужностей для тимчасового зберігання українського експорту [167].

У середньостроковій та довгостроковій перспективі Комісія також працюватиме над підвищенням інфраструктурної спроможності нових експортних коридорів та встановленням нових інфраструктурних сполучень у рамках реконструкції України.

На цьому тлі Комісія прийняла Рішення з метою підписання угоди високого рівня з Україною, оновивши карти Транс'європейської транспортної

мережі (TEN-T), як частину політики Комісії щодо розширення TEN- T до сусідніх країн [167].

ВИСНОВКИ

Ефективність діяльності Європейського Союзу, його економічна сила й особливості репутації завжди визначали переваги у виборі України. Цінності, принципи та норми, на яких ґрунтується ЄС, стали догмами в будівництві держави. Вимоги та умови, які повинні бути виконані перед вступом, надають цьому об'єднанню значні переваги. Трансформація постсоціалістичних країн, яка відбувалася різними методами, досягла рівня країн Західної Європи та дозволила їм стати повноправними членами Європейського Союзу. З цього позитивного досвіду Україна та багато її громадян висловлюють прагнення зайняти своє місце серед цих країн. Таким чином, довга історія відносин між Україною та ЄС наповнена багатьма подіями, які кардинально змінювали політичну, соціокультурну та економічну ситуацію всередині країни.

Хоча формальні відносини між Європейським Союзом та Україною встановлені були вже в перші роки після відновлення української незалежності, перший офіційний документ, який мав вагу, був укладений лише у 1994 році та ратифікований у 1998 році. Незважаючи на певну затримку його втілення, наявність цього документу відіграла роль маркера та старту політичного діалогу між Україною та Європейським Союзом. Детальність та скрупульозність опису статей свідчать про те, що ця угода задумувалася як джерело не лише декларативних цілей, а й подальшої співпраці в багатьох галузях та щодо численних питань. Це був лише початок політико-економічного контакту, і наступні дискусії, угоди, зустрічі та саміти довели, що процес запущений.

Певна невизначеність політичного курсу України, відома також як "багатовекторність", ускладнювала хід інтеграційних процесів у двосторонніх відносинах. Залежність від Російської Федерації та відсутність бажання впроваджувати реформи спричинили пригальмування і не дуже швидкий процес інтеграції. Однак початок Помаранчевої революції в 2004 році після сфальсифікованих виборів та перемоги Віктора Ющенка сприяли відновленню

та поживленню двостороннього діалогу між Україною та Європейським Союзом.

Яскравою та практичною ознакою покращення є збільшення інвестицій із країн Європейського Союзу до України. Хоча обсяг інвестицій може бути невеликим порівняно з іншими країнами, відсоткове зростання в цьому напрямку свідчить про підвищений рівень довіри до України. Навіть глобальна криза 2008 року, яка суттєво вразила українську економіку, не призвела до значного спаду інвестицій, що свідчить про відсутність зменшення рівня довіри до України. Навіть за уряду Януковича, який був відомий своєю недемократичною політикою, темпи інвестицій зберігалися й навіть збільшувалися.

Після політичних переслідувань в Україні та зупинення перемовин щодо угоди про асоціацію через дії влади, подальші події драматично змінили хід відносин. Непідписання Угоди про асоціацію тодішнім президентом викликало Революцію Гідності та самоусунення Януковича, що стало поворотним моментом.

Саме після цих подій розпочалася активна збройна агресія з боку Росії, яка залишилася недостатньо покараною за порушення системи світової безпеки та міжнародного права. Нерішучість у реакції на ці дії призвела до більшої катастрофи.

Питання відносин між Україною та Європейським Союзом виявилось складним і неоднозначним. Відданість європейському шляху не підлягає сумнівам, оскільки це визначається не лише політичними чи економічними цілями, а й світоглядом та історією. Проте реалізація цього вибору тісно пов'язана з політикою.

Нерішучість основних європейських лідерів, яка проявилася як щодо запровадження покарань для порушників світового порядку, так і щодо необхідних заходів для запобігання повторенню таких порушень, справді вразила репутаційну складову Європейського Союзу. Невизначеність стосовно раніше висловлених заяв про "відкриті двері" викликає занепокоєння як серед українських громадян, так і серед української влади.

Незважаючи на ці негативні аспекти взаємин, Україна віддано слідує своєму шляху, попри те, що це рішення призводить до великої ціни, яку країна сплачує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. PARTNERSHIP AND COOPERATION AGREEMENT between the European Communities and their Member States, and Ukraine [Електронний ресурс]. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A21998A0219%2802%29#document1>.
2. PCA with Ukraine enters into force [Електронний ресурс] // European Commission. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_98_198.
3. VIENNA EUROPEAN COUNCIL 11 AND 12 DECEMBER 1998 PRESIDENCY CONCLUSIONS [Електронний ресурс] // European Parliament. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: https://www.europarl.europa.eu/summits/wie1_en.htm.
4. SOLODKY S. One European official cannot imagine Ukraine as EU member [Електронний ресурс] / Serhiy SOLODKY // The Day. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.day.kyiv.ua/en/article/day-after-day/one-european-official-cannot-imagine-ukraine-eu-member>.
5. Bransten J. Ukraine: Kuchma Delivers Upbeat, Pro-Western State-Of-The-Nation Address; Analysts Skeptical [Електронний ресурс] / Jeremy Bransten // RadioFreeEurope. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rferl.org/a/1100029.html>.
6. Yushchenko sees Ukraine in EU [Електронний ресурс] // EURACTIV. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euractiv.com/section/mid-south/news/yushchenko-sees-ukraine-in-eu/>.
7. BEUNDERMAN M. Blow to Kiev as Brussels closes door to further enlargement [Електронний ресурс] / MARK BEUNDERMAN // EUobserver. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://euobserver.com/eu-political/20289>.
8. European Parliament resolution on the results of the Ukraine elections [Електронний ресурс] // European Parliament. – 2005. – Режим доступу до

- ресурсу: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2005-0009_EN.pdf?redirect.
9. THE EU'S ENLARGEMENT POLICY [Електронний ресурс] // COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52005DC0561>.
10. Про призначення А. Веселовського Представником України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу): Указ Президента України від 17.03.2008 р. № 230/2008 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/230/2008#Text>.
11. EU-Ukraine Association Agenda* to prepare and facilitate the implementation of the Association Agreement [Електронний ресурс] // European Commission. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/action_plans/2010_eu_ukraine_association_agenda_en.pdf.
12. Іна К. Угода про створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом. Потенціал для реформування українського суспільства та модернізації української економіки [Електронний ресурс] / Кірш ван дер Ватер Іна // Фонд ім. Фрідріха Еберта. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/08442.pdf>.
13. New enhanced agreement between Ukraine and EU called “Agreement on Association” [Електронний ресурс] // UNIAN. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unian.info/world/131960-new-enhanced-agreement-between-ukraine-and-eu-called-agreement-on-association.html>.
14. MIGRATION MANAGEMENT [Електронний ресурс] // IOM – Режим доступу до ресурсу: <https://ukraine.iom.int/migration-management>.
15. RETTMAN A. Ukraine diplomats take risk on EU application [Електронний ресурс] / ANDREW RETTMAN // EUobserver. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://euobserver.com/world/28676>.

16. BEATTY A. Ukraine presses for deeper ties after crisis [Электронный ресурс] / ANDREW BEATTY // EUobserver. – 2004. – Режим доступа до ресурсу: <https://euobserver.com/world/18004>.
17. Yanukovich: Laws for creation of Ukrainian-EU free trade zone will be adopted in June [Электронный ресурс] // KyivPost. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/yanukovich-laws-for-creation-of-ukrainian-eu-free-67511.html>.
18. Integration into EU unchanged priority of Ukraine's policy, says foreign minister [Электронный ресурс] // KyivPost. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/integration-into-eu-unchanged-priority-of-ukraines-66824.html>.
19. Fule: Deepening of relations between Russia and Ukraine – no threat to EU integration [Электронный ресурс] // KyivPost. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/fule-deepening-of-relations-between-russia-and-ukr-66518.html>.
20. Alexe T. EU, Ukraine Agree On 'Road Map' For Visa-Free Travel [Электронный ресурс] / Theodor Alexe // RadioFreeEurope. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.rferl.org/a/2227271.html>.
21. Visa liberalisation with Moldova, Ukraine and Georgia [Электронный ресурс] // European Commission – Режим доступа до ресурсу: https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/international-affairs/collaboration-countries/visa-liberalisation-moldova-ukraine-and-georgia_en.
22. CEPS Publications [Электронный ресурс] // CEPS – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/>.
23. EU criticizes Ukraine's Oct. 28 parliamentary election [Электронный ресурс] // KyivPost. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/oct-28-parliamentary-election/eu-criticizes-ukraines-oct-28-parliamentary-election-316005.html>.
24. German ambassador: Association agreement unlikely to be signed unless Tymoshenko is free [Электронный ресурс] // KyivPost. – 2012. – Режим

- доступу до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/german-ambassador-association-agreement-unlikely-t-122991.html>.
25. EU leaders: Ratification of Association Agreement and DCFTA depends on settlement of Tymoshenko-Lutsenko issue [Електронний ресурс] // KyivPost. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/eu-leaders-ratification-of-association-agreement-a-310272.html>.
26. 3209th FOREIGN AFFAIRS Council meeting [Електронний ресурс] // COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/134136.pdf.
27. Ukraine rejects pre-conditions for EU deal [Електронний ресурс] // EURACTIV. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/ukraine-rejects-pre-conditions-for-eu-deal/>.
28. Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: Заява Верховної Ради України від 22.02.2013 № 30-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/30-18#Text>.
29. 16th EU-Ukraine Summit: Joint Statement [Електронний ресурс] // COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/135667.pdf.
30. EU to Ukraine: Reforms necessary for trade pact [Електронний ресурс] // KyivPost. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/eu-ukraine-relations/eu-to-ukraine-reforms-necessary-for-trade-pact-320910.html>.
31. План першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2013 рік [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних

- справ України. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://mfa.gov.ua/news/1137-plan-pershochergovih-zahodiv-shhodo-integraciji-ukrajini-do-jevropejsykogo-sojuzu-na-2013-rik>.
32. Rybak: Parliament to adopt remaining EU integration laws at autumn session [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/general/154962.html>.
33. Про помилування засуджених: УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №197/2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/1972013-15198>.
34. Янукович закликав депутатів до порозуміння [Електронний ресурс] // РадіоСвобода. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25093992.html>.
35. Ukraine's Cabinet Backs EU Association Agreement [Електронний ресурс] // RadioFreeEurope. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rferl.org/a/ukraine-eu-membership-association-agreement-government-approve/25109791.html>.
36. EU-Ukraine Association Agreement to be signed, Ukraine to go to Europe - speaker [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://interfax.com/newsroom/top-stories/47811/?sphrase_id=90901.
37. Rada votes down all bills on allowing Tymoshenko's medical treatment abroad [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/general/175989.html>.
38. Ukraine drops EU plans and looks to Russia [Електронний ресурс] // Al Jazeera. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.aljazeera.com/news/2013/11/21/ukraine-drops-eu-plans-and-looks-to-russia/>.
39. EU's Barroso agrees to meet Ukrainian officials [Електронний ресурс] // EuroNews. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dailymotion.com/video/x17wy88>.

40. Ukraine proposes EU develop 'roadmap' for association, estimates needed aid at EUR 10 b - Arbuzov [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/economic/178571.html>.
41. Russian bailout masks Ukraine's economic mess [Електронний ресурс] // BBC. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/business-25430980>.
42. EU-Ukraine partnership treaty not to infringe on Russia's interests, says EU Council president [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/general/183230.html>.
43. Ukraine's association with EU doesn't contradict observer status in Customs Union - Kremlin [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/general/183445.html>.
44. Rybak says EU-Ukraine Association Agreement can be signed without FTA [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/general/183388.html>.
45. Ukraine to resume association agreement talks with EU after winter holidays, says foreign minister [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/general/183673.html>.
46. The General Agreement on Tariffs and Trade [Електронний ресурс] // ГАТТ. – 1947. – Режим доступу до ресурсу: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_01_e.htm.
47. Exports and imports by Member States of the EU/third countries [Електронний ресурс] // Eurostat. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_EXI/default/table?lang=en&category=na10.nama10.nama_10_ma.
48. Зовнішня торгівля України товарами [Електронний ресурс] // Укрстат. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2002/zd/ztt/arh_ztt2002.html.

- 49.Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс] // Укрстат. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
- 50.Товарна структура зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] // Укрстат. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2012_u.html.
- 51.EU-Ukraine Summit [Електронний ресурс] // COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_05_337.
- 52.European Parliament resolution of 13 March 2014 on the invasion of Ukraine by Russia [Електронний ресурс] // European Parliament. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2014-0248_EN.html.
- 53.EU freezes Yanukovich, Ukraine assets after only minimal progress in Paris [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/eu-freezes-yanukovich-ukraine-assets-after-only-minimal-progress-in-paris/a-17478426>.
- 54.Про звільнення з посад членів Кабінету Міністрів України: ПОСТАНОВА Верховної Ради України від 27.02.2014 № 801-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/801-VII#Text>.
- 55.Croft A. European Union signs landmark association agreement with Ukraine [Електронний ресурс] / Adrian Croft // Reuters. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-eu-agreement-idUSBREA2K0JY20140321>.
- 56.MEPs cut customs duties on imports from Ukraine [Електронний ресурс] // European Parliament. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/ukraine/20140331IPR41177/meps-cut-customs-duties-on-imports-from-ukraine>.

57. COUNCIL DECISION of 14 April 2014 providing macro-financial assistance to Ukraine [Електронний ресурс] // COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014D0215&from=HU>.
58. EU signs pacts with Ukraine, Georgia and Moldova [Електронний ресурс] // BBC. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-28052645>.
59. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ЗАКОН УКРАЇНИ від 16.09.2014 № 1678-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>.
60. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
61. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A22013A1018%2801%29>.
62. RETTMAN A. Georgia, Moldova, and Ukraine cement EU ties [Електронний ресурс] / ANDREW RETTMAN // EUobserver. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://euobserver.com/world/124792>.
63. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A22013A1018%2801%29>.
64. Mike Blanchfield. Freeland's view of global clash of ideologies has Putin, Russia at its heart [Електронний ресурс] / Mike Blanchfield // CTV News. –

2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ctvnews.ca/politics/freeland-s-view-of-global-clash-of-ideologies-has-putin-russia-at-its-heart-1.3894893>.
- 65.Rada removes Yanukovich from office, schedules new elections for May 25 [Электронный ресурс] // Interfax. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/general/192030.html>.
- 66.Live Blog: Ukraine In Crisis [Электронный ресурс] // Radio Free Europe/Radio Liberty. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.rferl.org/a/26805126/lbl1lbi55555.html>.
- 67.Jolanta Darczewska. The anatomy of Russian information warfare. The Crimean operation, a case study [Электронный ресурс] / Jolanta Darczewska // OSW. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/point-view/2014-05-22/anatomy-russian-information-warfare-crimean-operation-a-case-study>.
- 68.Extraordinary meeting of EU Heads of State or Government on Ukraine [Электронный ресурс] // European Council. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/03/06/>.
- 69.European Council focuses on Ukraine crisis and further sanctions [Электронный ресурс] // European Council. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/03/20-21/>.
- 70.EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine [Электронный ресурс] // European Council – Режим доступа до ресурсу: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/>.
- 71.Timeline – EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine [Электронный ресурс] // European Council – Режим доступа до ресурсу: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/history-ukraine-crisis/>.
- 72.Ukraine urges EU to impose new sanctions on Russia over attack near Kerch Strait [Электронный ресурс] // UNIAN. – 2018. – Режим доступа до ресурсу:

<https://www.unian.info/politics/10351809-ukraine-urges-eu-to-impose-new-sanctions-on-russia-over-attack-near-kerch-strait.html>.

73. Council Implementing Regulation (EU) No 810/2014 of 25 July 2014 implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. [Электронный ресурс] // European Parliament. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: http://data.europa.eu/eli/reg_impl/2014/810/oj.
74. Sivis, E. The Crimean annexation crisis and its economic consequences: EU sanctions, U.S. sanctions and impacts on the Russian economy [Электронный ресурс] / Sivis, E. // Marmara Üniversitesi. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://doi.org/10.29228/mjes.24>.
75. Luciani, G. EU-Russia gas blues [Электронный ресурс] / Luciani, G. // Journal of International Affairs. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.jstor.org/stable/jinteaffa.69.1.19>.
76. EU updates existing sanctions against Russia. [Электронный ресурс] // Covington & Burling LLP. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: https://www.cov.com/~~/media/files/corporate/publications/2014/12/eu_updates_existing_sanctions_against_russia_us_issues_guidance_and_moves_to_impose_additional_sanctions.pdf.
77. Silva, P. M. Economic interdependence and economic sanctions: A case study of European Union sanctions on Russia. [Электронный ресурс] / Silva, P. M, Selden, Z. // Cambridge Review of International Affairs. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://doi.org/10.1080/09557571.2019.1660857>.
78. EU sanctions against Russia over Ukraine crisis [Электронный ресурс] // Council of the European Union. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: https://web.archive.org/web/20150611143544/http://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu_sanctions/index_en.htm.

79. The future of EU-Russia energy relations in the context of decarbonisation [Електронний ресурс] // Geopolitics. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.1080/14650045.2016.1188081>.
80. Oil market and Russian supply—Russia plays an outsized role in global oil markets [Електронний ресурс] // International Energy Agency. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.iea.org/reports/russian-supplies-to-global-energy-markets/oil-market-and-russian-supply-2>.
81. Bocse, A. EU energy diplomacy: Searching for new suppliers in Azerbaijan and Iran. [Електронний ресурс] / Bocse, A. // Geopolitics. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.1080/14650045.2018.1477755>.
82. Росія з 1 січня призупиняє дію угоди про зону вільної торгівлі з Україною [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://p.dw.com/p/1HOKs>.
83. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами [Електронний ресурс] // Укрстат. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/zd/ztt/ztt_u/arh_ztt2012.html.
84. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами [Електронний ресурс] // Укрстат. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/ztt/ztt_u/arh_ztt2019.html.
85. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами [Електронний ресурс] // Укрстат. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/ztt/ztt_u/arh_ztt2021.html.
86. 2015 рік: Економічні підсумки для України "Багато викликів, але й певні перемоги [Електронний ресурс] // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/economic_results_of_year?pid=5326.
87. Share of European Union EU27 (from 2020) in the World Trade [Електронний ресурс] // Eurostat. – 2022. – Режим доступу до ресурсу:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ext_lt_introeu27_2020/default/table?lang=en.

88. EU27 (from 2020) trade by SITC product group [Електронний ресурс] // Eurostat. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ext_st_eu27_2020sitc/default/table?lang=en.
89. INTERNATIONAL TRADE IN GOODS [Електронний ресурс] // Eurostat. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>.
90. Ratio of government expenditure to gross domestic product (GDP) in Greece [Електронний ресурс] // Statista. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.statista.com/statistics/276416/ratio-of-government-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-in-greece/>.
91. ДОДАТОК І-А Тарифний графік України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/file/text/26/f431629n6.doc>.
92. Євросоюз дає Україні економічну фору [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://p.dw.com/p/1CBIW>.
93. Україна вже перевищила річну квоту на експорт меду до ЄС [Електронний ресурс] // Європейська Правда. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2015/07/28/7036385/>.
94. Україна вичерпала річні квоти ЄС на цукор, мед і кукурудзу [Електронний ресурс] // Економічна Правда. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/news/2016/04/6/588542/>.
95. Про приєднання України до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження: ЗАКОН УКРАЇНИ від 08.11.2017 № 2187-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2187-19#n3>.

96. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: ЗАКОН УКРАЇНИ від 01.07.2014 № 1555-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>.
97. Where do our clothes come from? [Електронний ресурс] // Eurostat. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210424-1>.
98. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001#Text.
99. Visa liberalisation with Moldova, Ukraine and Georgia [Електронний ресурс] // European Commission. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/international-affairs/collaboration-countries/visa-liberalisation-moldova-ukraine-and-georgia_en.
100. Червоненко В. Рік безвізу: куди, як і навіщо їздили українці [Електронний ресурс] / Віталій Червоненко // BBC. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44381907>.
101. Голова Держприкордонслужби України Петро ЦИГИКАЛ: «Кордон – це живий організм, і обстановка тут постійно змінюється» [Електронний ресурс] // Державна прикордонна служба України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://dpsu.gov.ua/ua/golova-derzhprikordonsluzhbi-ukraini-petro-cigikal-kordon-ce-zhiviy-organizm-i-obstanovka-tut-postiyno-zminyutsya/>.
102. Risk Analysis for 2018 [Електронний ресурс] // FRONTEX. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_for_2018.pdf.
103. ЗА РІК БЕЗВІЗУ ПРИКОРДОННИКИ ОФОРМИЛИ 555 ТИСЯЧ УКРАЇНЦІВ ЗА СПРОЩЕНОЮ ПРОЦЕДУРОЮ [Електронний ресурс] // ВістіЛуг. – 2019. – Режим доступу до ресурсу:

<http://vistilug.com.ua/news/2419-za-rik-bezvizu-prikordonniki-oformili-555-tisyach-ukraintsiv-za-sproshchenoyu-protseduroyu/>.

104. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні [Електронний ресурс] // Укрстат. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2013/dop/12_13/zvit.zip.
105. ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ (за результатами модульного вибіркового обстеження) [Електронний ресурс] // Укрстат. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/12/bl_ztm_2017.zip.
106. Грошові перекази в Україну [Електронний ресурс] // Мінфін. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/>.
107. Перекази від трудових мігрантів: поточна ситуація та оцінка перспектив [Електронний ресурс] // Національний Банк України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Transfers_from_migrant_workers_Tokarchuk_2020-06-03.pdf?v=4.
108. Personal remittances, received (% of GDP) - Ukraine [Електронний ресурс] // The World Bank. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=UA>.
109. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну [Електронний ресурс] // ТОВ "МінфінМедіа" – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>.
110. NATO Secretary General addresses first International Defence Industry Forum in Kyiv: there is no defence without industry [Електронний ресурс] // NATO. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_218893.htm.

111. Ukraine: the first International Defence Industries Forum [Електронний ресурс] // Defence Industry Europe. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://defence-industry.eu/ukraine-the-first-international-defence-industries-forum-brief/>.
112. Ukraine to make shells with US firms as it seeks to develop defence sector [Електронний ресурс] // Reuters. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-us-companies-jointly-produce-155-caliber-ammunition-minister-2023-12-07/>.
113. Ukraine and France sign defense agreements [Електронний ресурс] // Militarnyi. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://mil.in.ua/en/news/ukraine-and-france-sign-defense-agreements/>.
114. BAE Systems is ready to help Ukraine build spare parts for the L119 howitzer [Електронний ресурс] // Militarnyi. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://mil.in.ua/en/news/bae-systems-is-ready-to-help-ukraine-build-spare-parts-for-the-l119-howitzer/>.
115. German concern Rheinmetall plans to launch production of armored vehicles in Ukraine in 2024 – media [Електронний ресурс] // Interfax. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/economic/951605.html>.
116. The International Defence Industries Forum in Kyiv. Day 586 of the war [Електронний ресурс] // Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-10-03/international-defence-industries-forum-kyiv-day-586-war>.
117. Кізілов Є. Росія стягує війська до кордону з Україною – Хомчак [Електронний ресурс] / Євген Кізілов // Українська Правда. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/30/7288381/>.
118. Germany Says Russia Seeking To 'Provoke' With Troop Buildup At Ukraine's Border [Електронний ресурс] // RadioFreeEurope. – 2021. – Режим

доступу до ресурсу: <https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-military-germany-nato/31203229.html>.

119. Росія не є загрозою для України, пересування армії Росії не має викликати занепокоєння – Кремль [Електронний ресурс] // РадіоСвобода. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-peskov-rosiya-bezpeka/31187464.html>.
120. EU very worried over Russian military activity near Ukraine's border [Електронний ресурс] // EuroNews. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euronews.com/2021/04/05/eu-very-worried-over-russian-military-activity-near-ukraine-s-border>.
121. Kramer A. Russia Orders Partial Pullback From Ukraine Border Region [Електронний ресурс] / A. Kramer, A. Troianovski // New York Times. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2021/04/22/world/europe/russia-ukraine-military-pullback.html>.
122. Barroso: Ukrainian friends of Europe should do more if they hope for assistance [Електронний ресурс] // KyivPost. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/barroso-ukrainian-friends-of-europe-should-do-more-55208.html>.
123. Ukraine's president says 100,000 Russian troops amassed near border [Електронний ресурс] // The Times of Israel. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.timesofisrael.com/ukraines-president-says-100000-russian-troops-amassed-near-border/>.
124. RETTMAN A. Russia humiliates Borrell in Moscow [Електронний ресурс] / ANDREW RETTMAN // EUobserver. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://euobserver.com/world/150844>.
125. As it happened: Key takeaways from Macron's diplomatic mission to Moscow [Електронний ресурс] // France24. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.france24.com/en/europe/20220207-live-macron-in-moscow-in-push-for-diplomatic-solution-to-mounting-ukraine-crisis>.

126. Slawson N. First Thing: talks between Macron and Putin fail to produce breakthrough [Електронний ресурс] / Nicola Slawson // The Guardian. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/us-news/2022/feb/08/first-thing-talks-between-macron-and-putin-fail-to-produce-breakthrough>.
127. Ukraine crisis: Russia does not want war, Putin says after meeting Scholz [Електронний ресурс] // EuroNews. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euronews.com/2022/02/15/ukraine-crisis-germany-s-scholz-meets-putin-in-moscow-to-address-burning-issues>.
128. Cranny-Evans S. What Do UK Weapons Deliveries Add to Ukraine's Armed Forces? [Електронний ресурс] / Sam Cranny-Evans // RUSI. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/what-do-uk-weapons-deliveries-add-ukraines-armed-forces>.
129. Statement by the Defence Secretary in the House of Commons, 17 January 2022 [Електронний ресурс] // GOV.UK. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.gov.uk/government/speeches/statement-by-the-defence-secretary-in-the-house-of-commons-17-january-2022>.
130. Ярмоленко О. WSJ: Німеччина не дозволила Естонії відправити Україні гаубиці [Електронний ресурс] / Олексій Ярмоленко // Бабель. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://babel.ua/news/75613-wsj-nimechchina-ne-dozvolila-estoniji-vidpraviti-ukrajini-gaubici>.
131. Dębiec K. Czechy w awangardzie wsparcia dla Ukrainy [Електронний ресурс] / Krzysztof Dębiec // Center for Eastern Studies. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-28/czechy-w-awangardzie-wsparcia-dla-ukrainy>.
132. Zestawy GROM, drony i moździerz. Premier wymienia, co Polska przekaże Ukrainie [Електронний ресурс] // dziennik.pl. – 2022. – Режим доступу до ресурсу:

<https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8347381,polska-ukraina-bron.html>.

133. A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine [Електронний ресурс] // KIEL INSTITUTE FOR THE WORLD ECONOMY. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set>.
134. Commission tables proposal for €1.2 billion emergency macro-financial assistance package for Ukraine, as announced by President von der Leyen [Електронний ресурс] // European Commission. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_674.
135. DECISION (EU) 2022/313 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 24 February 2022 providing macro-financial assistance to Ukraine [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0313&from=EN>.
136. MEMORANDUM OF UNDERSTANDING [Електронний ресурс] // European Commission. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/ukraine_mou_emergency_mfa_signed.pdf.
137. Єврокомісія надала Україні перший транш у 300 млн євро [Електронний ресурс] // Фінансовий клуб. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://finclub.net/ua/news/yevrokomisiia-nadala-ukraini-pershyi-transh-u-300-mln-ievro.html>.
138. Ukraine has received 300 million euros of EU macro-financial assistance [Електронний ресурс] // Government portal. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukrayina-otrimala-300-mln-yevro-makrofinansovoyi-dopomogi-yes>.
139. Україна отримала чергові 600 мільйонів євро з пакета екстреного макрофіну від ЄС [Електронний ресурс] // Економічна Правда. – 2022. –

Режим доступа до ресурсу:
<https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/20/687256/>.

140. REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on temporary trade liberalisation supplementing trade concessions applicable to Ukrainian products under the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community [Электронный ресурс] // European Commission. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/api/files/COM\(2022\)195_0/090166e5eb7c1a96?rendition=false](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/api/files/COM(2022)195_0/090166e5eb7c1a96?rendition=false).
141. COUNCIL REGULATION (EU) 2022/259 of 23 February 2022 amending Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine [Электронный ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:042I:FULL&from=EN>.
142. Council Implementing Regulation (EU) 2022/332 of 25 February 2022 implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine [Электронный ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R0332&qid=1647426657418>.
143. Council Implementing Regulation (EU) 2022/336 of 28 February 2022 implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine [Электронный ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.058.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A058%3ATOC.

144. Council Decision (CFSP) 2022/399 of 9 March 2022 amending Decision 2012/642/CFSP concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine [Электронный ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.082.01.0009.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A082%3ATOC.
145. Council Decision (CFSP) 2022/346 of 1 March 2022 amending Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine [Электронный ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.063.01.0005.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A063%3ATOC.
146. Council Decision (CFSP) 2022/429 of 15 March 2022 amending Decision 2014/145/CFSP concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine [Электронный ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.LI.2022.087.01.0044.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A087I%3ATOC>.
147. Council Regulation (EU) 2022/580 of 8 April 2022 amending Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine [Электронный ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022R0580>.

148. Candidate countries [Електронний ресурс] // European Commission – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/glossary/candidate-countries_en.
149. Acquis [Електронний ресурс] // European Commission – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:acquis>.
150. Pre-accession assistance [Електронний ресурс] // EUR-Lex – Режим доступу до ресурсу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:preaccession_aid.
151. Accession negotiations [Електронний ресурс] // European Commission – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/glossary/accession-negotiations_en.
152. Ratification process [Електронний ресурс] // EUR-Lex – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/ratification-process.html>.
153. Україна офіційно подала заявку на членство в ЄС [Електронний ресурс] // Фінансовий клуб. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://finclub.net/ua/news/ukraine-ofitsiino-podala-zaiavku-na-chlenstvo-v-yes.html>.
154. Charles Michel: 'Very clearly, Ukraine belongs to the European family' [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/charles-michel-very-clearly-ukraine-belongs-to-the-european-family/av-61094701>.
155. Presidents of Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia, Slovenia call for immediate granting Ukraine status of EU candidate country [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/804136.html>.
156. Von der Leyen gives Ukraine questionnaire for EU accession discussions [Електронний ресурс] // EuroNews. – 2022. – Режим доступу до ресурсу:

<https://www.euronews.com/2022/04/08/von-der-leyen-gives-ukraine-questionnaire-for-eu-accession-discussions>.

157. Questionnaire for EU accession completed by Ukraine [Електронний ресурс] // InterFax-Україна. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://en.interfax.com.ua/news/general/824932.html>.
158. Ukraine completes questionnaire for EU membership – official [Електронний ресурс] // EURACTIV. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/ukraine-completes-questionnaire-for-eu-membership-official/>.
159. Ukraine: Commission presents plans for the Union's immediate response to address Ukraine's financing gap and the longer-term reconstruction [Електронний ресурс] // European Commission. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3121.
160. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS UKRAINE RELIEF AND RECONSTRUCTION [Електронний ресурс] // European Commission. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/ukraine-relief-reconstruction_en.pdf.
161. Joint Coordination Centre opens in Istanbul to facilitate safe export of commercial foodstuffs and fertilizers from Ukrainian ports\" [Електронний ресурс] // United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://reliefweb.int/report/turkiye/joint-coordination-centre-opens-istanbul-facilitate-safe-export-commercial-foodstuffs-and-fertilizers-ukrainian-ports>.
162. Fact check: Are food supplies being weaponized?\" [Електронний ресурс] // DW News. – 2023. – Режим доступу до ресурсу:

<https://www.dw.com/en/fact-check-is-hunger-being-used-as-a-weapon-in-the-ukraine-war/a-61955916>.

163. Russia, Ukraine extend grain deal to aid world's poor" [Електронний ресурс] // Associated Press. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-war-grain-deal-black-sea-9b47d9d0b53e5ab0494c8eeea1197327>.
164. Vessel Movements [Електронний ресурс] // Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre. United Nations. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/vessel-movements>.
165. Black Sea Grain Initiative: Statement by the High Representative on behalf of the European Union on Russia's termination of the Black Sea Grain Initiative [Електронний ресурс] // European Council. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/07/17/black-sea-grain-initiative-statement-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-russia-s-termination-of-the-black-sea-grain-initiative/>.
166. The Black Sea Grain Initiative: What it is, and why it's important for the world [Електронний ресурс] // United Nations Conference on Trade and Development. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://unctad.org/news/black-sea-grain-initiative-what-it-and-why-its-important-world>.
167. Шляхи солідарності між Україною та ЄС [Електронний ресурс] // European Commission. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/eu-ukraine-solidarity-lanes_uk.

